

Mérei Gyula :

A nyugat-európai tőkés integrációs törekvések politikai és gazdasági háttere*

A nyugat-európai tőkés integrációra irányuló törekvések alapvető mozgatója a történelmi fejlődésnek a kapitalizmusnak kezdetei óta meglévő és a monopolista kapitalizmus időszakában fő tendenciája, amely nagy területi egységek létrehozására irányul. Emellett az objektív tényező mellett és vele összefüggésben, de másik, a kapitalizmus egyéb törvényszerűségeiből eredő hatóerő az erős, nagy imperialisták határainkon túli területekre irányuló terjeszkedési vágya, kisebb, gyengébb, belső és külső nehézségekkel küszködő imperialistáknak pedig az a törekvése, hogy e nehézségektől a hatalmasabbak segítségével, azok védelme alatt szabaduljanak meg. Legalább ilyen lényeges ösztönzője azonban az integrációs törekvéseknek a szocialista világrendszer létezése és erősödése miatt a nyugat-európai tőkés szocializmus-ellenessége, a szocialista világrendszer és a forradalmi marxizmus ideológiájának továbbterjedésétől való aggodalom. Mindezek az összetevők a valóságban bonyolult szövevényben, egymással összefonódva hatnak. Működésüket azonban jobban szemmel lehet követni, ha a történelmi ismertetés mesterségesen különválasztja őket egymástól és így lát hozzá a folyamat elemzéséhez.

* A nyugat-európai tőkés integráció politikai és gazdasági kérdéseivel foglalkozó forráskiadvány-, tudományos és politiko-publicisztikai irodalom immár többszáz kötetig terjedelmű. Szinte áttekinthetetlenül bőséges a tárgyra vonatkozó hírlapi és folyóirat-cikkek mennyisége. Erről bárki meggyőződhet a *Bibliographie zur Europäischen Integration* (Hrsg. vom Bildungswerk Europäischer Politik, Düsseldorf, 1962), e *Katalog der Veröffentlichungen des Presse- und Informationsdienstes der Europäischen Gemeinschaften*. Brüsszel, Luxemburg 1962 c. munkákrak, a *Veröffentlichungen der EWG.*, Brüsszel évenként megjelent köteteknek, valamint a *Vierteljährliche methodische Bibliographie*-nak, az Európai Parlament eme időszaki kiadványának átlapozása nyomán. Nehezíti a téma feldolgozását az is, hogy a nyugat-európai tőkés integrációs törekvések és szervezetek, gazdasági megállapodások második világháború utáni fejlődéstörténetére vonatkozó eredeti források ma még nagyobb részben hozzáférhetetlenek. Már csupán ezek az okok is, de a folyóiratban közrebocsátható tanulmány korlátozott terjedelme sem teszi lehetővé a teljes forrásanyag és az egész irodalom feldolgozását. Úgy tűnik azonban, hogy olyan írásműben, amely csupán a nyugat-európai tőkés integrációs törekvések fő politikai és gazdasági mozgatóinak vázlatos ismertetését tűzi ki céljául — és többre egy rövid tanulmány jó lélekkel nem is vállalkozhat —, nem is szükséges a teljes forrásanyag és irodalom feldolgozása, ami csak monográfia esetében volna jogos igény. Rövid lélegzetű dolgozat írójának be kell érnie olyan művek felhasználásával, amelyek egyrészt tudatosan iparkodnak a töltik telhető tárgyilagossággal nyúlni a témához, másrészt amelyek a forrásanyag és a szakirodalom lehetőség szerint minél nagyobb részét hasznosítják. E sorok írója úgy vélte, hogy a következőkben sűrűn idézendő olasz Albonetti, a svájci Stranner és az angol Mayne művei megfelelnek ennek az igénynek.

Achille Albonetti — éveken át az Európai Gazdasági Közösség operatív ügyvitelének egyik munkatársa — jogosan tekinthető a címben foglalt kérdés alapos szakértőjének, aki belülről és közvetlen közletről szemlélhette mindazt, ami politikai és gazdasági

I.

1914-ben London, Párizs, Róma, Berlin és Szentpétervár voltak a világ fővárosai. A világ-politikát e városokból irányították. A szövetségi rendszerekbe tömörült európai nagyhatalmak kölcsönösen egyensúlyban tartották az erőviszonyokat. Napjainkban „Washingtonban és Moszkvában születnek meg a nagy elhatározások”. 1914 előtt Európa volt a világ gyára. „Napjainkban magából az Egyesült Államokból kerül ki a világ termelésének csaknem a fele, messze maga mögött hagyva” Európát, amelynek talán nemsokára versenytársává lesz a Szovjetunió. Az európai nagy nemzetek ereje a második világháború óta tovább hanyatlott — állapítja meg Henri Stranner, a svájci író.¹ Ugyanilyen hangot üt meg Achille Albonetti, az olasz szerző is. Ő is abból indul ki, hogy a világon és Európában is megváltoztak a hatalmi viszonyok. Két új nagyhatalom lépett a világtörténelem porondjára, az Egyesült Államok nyugaton, később a Szovjetunió keleten. „E két hatalom fejlődésének gyors felfelé ívelése az egyes nyugat-európai országok egyidejű hanyatlásával jár együtt. Két világháború, amelyet európai földön vívtak meg, hozzájárult ahhoz, hogy Európa országainak befolyását csökkentse a világpolitikára, sőt magára az európai politikára is.” „Az európai egyensúly megbomlott.”² Európa két részre szakadt.

tekintetben az Európai Gazdasági Közösség irányításában végbennt. Nem tartozván az EGK két vezető országának polgárai közé, feltehetően higgadtan mérlegelheti a tapasztaltakat, mint akár egy nyugat-német, akár egy francia beavatott, sőt — a szövegben már érintendő okok miatt — az EGK vezetésének jelenlegi hatalommegosztásával és egyes lépéseivel elégedetlen Egyesült Államok vagy Nagybritannia egynémely szakírója. Albonetti művének szövege is tárgyilagosságról tanúskodik. A megjelent és objektivitásra törekvő nyugat-német, angol kritikák is a szerző józan, higgadt, reális szemléletét emelik ki — szakavatottságán kívül.

Henri Stranner a kívülálló, de az EGK-el rokonszenvező semleges állam polgáraként, minden általa számbavehető eshetőséget mérlegelve fürkészi svájci szemmel, érdekes-e Svájcnak csatlakoznia a szövetkezéshez. Művének második részét csak Svájc helyzetének elemzésére fordítja és végkövetkeztetésként ajánlja hazájának a belépést. Ez azonban nem gátolja meg abban, hogy a valóság feltárására irányuló tisztes iparkodással rávilágítson az EGK előnyeinek kívül árnyoldalaira, belső ellentéteire és a kívülállók és az EGK ellentéteire.

Richard Mayne volt az első angol, aki az európai integrációs szervezetek szolgálatába lépett. Az 1962 előtti időben az EGK bizottságának angol szóvivője, azóta Jean Monnet munkatársa. Hét évig (1963) működött a különböző európai integrációs szervezetekben, és csaknem egy évtizeden át foglalkozott az európai integráció kérdéseivel. Fiatal cambridgei történész, aki meggyőződéses, de nem elvakult híve az Európa-eszmének, aki iparkodik tőle telhető tárgyilagossággal, kritikai szemüvegen át vizsgálni az integrációs szervezetek eddig elért eredményeit és az előttük álló feladatokat. Műve 1962-ben jelent meg angolul *Community of Europe* címmel Londonban a Victor Gollancz Ltd. kiadásában. Az általunk használt német nyelvű és a szerző által kibővített kiadás 1963-ban látott napvilágot. (A Mayne-re vonatkozó személyi adatokra vö. a német nyelvű kiadás *Die Einheit Europas*. München, Prestel Verlag. H. és év n. [1963] 8. lapját.)

Mindhárom szerző — a műve végén felsorakoztatott nagyterjedelmű irodalomjegyzék tanúsága szerint — a vonatkozó forrásanyag és irodalom legfontosabb és megnyilvánulásban tetemes részét felhasználta. Ezen az alapon úgy látszott, hogy megfelelően reprezentatív és a tájékoztatás céljait szolgáló műveknek természetesen más írások figyelembevétele mellett.

¹ *Henri Stranner*: Neutralité suisse et solidarité européenne. Lausanne, Édition Vie. 1959. 9. 1.

² *Achille Albonetti*: Vorgeschichte der Vereinigten Staaten von Europa. Mit einer Einführung von Roberto Ducci. Baden-Baden—Bonn, Verlag August Titzeyer (1961). 30. 1.

Richard Mayne sem vélekedik másképp. Az a nézete, hogy „minden, a második világháború utáni Európa egyesítésére irányuló kísérlet realiztikus ábrázolásának abból kell kiindulnia, hogy a régi Európa megoszlott.” Az európai egység gondolatával foglalkozó valamennyi korábbi terv csak az európai rend helyreállítására irányította a figyelmet, minthogy alkotóik szemében Európa volt a világ központja. Ez a nézet azonban nem élte túl a második világháborút — írja Mayne, majd így folytatja:

„Amikor kezdett felszállni a háború füstje és kezdett elillanni az égés bűze, s az európaiak romvárosaik újjáépítése során lassanként valamivel szabadabb kitekintéshez jutottak, az európai egység egy további, kívülről jövő indítéka merült fel bennük: hirtelen felismerték, hogy a világ alapjában megváltozott két új óriás hatalom és a távolkeleti látóhatáron egy harmadik hasonlóképpen túlméretezett képződménynek a felbukkanása révén. A régi európai hatalmi egyensúly helyére kezdett a »terreur« világmértű egyensúlya lépni és ugyanaz az Európa, amely egykor a világ gyújtópontja volt, abban a veszélyben látszott forogni, hogy bolygónk csataterévé vagy Balkánjává válik.”³

Mayne ezenkívül rávilágít az integrációs törekvéseknek másik, valóságos és objektív okára is. Arra az új mozzanatra, hogy „a régi határok lényege lassan megváltozik, és ez a változás nemcsak az államközi kapcsolatokat befolyásolja, hanem magának az államnak a lényegét is. Ez a folyamat részben a modern technika következménye, amely távoli területeket is közelebb hoz egymáshoz, amely nagyobb területek tömegtermelését és tömegellátását lehetővé teszi és amely végül is mérhetetlen nagyságúra fokozta az emberek kölcsönös megsemmisítésének lehetőségeit. Ebben az értelemben a határok mindenütt elveszítik régi jelentőségüket.”⁴

A politikai irodalom túlnyomó része azonban az általa első helyen említett változással foglalkozik.

Nyugaton „Nagybritannia, Franciaország és Németalföld egyik a másik után elvesztette gyarmatai nagy részét” — állapítja meg Stranner.⁵ „Franciaország, Hollandia, Olaszország és maga Nagybritannia is arra kényszerült, hogy Európán kívüli pozícióit egyre növekvő mértékben és gyorsan feladja. Igen: a második világháború óta egyszer sem sikerült nekik szilárd európai egyensúlyi helyzetet teremteni”⁶ — állapítja meg Albonetti is. A második világháború kitörése előtt Nagybritannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Oroszország, Japán és az Egyesült Államok számított nagyhatalomnak. Katonai erőik ha nem is voltak egyforma nagyok, még megmérkőzhettek egymással a szövetségi rendszerek keretén belül. Ma Németországot megfosztották hatalmától és megosztottságban él. Gyors gazdasági talpraállása ellenére tényleges és lehetséges ereje nem hasonlítható az Egyesült Államokéhoz vagy a Szovjetunióéhoz. Olaszország elvesztette gyarmatait és fáradozásai következtetésen arra irányultak, „hogy belső viszonylatban megerősítse és kiépítse politikai és gazdasági rendszerét” — írja Albonetti, majd így folytatja: Franciaország, amelyet Németország legyőzött, kénytelen volt feladni Európán

³ Richard Mayne: Die Einheit Europas. É. n. (1963). München, Prestel Verlag. 9. és 45–46. l.

⁴ Mayne: i. m. 9. l. -

⁵ Stranner: i. m. 9. l.

⁶ Albonetti: i. m. 31. l. és Stranner: i. m. 19. l.

kívüli politikai hadállásait. „Politikai rendszere — amely még válságban van — tartósan szenved emiatt.” Japán az erőt felőrlő háború folytán rendkívül meggyengült. Az ázsiai földrészen egyelőre még csekély politikai befolyással rendelkezik és körülbelül a már említett országokéhoz hasonló helyzetben van.

„Nagybritannia kénytelen volt az Európán kívüli területeken, sőt még az Európában levő hatalmi állásait is erősen visszavonni, ha még annyira is igyekszik nemzetközi nagyhatalomként viselkedni és bármennyire törekszik is arra, hogy egyidejűleg tartsa fenn vezetését a Commonwealthben és szoros kapcsolatát az Egyesült Államokkal. Elég arra emlékeztetni, hogy lemondott arról, hogy magára vállalja a béke és a szabadság biztosítását Görögországban: és ezt már 1947-ben megtette. 1956 vége felé a szuezi válság újból megmutatta Nagybritannia hanyatlását, minthogy még az sem sikerült neki, hogy Franciaországgal együtt (eredményesen — M. Gy.) szembeszálljon azzal, hogy Egyiptom nacionalizálja a Szuezi-csatornát.” „A háború utáni politikai mérleg Európa számára lesújtó, mind e földrészen, mind Ázsiában, Afrikában, a Közel- és Közép-Keleten. Nincs kétség: mélységes politikai hanyatlással állunk szemben.”⁷ Nagybritannia visszavonult Indiából, Franciaország Indokínából, Hollandia roppant nagyságú ázsiai birtokaiból. „Lépésről lépésre, néhány év leforgása alatt az európai befolyás Ázsiában teljesen összezsugorodott.” A Közel- és Közép-Keleten francia befolyás a második világháború befejezése óta nem létezik. Franciaország kénytelen volt lépésről lépésre feladni észak-afrikai állásait. A marokkói és tunéziai válságot követte az algériai háború.⁸

A második világháború utáni helyzet elemzésével foglalkozó nyugati polgári szerzők bármelyikének művét lapozzuk, hasonló megállapításokra bukkanunk. Valamennyien egybehangzóan beismerik az európai tőkés nagyhatalmak politikai, gazdasági erejének, befolyásának összezsugorodását. Mindannyian keserű szájjal nyugtázzák a felszabadító mozgalmak sikereit, a gyarmati rendszer összeomlását, — természetesen a maguk felfogásának megfelelő fogalmazásban, de nem kendőzve a lényegét. Nem késlekednek rámutatni arra sem, hogy gazdasági talpraállásukhoz sem maradt elég erejük. „Európa államainak nem sikerült saját gazdaságuk alapvető szükségleteit kielégíteniök. Először elhanyagolják védelmi feladataikat, majd — miután a gazdasági fellendülés folyamata lendületbe jött — a gazdasági segítség után még katonai segítséget is kértek.”⁹

Mayne hangsúlyozza, hogy az UNRRA-segély megszüntetése, az amerikai háborús segítség-kölcsön, valamint az első világháború utáni kölcsönök kimerülése után még erősebb fény vetődött Európa gazdasági gyengeségére. Az 1946—47. évi szigorú tél ezt a gyengeséget még jelentősebbé tette. A nyugati tőkés országok nem tudtak úrrá lenni a nagyméretű munkanélküliségen, az inségen, a növekedő infláción. Az európai államok folyó tartozása a dollárzónánál 7 milliárdot tett már ki, ennek 70%-ával az Egyesült Államoknál voltak eladódva. Ebben a helyzetben, amelyet — Mayne szerint — még a Szovjetunióval kapcsolatos fokozódó politikai nehézségek is súlyosbítottak — hirdette meg George Marshall amerikai külügyminiszter 1947. június 5-én a róla elnevezett segélytervet az európai államok gazdasági talpraállítására.¹⁰

⁷ *Albonetti*: i. m. 31—32. l.

⁸ *Uo.* 32. l.

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Mayne*: i. m. 66. l.

A politikai viszonyok általuk ilyennek látott alakulásából a nyugati polgári szerzők azután nem késnek levonni további és a tőkés világ félelmeit, szándékait akaratlanul is eláruló következtetéseket. Albonetti, mint láttuk, — pusztán a tényeket nézve — helyesen ismertette a valóságos helyzetet. Mindössze egy tekintetben, amelyről még említés történik, nem vett számba minden eshetőséget. A fennálló viszonyok ecsetelését követően ugyanis ezt írja: „Így fordulhatott elő, hogy mind a Távol-Keleten, mind Délkelet-Ázsiában, a Közel- és Közép-Keleten, mind pedig Észak-Afrikában, sőt még Európa egyes államaiban is az amerikaiak érzik felelősnek magukat a rend fenntartásáért — sőt mi több: Szovjetország és csatlós államai terjeszkedési törekvéseinek meggátlásáért.”¹¹ Stranner hasonlóképpen vélekedik: „Nyugat-Európa képtelen megvédeni magát a Szovjetunió esetleges agressziója ellen hatalmas, Atlanti-óceánon túli szövetségének segítségével nélkül. És mi lenne számos európai terület gazdasági életével a Marshall-terv milliárdjai nélkül?”¹² „Néhány év alatt a csaknem teljesen leszerelt Európának függésbe kellett kerülnie — védelme érdekében — a szövetséges csapatoktól és az amerikai atombombától. Az európai inséget megelőző időkben az Egyesült Államok lassacskán kezdett tudatára ébredni annak, hogy szükséges átvennie a nyugati világ irányítását, míg a Szovjetunió, amely győztesen került ki a háborús összecsapásból, megnagyobbodva, megerősödve egész Kelet-Európából álló hadizsákmánnyal, világhatalommá lett, növekedő fenyegetést jelentvén a Nyugat valamennyi »tőkés« államára nézve.” (Kiemelés eredetiben — M. Gy.) „A nyomor és az európai államok általános gyengesége magyarázza meg nagy mértékben az új európai szolidaritás jelentkezését. Ennek azonban feltehetően nem lett volna ereje ahhoz, hogy gyakorlati valósággá váljék, ha nem ösztönözte volna állandóan a Szovjetunió esetleges agressziójától való félelem (kiemelés eredetiben — M. Gy.) és az Egyesült Államok által biztosított katonai, pénzügyi és erkölcsi segítség.”¹³ „Eme tények elismerése egyet jelent ama nagyszámú európai államférfi és gondolkodó alapokoskodásának megértésével — és nem is kevésével —, akik csak a politikai és gazdasági egyesülést tartották megfelelő eszköznek emez öreg földrész hanyatlásának megakadályozására.”¹⁴ Mayne kevésbé éles megfogalmazásban ugyan, de lényegileg azonosan vázolta a második világháború után kialakult nemzetközi helyzetet. A hidegháborús politika létrejöttéért egyértelműen a Szovjetuniót és annak az általa „meghódított” kelet-európai területek fölötti uralmához való állítólagos ragaszkodását teszi felelőssé. Ugyanazokat a vádakot írja le a Szovjetunió hegemonisztikus törekvéseiről, mint tőle függetlenül és csak valamivel korábban Albonetti, Stranner.¹⁵

Az európai földrészt, értsd: a nyugat-európai tőkés világot fenyegető veszély tehát nem más, mint a Szovjetunió világhatalommá fejlődése és Stranner szerint „esetleges agressziója” vagy még élesebb megfogalmazásban „a Szovjetunió terjeszkedési törekvései” (Albonetti), amelynek útjába — és ez Mayne véleménye is — az európai tőkés államok nemzeti határokat lerontó, nacionalista érzelmeket kioltó összefogásának gátját kell állítani amerikai vezetés alatt. Az európai egyesülésnek csak Nyugat-Európára kell korlátozódnia. Ugyanakkor „az európaiak ápolgatják azt a reményüket, hogy egy napon

¹¹ Albonetti: i. m. 321. l.

¹² Stranner: i. m. 9. l.

¹³ Uo. 19. l. Kiemelés tőlem (M. Gy.)

¹⁴ Uo. 9. l.

¹⁵ Mayne: i. m. 61—64. l. Ugyanígy ír Stranner: i. m. 61. l.

majd visszaszerezhetik a keleti területeket.”¹⁶ Stranner művének egy másik helyén akaratlanul is fényt derít arra, miért is tartja oly lényegesnek Albonetti-vel egybehangzóan — a már említett okon túlmenően — az Egyesült Államok rendfenntartó szerepét. „A háború utáni fejlődés mutatja, hogy Franciaország és Nagybritannia, Európa egyedüli két »nagyja«, nincs többé abban a helyzetben, hogy a nyugati befolyást fenntarthassa Közép-Keleten és Ázsiában az Egyesült Államok közreműködése nélkül. Mely európai állam állíthatja ezek után, hogy független külpolitikát folytathat?”¹⁷ — kérdi.

„1947-ben a Szovjetunió uralmának kiterjesztését Kelet-Európa országaira csaknem befejezte” és „...Kelet küldetésstudattal áthatott lendülettel véghezvitt erősödő politikai terjeszkedését hatalmi eszközökkel folytatja Európa felé”,¹⁸ fenyegeti Nyugat-Európa „szabad, demokratikus” országait. „Nyomás és nyílt fenyegetések Görögország, Törökország és még egyéb középkeleti országok, főleg Irán vonatkozásában. A kommunista propaganda és a nemzeti kommunista pártok működése — amelynek a gazdasági újjáépítés nehézségei és az akkori politikai és szociális bizonytalanság is kedvezett — szovjet ellenőrzés alatt egyidejűleg megerősödött”¹⁹ — fejtegeti Albonetti. Mayne előadja, hogy az 1943 óta lappangó görög polgárháborút 1946 végén lángralobbantotta a Vafiadesz tábornok által vezetett és a kommunista szomszéd államok által támogatott offenzíva. Erre válaszként hirdette meg — írja — Truman híres doktrínáját, amelyben megígérte, hogy a „fegyveres agresszióval vagy felforgatási kísérletekkel szemben kifejtett ellenállást” az Egyesült Államok támogatja, ami meg is történt abban a formában, hogy Görög- és Törökország 400 millió dollár „pénzügyi” segílyt kapott.²⁰ „Gyakorlati eredményében a Truman-elv a Görög- és Törökországnak nyújtott gazdasági és katonai segítséggel támogatta ezeket — a kommunizmus által — belülről, kívülről fenyegetett országokat és megjavította gazdasági és politikai viszonyait, amely országok termékeny talajul szolgáltak a kommunista propaganda számára”²¹ — állapítja meg Albonetti is. Az 1948 februári csehszlovákiai proletárforradalom eseményei, a berlini négyhatalmi parancsnokság bezárása 1948, július 1-én, a koreai háború, a szuezi válság megannyi további tény az integrációs politika híveinek szemében, amelyeket mint egyedüli és kizárólagos okokat előtérbe állítva látják igazoltnak az Európa-mozgalmat, a nyugat-európai tőkés államok ún. nemzetekfölötti összefogását.²²

Közelebbről szemügyre véve a könyvek már idézett és más, hasonló értelmű helyeit, úgy tűnik, hogy az érvelés mögött más is meghúzódik, mint amit előtérbe állítanak. Érvelésükben ugyanis kettős fenyegetésről írnak és ez: „Szovjetoroszország szomszédsága és a kommunista pártok részéről jövő fenyegetés, amely pártok megkísérelték belülről megdönteni az ingadozó európai kormányokat.”²³ Albonetti a nyugat-európai tőkés államok politikai együttműködésének szükségességét azzal indokolja, „hogy jobban tudjanak szembeállni a szovjet gazdasági és politikai fejlődéssel, és hogy befolyásukat meg

¹⁶ Stranner : i. m. 69. l.

¹⁷ Uo. 66. l.

¹⁸ Az idézetek a szöveg sorrendjében Albonetti: i. m. 33. és IX. lapjain találhatóak meg.

¹⁹ Uo.

²⁰ Mayne : i. m. 62—63. l.

²¹ Albonetti : i. m. 37. l.

²² Uo. 19., 38., 39., 85., 90., 235. l.

²³ Uo. 86. l.

a Szovjetunió fegyveres erőinek segítségével vívta ki. További sorsát forradalmi tömegeinek akaratából, azok mozgalmainak erejével, a nemzeti kommunista pártok vezetésével, a marxizmus—leninizmus elvei szerint irányította a szocializmus útjára, és közben szívsós politikai harcban szorította ki a tőkéseket hatalmi állásaikból. A csehszlovák kommunisták vezetésével a cseh és a szlovák nép tömegei hiúsították meg Eduard Beneš és Jan Masaryk ama kísérletét is, hogy visszafelé fordítsák a történelem kerekét és a szocializmus helyett a nyugati polgári demokrácia fokán konzerválják Csehszlovákia társadalmi, gazdasági viszonyait. Ennek a szándéknak politikai és anyagi alátámasztása végett tárgyaltak Csehszlovákia polgári vezetői, Beneš, Masaryk és mások a Marshall segélyről és készek voltak a velejáró, politikai-gazdasági függést jelentő feltételek elfogadására is. A tömegek forradalmi fellépése azonban minden szovjet felhívás, utasítás vagy segítség nélkül, önjelől éppúgy meghiúsította Beneš csoportjának ezt a haladásellenes próbálkozását, miként Magyarországon is a forradalmi tömegek vívták ki kommunista vezetéssel a győzelmet 1947 tavaszán a tőkés-polgári rend híveivel szemben azok állam- és népellenes összeküvésének leleplezése után, vitték sikerre az 1947. évi választásokon a nép ügyét, majd az itt elért eredményekre tették fel a koronát az 1947 ősztől 1948 júniusáig szakadatlanul tartó forradalmi cselekedetek sorozatának eredményeként a proletárdiktatúra megvalósításával. És így ment ez a többi népi demokráciában is. A Szovjetunió, ha erre megkérték, anyagiakkal segítette a tömegek harcát, mint proletárállam a másik állam proletárjait, de közvetlenül semmilyen formában sem avatkozott be az események menetébe. 1956-ban a magyar nép érdekeit képviselő forradalmi munkás-paraszt kormány kérésére bocsátotta rendelkezésre fegyveres erőit a népi hatalom megvédésére, amelynek a megelőző politikai vezetés hibáinak következtében és a nyugati imperialista hatalmak aknamunkája folytán is akkor nem volt elég ereje önvédelemre.

A történelmi tények arról tanúskodnak, hogy a nyugati tőkés államok igyekeztek minden eszközzel megbuktatni vagy visszaszorítani, vagy ha ez nem volt lehetséges, legalább meggátolni a szocialista eszmék, a népi demokratikus forradalom és az antiimperialista nemzeti felszabadító harcok terjedését. Erről vallanak a népi demokráciák ellen 1947—1948-ban szőtt összeküvések, amelyek résztvevőinek nyugati kapcsolatait a tárgyalások során lelepleződtek, valamint a francia és olasz, a belga, a görög, török, iráni események, a Truman-elv meghirdetése stb. Az imperialista hatalmak eme lépéseire visszahatásként és népi hatalmuk védelmében, a belső fejlődés adta lehetőségekre támaszkodva gyorsították meg a népi demokráciák forradalmi erői a tömegekkel egyetértésben és azok támogatásával a proletárdiktatúra felé haladó folyamatot, és csak hónapokkal később, az említett nyugati, hidegháborús lépések elleni védekezésékként hívták életre a Szovjetunió és a népi demokráciák kommunista pártjai 1947 októberében a Kominformot.

A nemzetközi helyzet éleződése mindig jó alkalom a vezető imperialista hatalmak számára, hogy ingadozó partnereiket az integráció útján teendő határozottabb lépésekre biztassák. Az integráció kérdésével foglalkozó nyugati írók nem is titkolják ezt az összefüggést. Elmondják, hogy tíz éves erőfeszítés és tapogatózás után 1955-re az Egyesült Államok támogatta Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet és a NATO működése révén „az európai egyesülés erőinek sikerült biztosítaniok Európában bizonyos gazdasági fellendülést és biztonságot”, de az Európa-Tanács és a Montanunió életrehívása is csak a

kezdetét jelenthette az európai népek megbékélésének. Ennél tovább tíz évvel a háború befejezése után sem jutottak, „megbukott az a kísérletük, hogy Európa tényleges politikai és gazdasági szövetségét hozzák létre”.²⁶ Ekkor fogott össze Nyugat-Európa hat állama, és két év alatt kidolgozta az Európai Gazdasági Közösség szervezetének tervezetét, hogy legalább a kis Európán belül megvalósítsa az integrációt, „és így szorítsa rá a többi országot e mozgalom követésére”. A nemzetközi helyzet — véli Stranner — kedvezett e tendenciának, „nevezetesen ama szolidaritás-érzés révén, amely az európai népekben a szuezi válság és az 1956 novemberi budapesti események nyomán támadt, valamint ama buzdítások révén, amelyekkel az amerikaiak nem takarékoskodtak a Hatok vállalkozásaival kapcsolatban”.²⁷ Szerző azonban jól látja, hogy az integrációs törekvéseknek a nemzetközi helyzet egy-egy fordulata nem igazi, alapvető oka, hanem csupán járulékos segítője lehet. „De mindez — folytatja — nem magyarázza meg a Hatok sikerének alapvető okát.” A szuezi és a magyarországi események idején „a brüsszeli tárgyalások már nagyon előrehaladott állapotban voltak, a munka lényege, a szakértők tevékenysége, amely 1955 júniusában elkezdődött, ekkor már befejeződött, és a mozgalom elindult.”²⁸ Az igazi okok — mutat rá a svájci szerző — mélyebben fekvő politikai és gazdasági szükségességekből fakadtak. A történelmi tények azonban azzal a tanulással is szolgálnak, hogy a békés egymás mellett élés politikájának következetes folytatása esetén a tőkéseket egymástól elválasztó ellentétek inkább előtérbe kerülhetnek.²⁹

És ez érthető is. Elég talán figyelembe venni azt a tényt, hogy például az ún. Európai Parlamentben 1960-ig az egyes tagállamok által küldhető delegátusok megoszlása a következő volt: Belgium 14 (1960 óta 42), Német Szövetségi Köztársaság 36 (108), Franciaország 36 (108), Olaszország 36 (108), Luxemburg 6 (18), Hollandia 14 (42).³⁰ A három vezető tőkés országnak egyenként is több képviselője van az Európai Parlamentben, mint a három kisebbnek együttvéve. Az Európai Gazdasági Közösségben (EGK) Franciaországnak, a Német Szövetségi Köztársaságnak és Olaszországnak egyenként 4—4 szavazata, Belgiumnak és Hollandiának 2—2, Luxemburnak 1 szavazata van. Dánia gazdasága is egyre szorosabban függ a legnagyobb nyugat-európai monopóliumoktól, és ez a körülmény az eddigieknél szorosabb politikai kapcsolatok létesítésére szorítja Dániát az EGK országaival, ami ha nem is jogilag, de valóságos politikai függésre vezet, például a nyugat-német—dán közös katonai parancsnokságon belül.³¹ A jelenlegi nyugat-európai integráción belüli más ellentétekről a későbbiek során lesz szó.

És ezek után idézzük megegyeszer emlékezetbe Stranner művének azt a részét, amely kifejti, hogy az elgyengült Nagybritannia és Franciaország csak az Egyesült Államok segítségével tudja fenntartani a nyugati befolyást Közép-Keleten és Ázsiában.³² A nyugat-európai tőkés integráció tehát a gyarmati és függő népek felszabadító, antiimperialista, demokratikus forradalmi elleni szövetkezést is szolgál, emez ország népeinek kizsákmányolását és a felszaba-

²⁶ Stranner: i. m. 37. l.

²⁷ Uo. 38. l.

²⁸ Uo.

²⁹ Albonetti: i. m. 110. és 95. l.

³⁰ Uo. 219. l.

³¹ A modern kapitalizmus problémái. Béke és szocializmus, 1962. 12. sz. 115. l.

³² Stranner: i. m. 66. l.

dultak gazdasági, de ha lehetséges, politikai függését is fenntartó új kolonializmus segítségével.

Az imperialista hatalmak az integrációs szervezetek segítségével egy állam gyarmati uralma helyére a neokolonializmus *kollektív* kizsákmányolását iparkodnak állítani. A monopóliumok egyesítik erőiket Ázsia, Afrika, Latin-Amerika elmaradott országainak korszerűsített módszerekkel való kollektív leigázására. Az elmaradott országoknak dönteniök kell. Különösen élesen történik fel a kérdés Franciaország és Anglia egyes volt afrikai gyarmatain, amelyeknek gazdasága jelentős mértékben függ egykori anyaországuktól.

Jelenleg az a helyzet — írja Mayne —, hogy a nem társult országok irigylük a társultaktól az Európai Gazdasági Közösség keretében élvezett kiváltságait. Ugyanakkor a társultak úgy látják, hogy az EGK államainak piacain való áruehelyezési esélyeik a kedvezményezett elbánás ellenére kevésbé biztosítottak, mint az a számos hosszúlejáratú áruátvételi biztosíték volt, amelyet mindig megkaptak egykori „anyaországaiktól”, különösen Franciaországtól. Még nagyobb súllyal esik a latba, hogy a társulási megállapodás létrejötte óta sok afrikai ország függetlenné vált. Ez a körülmény azzal együtt, hogy a tengerentúli fejlesztési alapból nyerhető támogatásra vonatkozó megállapodás is lejárt, alkalom lehet arra, hogy a társult országok más hasonló gondolkodású államokkal közösen újonnan szabályozzák az egész társulási kérdést egyrészt azért, hogy megjavítsák a társult országok helyzetét, másrészt azért, hogy csökkentsék a más országokkal szemben alkalmazott megkülönböztető rendszabályokat. Az 1962. december 20-án a Madagaszkárral együtt immár tizennyolc független afrikai állammal aláírt új megállapodás gyorsítja a kereskedelmi korlátok lebontási folyamatát a társult országok számára, kibővíti a pénzügyi segítyt és az elhelyezési lehetőségeket. Ugyanakkor világossá vált az is, hogy minél több lesz a társuló és így a külön kedvezményben részesültek száma, csak rontja az EGK-nek a kívülállókval való tárgyalási helyzetét — állapítja meg helytállóan Mayne,³³ mert a gazdaságilag gyengén fejlett országok jelentős része védekezik, fellép az EGK és diszkriminatív kereskedelempolitikája ellen. Ugyanakkor a kívülálló egy másik csoportja közeledni és egyezkedni próbál vele.³⁴ A csatlakozók a kedvezmények ellenére is alárendelt helyzetbe kerülnek. Külkereskedelmük az imperialista államok monopóliumainak ellenőrzése alá kerül, s ez a körülmény még jobban állandósítja gazdaságuk monokulturás jellegét. Ipari fejlődésük akadályokba ütközik, mivel a Közös Piachoz tartozó országok késztermékeinek vámkedvezményes importja — vámvédelem nélkül — úgyszólván lehetlenné teszi a nemzeti ipar fejlődését. A társuló országoknak tehát a számukra biztosított vámrendszer az önálló gazdasági fejlődés szempontjából nézve nem kedvez, annál előnyösebb a külkereskedelmüket ellenőrző monopolista trösztök számára. Így a Közös Piachoz társult gazdaságilag elmaradott országok immár *egyetlen* imperialista hatalom helyett egy imperialista szövetségi *csoporthoz* nyersanyagtermelő függvényeivé válnak. A be nem lépő elmaradott országok viszont — mint erről szó esett — a vámkorlátok miatt kerülnek előnytelen helyzetbe a nyugat-európai integrációs piacokon, ami nagyarányú túltermelést eredményezhet. Éppen ezt az utóbbi körülményt használják fel az imperialisták arra, hogy nyomást gya-

³³ *Mayne*: i. m. 149—150. l.

³⁴ *Rába András*: Az Európai Közös Piac néhány problémája. Közgazdasági Szemle 1963. 5. sz. 597. l.

koroljanak az elmaradott országokra.³⁵ Ez a nyomás, mint Brazília példája is mutatta a közelmúltban, egyes országok esetében gazdasági és politikai zűrzavart eredményezhet, és ennek következtében azt, hogy az illető állam az adott esetben ismét amerikai befolyás alá kerül. Az elmaradott országok, más kifejezéssel a „fejlődő országok” gazdasági önállósodását kétségtelenül segíti a Nyugattól kapott anyagi és más természetű támogatás. Ennek az objektív hatásnak azonban semmi köze sincs a nyugatiak profitszerzési és újkolonialista törekvéseihez, amelyek elválaszthatatlanul hozzátapadnak a támogatáshoz és annak igazi okai. Sőt: a fejlődő országok gazdasági előrehaladásának folyamata a nyugatiak szándékai és akarata ellenére megy végbe azáltal, hogy a támogatást felhasználó kormányok saját országuk és vezető osztályaik érdekében iparkodnak a segítséget, legalább részben, saját gazdasági fejlesztésük előbbrevitelére hasznosítani. Ez utóbbi törekvésnek is eredménye a növekvő önállósodás, mint emez osztályok önállósodási törekvéseinek, eme folyamat szubjektív mozgatójának is egyik következménye.

A nyugat-európai tőkés integrációs törekvések politikai indokai közül még kettő vár tisztázásra. Az egyik az, hogy Nyugat-Európa tőkés államai valóban rászorultak-e talpraállásukhoz az amerikai segélyre és az integrációra. A másik, hogy miért vállalta az Egyesült Államok a segítőnek és a nyugati típusú integrációs törekvések szószólójának, ösztönzőjének a szerepét.

A Szovjetunió és az európai népi demokráciák példája megmutatta, hogy a háborús pusztítások kártételeit bármely állam a maga erejéből is helyrehozhatja, ha olyan társadalmi rendszere van, amelyet a tömegek magukénak vallanak, amely a tömegek uralmát valósítja meg és az ő érdekeiket szolgálja. A tőkésök azonban nem voltak hajlandók vállalni az önerőből történő újjáépítéssel járó áldozatokat és a rekonstrukció terhének oroszlánrészét a tömegekre óhajtották hárítani. Ezenkívül a tőkésök iparáganként, vállalatokként, vagy vállalatcsoportonként elaprózott tőkeereje egyéni, tőkés célokat tartott szem előtt, és bármekkora is önmagában véve, egyenként mégsem elég arra, hogy az újjáépítést el tudja végezni. Az újjáépítés jóval nagyobb, az egész nemzetgazdaság minden erőforrásának összpontosítását, tervszerű, központilag irányított felhasználását igényelte volna, az egyéni vagy csoportérdekeknek az egész nemzet érdekei alá rendelését, feltéve, hogy saját erőből kívánták volna végrehajtani az újjáépítést. Ilyen fokú erőösszpontosítás azonban csak szocialista tulajdonviszonyok uralma mellett érhető el. Ezek hiányában valóban nem volt más hátra, mint gazdagabb, erősebb tőkés partnerek segítségét kérni és — ami ezzel együtt jár — belenyugodni azok politikai és gazdasági vezető szerepébe. Az európai tőkés hatalmak politikai uralmuk megóvása és gazdasági talpraállásuk érdekében kérték tehát az Egyesült Államok politikai, gazdasági és katonai segítségét.

Az Egyesült Államok maga is szorgalmazta az európai integrációt, sőt jobban magáévá tette, mint számos európai állam. Amerika háború utáni politikája „az Egyesült Államok kormányának aktív és gyakran nagyvonalú beavatkozásához vezetett az európai integrációs folyamatba, amelyet az európai népek a közbeeső időben, különféle föderalista törekvések ösztönzésére... önként kezdeményeztek”. A Marshall-segély anyagi alapot kívánt nyújtani

³⁵ Új jelenségek a monopoltőke „integrációjában”. Béke és szocializmus, 1962. 7. sz. 39. 1. és Jacques Kahn: Le Marché commun et l'économie française. Cahiers du Communisme, 1963. 1—2. sz. 42. 1.

e politikai cél eléréséhez.³⁶ Mayne egy amerikai volt külügyi tisztviselő kijelentését idézi, aki szerint az Európai Gazdasági Együttműködési Bizottság „messzemenően amerikai nyomásra” foglalkozott például az európai vámunió kérdésével.³⁷

Az európai egyesülési mozgalom tehát nem volt olyan spontán folyamat, mint ahogyan Albonetti is állítja. A történelmi tények rácafoltak a szerzőre, aki egyébként műve más helyein maga is kénytelen elismerni, hogy 1953—1954-re az első integrációs törekvések részben megbuktak (1954-ben a francia parlament nem szavazta meg az Európai Védelmi Közösségben való részvételt), részben nem hozták meg a várt eredményt (Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet). Ez türelmetlenné tette az Egyesült Államokat, és „az intésekről áttértek a nyomás kifejtésére... és szankciókat is helyeztek kilátásba (a gazdasági segítség megszüntetése) ama országokkal szemben, amelyek nem ratifikálnák az Európai Védelmi Közösség okmányát. Ekkoriban írta a New-York Times, hogy az európai integráció politikája inkább látszik amerikai, mint európai politikának, olyan politikának, amelyet az amerikaiak minden áron rá öhajtottak kényszeríteni az európaiakra.”³⁸ Az Egyesült Államok különösen a koreai háború kudarca után szorgalmazta erősen az európai integrációt. Ez a jelenség egyúttal az amerikai külpolitika távol-keleti irányzatának háttérbeszorulását és az európai befolyás növelésére irányuló politikai irányzat erejének növekedését is jelezte, Eisenhower elnökké választásának és Trumané-tól ennyiben némileg eltérő politikájának eredményeként.

Más helyen még külön szó lesz arról, miért vonakodtak egyes európai államok az integrációtól vagy annak az Egyesült Államok által javasolt ún. nemzetekfeletti, kozmopolita formájától. Itt most csupán azoknak a nyugati polgári szerzőknél olvasható nézeteknek ismertetésére történhet kísérlet, amelyek kifejtik, miért is tartotta az Egyesült Államok oly lényegesnek Európa tőkés országainak egyesítését és támogatta Churchillnek a zürichi egyetemen 1946-ban kifejtett és az Egyesült Európai Államok létrehozását ajánló nézeteit. „Az amerikai politika főcélja Európában az volt, és még ma is az, hogy előmozdítsa szabad és erős, gazdaságilag és politikailag egymással összefogó népek közösségének létrejöttét, amely olyan helyzetben van, hogy közösen vagy egyenként fel tud lázadni a Szovjetunió által történő elnyelés ellen és ha kell, *legelső védvonalat képezzen egy szovjet támadással szemben.*”³⁹ (Kiemelés tőlem — M. Gy.) Az Egyesült Államok tehát — Albonetti szerint — a katonai előtérnek és egyúttal az eszmei védőfalnak a szerepét szánja Európának szovjetellenes terveiben. Ennél — úgy tűnik — sokkal jobban megközelíti a valóságot Mayne véleménye. Szerinte az Egyesült Államok a második világháború után nemcsak azért támogatták állandóan a tényleges európai integrálódást, hogy Nyugat-Európát gazdaságilag ismét talpraállítsák, hanem azért is, mert remélték, hogy Európa politikai egysége révén oly erős és szilárd lesz, hogy ellen tud majd állni az olyanféle kísértéseknek, mint például egy második rapalloi szerződés. „Akkoriban (1949-ben — M. Gy.) szükséges volt az új német államot megakadályozni abban, hogy egy a Kelet felé orientálódó harmadik hatalom

³⁶ Albonetti: i. m. 85—86., idézet a 87. lapon.

³⁷ Mayne: i. m. 68. l.

³⁸ Albonetti: i. m. 88. l., vö. még a 106. és 234. lapot is.

³⁹ Uo. 85. l. — Mayne: i. m. 69. l. — Arra, hogy az integráció a béke, a demokrácia, a szabadság védője, vö. még Albonetti: i. m. 33—34., 39. lapjait is.

csábító szerepét eljátssza.”⁴⁰ A világhegemonia megszerzésének és biztosításának szándéka is vezeti az Egyesült Államok vezető köreinek európai politikáját. Ennek megvalósítása során a béke, a szabadság, a demokrácia védelmét hirdetve nem riadnak vissza a más országok belügyeibe való közvetlen beavatkozástól (görög, török események, a főtebb említett nyomások, fenyegetések stb.), vagyis a nemzetek önrendelkezési jogának megsértésétől sem.

Európa nyugati tőkés országai a már említett okok miatt a legutóbbi időkhöz felfogadták az amerikai vezetést. Elfogadták ezenkívül még a német agressziótól való félelmükben is, amelytől az 1950-es évek közepéig elsősorban a franciák, de a német hódítás többi áldozata sem tudott megszabadulni. Az integrációs tervek és szervezetek különféle formáival részben azért is tudtak megbékülni, mert azokban védelemre vélték lelni a nyugat-német revanista törekvésekkel szemben. Stranner műve számos helyén foglalkozik e kérdéssel. Megállapítja, hogy az angolok és a franciák kettős félelem nyomása alatt éltek. „Ők (ti. Franciaország és Nagybritannia — M. Gy.) nemcsak a Szovjetunió agressziójától féltek, hanem a német hatalom újjáéledésétől is.”⁴¹ Az 1947. március 4-i dunkerquei és a Benelux államokkal 1948. január 21-én kötött brüsszeli szerződésnek — írja Mayne Strannerrel egybehangzóan — egyszerre kellett kivédenie mind az esetleges német revánsot, mind a szovjet katonai hatalom potenciális veszélyét. Nagybritannia és Franciaország gyengének érezte magát arra, hogy e kettős veszéllyel szembeszálljon. Ezért fogott össze más érdekelt nyugati államokkal és kérte velük együtt az európai összefogás eszméjének jegyében az Egyesült Államok katonai segítségét is, amelyet 1949. április 4-én az Északatlanti Szövetség okmányának aláírásakor jogilag is elnyertek. Az Európai Védelmi Közösség (EVK) létrehozására irányuló erőfeszítések is e kettős félelem jegyében álltak. A Plevén-terv egyenesen az amerikai nyomással is alátámasztott német újrafelfegyverzés ellenőrzése végett született meg. 1950. szeptember 12-én ugyanis Dean Acheson javasolta az angol és a francia külügyminiszternek, hogy állítsanak német hadosztályokat is a NATO szolgálatába.⁴² Az EVK-nak, eme „nemzetekfölötti” politikai szervnek a bukását is a német újrafelfegyverzéstől való aggodalom okozta. A vezérkarok az integrációnak már érintett politikai okai miatt még csak elfogadták a német újrafelfegyverzés gondolatát, a német hódítás súlyát annak idején valójában érző tömegek azonban nem feledték el „a közelmúltban lefolyt német terjeszkedés gatzetteit”.⁴³

Az integrációs szervezetek nem tudják megoldani az imperialista hatalmak egymásközi ellentéteit, sőt rendeltetésükkel ellentétben éppen amiatt, mert a fejlődés objektív tendenciájának a tőkés rend keretein belül és tőkés módszerekkel kívánnak eleget tenni, még ki is éleződnek a tőkés rend természetében rejlő objektív ellentmondások és szubjektív ellentétek.

A politikai ellentétekre jó fényt derítenek azok a viták, amelyek a politikai integráció formáiról és módszereiről, a „nemzetekfölötti” szervek alakítása körül folytak. Nyugati szerzők is egyértelműen rámutatnak arra, hogy már 1949—1950-ben, az integrációs törekvések kezdeti időszakában is

⁴⁰ *Mayne*: i. m. 75. és 151. l.

⁴¹ *Stranner*: i. m. 24. l.

⁴² „und dem Druck von aussen, besonders von seiten der Amerikaner, die für diese Aufrüstung... eintraten”. *Albonetti*: i. m. 106. l. Dean Acheson javaslatára *Mayne*: i. m. 87. l.

⁴³ *Stranner*: i. m. 24. l.

megoszlott Európa „egy kis Európára, amely eltökélten haladt a nemzetek-fölötti intézmények útján (CECA, CED stb.), és Európa egy másik részére, amely teljes egészében fenn akarta tartani a nemzeti szuverenitásokat”. Maga az a tény, hogy az Európai Gazdasági Együttműködési Közösségben angol befolyásra nem sikerült a Montanunióhoz hasonló szervezeti formát megvalósítani, és így a nemzeti kormányok közvetlen beleszólásának lehetőségét Spaaknak és másoknak nem sikerült kiiktatniok, már a tőkés államok ellentéteiről tanúskodik. Még világosabbá válik a helyzet az Európa-Tanács esetében. 1948 májusában létrejött az Európa-Tanács. Ennek valóságos működése sehogyan sem felelt meg az eszme felvetői, Churchill, de Gasperi, Šforza, Ramadier, Spaak elgondolásainak, akik a nemzeti szuverenitás egy részéről való lemondás árán bizonyos fokú, korlátozott hatalommal kívánták felruházni e szervet, de „sajnos, beleütköztek az angol munkáspárti kormány makacs ellenállásába és a skandináv országok tartózkodásába; a végső megállapodás súlyos vereséget jelent számukra: az Európa Tanácsot megfosztotta minden tényleges hatalomtól”, mivel csak az egyhangú szavazatokkal hozott döntések voltak érvényesek — állapítja meg keserű szájizzel az integrációbarát svájci szerző. Hasonlóan vélekedik az angol Mayne is.⁴⁴ Nagybritannia még ismertetésre kerülő hegemónisztikus törekvései, a skandináv államok pedig semlegességük megóvása érdekében tartózkodtak olyan megoldástól, amelyben szuverenitásuk egy részéről lemondván, az erősebb imperialisták többségi döntésének kellett volna alárendelniök saját — semlegességükhöz ragaszkodó, mert érdekeiknek jobban megfelelő — elképzeléseiket. Az imperialisták egymás közötti ellentétei, részben egymástól való félelmei, sőt egyes tőkés csoportoknak egy országon belüli ellentétei buktatták meg az Európai Védelmi Közösség tervét, és szorították igen szerény korlátok közé más integrációs kísérletek, az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet és az Európa-Tanács tevékenységét is. Az EVK-tervét a tömegeknek a német újrafelfegyverzéstől való félelmén kívül a francia finánctóke egyes csoportjainak tiltakozása is zátonyra juttatta. Ez a csoport ugyanis a feleledő német finánctóke politikai és gazdasági hatalmi törekvéseitől féltette saját hasonló érdekeit.

A francia finánctóke valamennyi csoportja egyetért abban, hogy Európában Franciaországé legyen a politikai és gazdasági vezetős szerep. A legerősebb finánctőkés csoportok, a nehézipar, a szénbányászat gazdái és a velük kapcsolatban álló nagybankok, amelyek már régóta összefonódtak a hasonló nyugat-német vállalatokkal és a legnagyobb bankokkal, természetesen a szoros német-francia együttműködés hívei voltak⁴⁵ abban a reményben, hogy a Montanunióban és az Euratomban a gazdasági, az EVK-ban, az Európa-Tanácsban és egyéb integrációs szervekben a politikai vezetés az övék lesz. Azt hirdették, hogy a nemzeti önrendelkezés eszméje elavult, és hogy a nemzeti államot be kell olvasztani az európai nemzetekfölötti államközösségbe az európai egység kedvéért, mért abban reménykedtek, hogy eme integrációs szervezetben az övék lesz a vezetés és a többi állam szuverenitásáról való lemondás majd az ő javukra szolgál. Ez a csoport azonban biztosítékokat kívánt szerezni a német vetélytárs újramegerősödése ellen. Nem tiltakozott a német finánctóke talpraállása és a nyugat-német állam újrafelfegyverzése ellen, mert ez a vezetése alatt álló ipari érdekelttségnek búsás hasznot ígért, de ez a csoport is úgy látta, hogy Francia-

⁴⁴ Uo. 26., 27. l. (idézet), 47. l. (idézet). — *Mayne*: i. m. 73. l.

⁴⁵ A CED tervét Robert Schuman, a Montanunió-terv kezdeményezője vetette fel. — *Albonetti*: i. m. 105. l.

ország ereje „egymagában nem elegendő ahhoz, hogy Franciaországot tartósan biztosítsa Németország lendülete és esetleges hegemoniális törekvései ellen. Szükséges tehát más államokhoz csatlakozni.”⁴⁶ Ezért iparkodtak az EVK létesítéséről szóló 1952. május 27-i szerződéshez csatolt két külön jegyzőkönyvben mindenekelőtt Franciaországnak némi biztosítékot nyújtani Nyugat-Németországgal szemben, amelynek ekkor állították helyre szuverénitását. A francia fináncsőke egy másik, kolonialista csoportja úgy vélekedett, hogy Franciaországnak politikai világműködést kell ellátnia, és ezért kell fenntartani a nemzetállami kereteket. A monopóliumkések egy további csoportja, amely az angol tőkével volt szoros érdekközösségben, arra hivatkozott, hogy a francia állami szuverénitást nem kívánja feloldani olyan államközösségben való részvétellel, amelyben a második világháború idején ellenséges államok foglalnak helyet, és továbbra is folytatni óhajtja hagyományos szövetségi politikáját, amelynek alapja az Angliával való szoros együttműködés. E felfogás hívei azzal érveltek, hogy ha Nagybritannia kívül maradna az EVK-n, „Franciaország abba az aggasztó helyzetbe kerülne, hogy egy európai hatóságban ismét ki volna téve a német dinamizmusnak anélkül, hogy az angolok jelenlétükkel ellensúlyt képeznének”.⁴⁷ 1954-ben még e két csoport és a tömegek békevágya erősebb volt. Az Európai Védelmi Közösség tervét a francia parlament leszavazta.

Az olasz tömegek félelme a német imperializmus újjáéledésétől nem volt kisebb a franciáknál. Magyarányú plakátkampánnyal, sztrájkok egész sorával, a Montesi-botrány felhasználásával küzdöttek az EVK megvalósulása ellen. Még egy baloldali hetilapot is létesítettek egyenesen azzal a rendeltetéssel, hogy ellensúlyozza az *Il Mondonak* az EVK mellett folytatott propagandáját. Az olasz dolgozó tömegek is, de az olasz fináncsőke és a dél-olaszországi nagybirtok érdekeit képviselő jobboldal jelentős része is az EVK ellen egybehangozóan a terv megvalósulása esetén bekövetkező német újralfegyverzés miatt tiltakoztak.⁴⁸

A német fináncsőke magatartása sem volt egységes. Míg a franciák egyes csoportjai az angolokkal szövetségben vélték elérhetni politikai és gazdasági céljaikat, „jelentős számú német ipari körök úgy vélték, hogy országuk több hasznot húzna az Egyesült Államokkal kötendő közvetlen megállapodásból, mint olyan európai szövetkezésből, amelyben Franciaország túlsúlya érvényesülne e területen való előrehaladottsága folytán”.⁴⁹ Az Egyesült Államok azonban — már ismert okokból kifolyólag — nem hagyta annyiban a dolgot és jórészt az ő ösztönzésére jött létre a megegyezés a francia és német fináncsőke legerősebb csoportjai között. Ennek talaján született meg — már nem egészen az amerikai szándékoknak megfelelően — az EKG, amelyben minősített többséggel hozható határozatok révén a kontinens két legerősebb hatalmának a szava a döntő. A Közös Piac kiegészítője az Euratom, amelynek célja önálló európai atomerő létrehozása. Alapítói „azt óhajtják, hogy Európa lassanként felszabadulhasson az amerikai gyámság alól, ami mindezideig rányomta bélyegét eme ipar egész fejlődésére”. „Politikai tekintetben is az

⁴⁶ Uo. A francia tőkés csoportok nézeteiről 110. l. Idézet uo., vö. még a 109. lapot is.

⁴⁷ Uo. 91. l. — Azonosan vélekedik a franciák aggodalmairól és Nagybritannia távolmaradásának következményeiről *Mayne*: i. m. 90. l.

⁴⁸ *Mayne*: i. m. 90. l.

⁴⁹ *Stranner*: i. m. 43. l.

Euratom kiegészítője a Közös Piacnak” — vallja Stranner is, Mayne is.⁵⁰ A Közös Piac „Németország dinamikájának látszik kedvezni, az Euratomot viszont úgy tekintik, mint ami Franciaországnak kedvezőbb, minthogy az utóbbi eléggé előrehaladt az atomipar terén.”⁵¹ A két legerősebb hatalom vezető fináncotkés csoportjai tehát — úgy tűnik — mintha megosztottak volna a hatalmon és mintha közös céljuk volna minél előbb önálló hatalomként fellépni az Egyesült Államokkal szemben.

A nagy egyetértés azonban nem tartott sokáig. De Gaulle Franciaországa, ellenszegülve a Közös Piac kiterjesztésének, „többé vagy kevésbé nyíltan küzdve a nemzetekfölöttiség ellen, eltérítette a Hatok intézményeit kezdeti céljától”.⁵² Ezzel ellentétben „Németország, amely gazdaságilag erős és amely dinamikusan állandó terjeszkedési folyamat áramlatában mindig újabb piacokat keres, tartós harcot vívott mások protekcionizmusa ellen”⁵³ — tárja fel akaratlanul is a Közös Piacon belüli tőkés ellentéteket Albonetti. De Gaulle és Adenauer között annak idején jó volt az együttműködés, mégis mindegyik a maga államának vezetését kívánta a Hatokon belül, a NATO-ban és legalább Európában. Adenauer a keleti területek visszaszerzésére irányuló revansista terveinek valóra váltását remélte e szervezettől,⁵⁴ de Gaulle az önálló atomerő megteremtésére irányuló terveivel, a „Hazák Európája” tervével, végül 1960. szeptember 5-i beszédével egyértelműen leszögezte óhajait. „Először arra világított rá, hogy Franciaországnak joga van a NATO-n belül világméretű hegemón helyzetre, majd rámutatott az Európai Gazdasági Közösség hat államának nagyobb összetartásának szükségességére. De Gaulle aláhúzta a NATO átalakításának célszerűségét és kiterjesztését nagyobb földrajzi térségekre, mint Afrika, és a Közép-Kelet.”⁵⁵ Ennél világosabb beismerése de Gaulle monopolista csoportja expanzív terveinek aligha volna lehetséges. A politikai integráció szerveit de Gaulle a „Hazák Európája” elvnek megfelelően nem kívánja „nemzetekfölötti” alapra helyezni, hanem a nemzeti hagyományoknak alárendelni. Miközben tehát de Gaulle nagy erőt fejt ki a gazdasági integráció érdekében „különösen abból a célból, hogy leküzdje egyes, Franciaország politikai életében jelentős szerepet játszó ipari csoportok ellenállását, amelyek ragaszkodnak a protekcionizmushoz és a hagyományos nacionalizmusához”,⁵⁶ vagyis küzd a nyugat-német monopóliumok versenyétől sújtott és az ellenvédelmet kereső francia monopolista csoport törekvései ellen, ő a maga csoportja nevében és érdekében ugyancsak a nacionalizmus jegyében ássa alá a „Hazák Európája” elvvel az integráció ún. „nemzetekfölötti” elgondolásait, és iparkodik a kozmopolita szerveket hegemón, ugyancsak nacionalista, imperialista célokra felhasználni.

Az integráció hívei azt is hirdetik, hogy az európai államok integrációs szervekben való összefogása a nacionalista érzelmek leküzdésének fő eszköze, az 1960-as évek elején újra feltámadó nacionalista tendenciák elleni biztos védelem. A második világháború után az Egyesült Államok jól felismerte

⁵⁰ Uo. 45., 46. l. (idézet). — *Mayne*: i. m. 94—101. l.

⁵¹ *Stranner*: i. m. 45., 46. l.

⁵² Uo. 63. l.

⁵³ *Albonetti*: i. m. 91. l.

⁵⁴ 1952-ben a Bundestegban mondotta: „Csak Európa egyesítése útján szerezzük vissza Berlint. Szerezzük vissza a német Keletet.” Eszmecsere. Az antikommunizmus az emberiség ellensége. Béke és szocializmus, 1962. 9. sz. 130. l.

⁵⁵ *Albonetti*: i. m. 228. l.

⁵⁶ Uo. 183. l.

— olvasható az egyik integrációpárti szerző művében —, „mekkora kockázatot rejt magában a világbéke szempontjából az európai szárazföld szét-töredezettsége. Nem ez a széttöredezettség váltotta-e ki . . . a második világháborút?”⁵⁷ A mű írója szerint Adenauernek mindig az volt a nézete, hogy csak Európa egyesítése óvhatja meg Németországot attól a veszélytől, hogy újból „a nacionalizmus, militarizmus és a veszélyes kalandok hagyományos ösvényére lépjen”.⁵⁸ 1961-ben azonban újból fellángolt a nacionalizmus Európa egyes országaiban. „Németországban, Franciaországban, Belgiumban, magában Olaszországban is 1961-ben vagy választási taktikai okokból vagy a nacionalista tendenciák erősödéséből kifolyólag várakozó álláspontot foglaltak el a politikai egyesülés új rendszabályaival kapcsolatban.” Sok idő azonban nincs arra, hogy az integrációs kezdeményezéseket tető alá hozzák, „amelyek megerősítenék a világegyensúlyt és segítenének feltartóztatni a kommunista terjeszkedést”. „A nacionalizmus újrafellépése különösen aggodalmat keltő. Ez nem csupán Franciaországra érvényes, hanem Németországra, Olaszországra és a kisebb országokra, mint Belgiumra és Hollandiára is” . . . „Az európai államok ragyogó gazdasági fellendülése ne vezessen félre. A nacionalista csíra gyorsan és hatalmasan sarjad ki. Ha elterjedne, következményei még pusztítóbbak lennének, mint azelőtt bármikor. Nemcsak háborút és rombolást eredményezne, hanem sokkal rosszabbat: talán az európai civilizáció és szabadság végét. Ahhoz, hogy szabadon élhessünk — írja Albonetti — össze kell fognunk és ahhoz, hogy összefogjunk, akarnunk, lelkünk mélyéből akarnunk kell az összefogást.”⁵⁹

Kétségtelenül van igazság abban, hogy a nacionalizmusnak, a sovinizmusnak volt szerepe a két világháború kitörésében, bár nem ez az igazi, az alapvető és mélyenfekvő ok. Az emberiség javát szolgáló nemes törekvés küzdeni a nacionalizmus ellen a béke védelmében. Az azonban vitathatónak tűnik, hogy államközi, ún. nemzetekfölötti, kozmopolita, integrációs szervezetekkel ez a cél elérhető-e. A tőkés társadalmi rend törvényszerűségeiből következően a cél elérésének politikai és gazdasági tényezők állják útját. Az integráció hívei ugyanis azon a véleményen vannak, hogy „az idő megérett arra, hogy az európai államok lemondjanak szuverenitásuk egy részéről, hogy ezen a réven előmozdíthassák Európa egyesítését”.⁶⁰ A nemzeti önrendelkezésről való lemondás — lejjebb még lesz szó erről — az erősebb tőkés államoktól való függést jelenti. Az önrendelkezéshez való ragaszkodás éppúgy nem azonos a nacionalizmussal, mint ahogyan a kozmopolitizmus sem azonos a kis és nagy állam egyenjogúságával, a népek fajra, bőrszínre, felekezetre való tekintet nélküli egyenlőségével, az igazi nemzetköziség, a proletárinternacionalizmus egyik alapelveivel. Az integráció ellen hadakozókat egyes esetekben valójában a nemzeti önzés vagy imperialista törekvések (vagy esetleg mindkettő egyszerre) vezetik (a nyugat-német, francia, olasz, holland, belga nacionalizmus eseteiben). Egy dolog mindenesetre kétségtelennek látszik. A Közös Piac államainak szövetségét országon belüli és országok közötti politikai ellentétek bomlasztják.

Az integrációs szövetségeken belüli ellentéteket még csak tovább bonyolítják a Közös Piac államai és a kívülálló imperialisták közti ellentétek.

⁵⁷ Uo. 86. l.

⁵⁸ Uo. 95. l.

⁵⁹ Uo. 259. l.

⁶⁰ Uo. 36. l.

Nagybritannia a legutóbbi évekig távoltartotta magát az integrációs szervezektől, mivel nem óhajtott lemondani az Egyesült Államokhoz és a Commonwealth államaihoz fűződő kapcsolatairól, amelyek révén az Egyesült Államok mögött a második tőkés világhatalom szerepét töltötte be. Az Egyesült Államokhoz bensőséges politikai kapcsolatok fűzik. A legutóbbi időkig minden, Európát érdeklő ügyben a Fehér Ház előbb a Downing Street-tel tanácskozott, és így alakította ki véleményét, amelyet azután közölt az érdekelt európai államokkal. Nagybritannia volt az Európai Gazdasági Közösség létrejöttéig az Egyesült Államok legfőbb európai tőkekeviteli országa. Ezen a révén Nagybritannia az Egyesült Államok európai szócsové és vezető európai hatalom volt, amely a többi európai állam fölött álló és a Szovjetuniót is beleszámítva harmadik hatalomnak vélte magát. Az Egyesült Államok 1945 óta sürgette Angliát, hogy létesítsen szorosabb kapcsolatot a kontinens államaival, de Nagybritannia változatlanul az erők egyensúlya-politikát követte és, mint ismeretes, elzárkózott bármiféle európai integrációs szövetkezésben való részvételtől (meggátolta az Európai Gazdasági Közösségi Szervezet hatáskörének kiterjesztését, az Európa Tanács hatáskörének megszilárdítását, nem lépett be a Montanunióba). Nagybritanniának különleges nagyhatalmi helyzetét az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatain kívül jelentősen meghatározza a Commonwealth államaihoz való viszonya is, bár 1945 óta az Egyesült Államokhoz fűződő és politikájának sarokkövét alkotó kapcsolatoknak alárendelte a Commonwealth államaihoz fűződőket. Ennek egyik látható eredménye az, hogy Kanada magatartását politikai és gazdasági tekintetben a Fehér Ház, ill. az amerikai monopóliumok elhatározásai szabják meg. (Emlékeztet, hogy Diefenbaker kanadai miniszterelnök 24 órán belül megbukott, amikor elutasította azt az amerikai javaslatot, hogy a Polaris-rakétákhoz atomtöltésű fejet vásároljon.) Ausztrália csaknem hasonló helyzetben van. „Hazánk abban a veszélyben ferog, hogy második Kanadává lesz, ahol az alapvető iparágakat a Wall Street tartja ellenőrzése alatt. Ausztrália kivívta nemzeti függetlenségét az angol imperializmussal szemben, most az a veszély fenyegeti, hogy függő helyzetbe kerül az amerikai imperializmustól.”⁶¹

A Commonwealth államaihoz fűződő kapcsolatok azonban ennek ellenére a legutóbbi időkig mégis jelentős szerepet játszottak a szigetország politikájában, hiszen Nagybritannia a Commonwealth-államainak bankárja, iparcikk-szállítója, nyersanyag- és élelmiszervásárlója.⁶²

Az 1950-es évek végére némileg megváltozott a helyzet. Az EKG eredményei megnövelték az angolok félelmét a nyugat-német—francia vezetés alatti összefogástól, ezen belül is a nyugat-németek hatalmi gyarapodásától. Az aggodalomnak elsősorban politikai okai voltak. Amikor az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC) valamennyi tagállamát magában foglaló szabadkereskedelmi övezet létrehozására irányuló angol javaslat 1959-ben megbukott, az angol sajtóban egyre erősebbek lettek a hangok, amelyek szerint „Nagybritanniának Európában jelen kell lennie, hogy kiegyenlítsse a német befolyást”.⁶³ Anglia a korábbi időkben úgy óhajtotta befolyásolni az európai politikát, hogy az ne befolyásolja az ő magatartását. A Közös Piac

⁶¹ L. Sharkey, az Ausztráliai KP főtitkárának beszámolója a párt XIX. kongresszusán. Népszabadság, 1961. jún. 20. — Nagybritannia második világháború utáni politikájára vö. *Mayne*: i. m. 119. l.

⁶² *Mayne*: i. m. 119. és 121—124. l.

⁶³ *Albonetti*: i. m. 235. l.

létrejötte óta ezt a lehetőséget elvesztette. Félt a francia—német közeledéstől, bár óhajtotta is. „Végső soron az angolok óhajtották a német—francia kapcsolatok, amelyek elég szilárdak ahhoz, hogy a szovjet nyomást elűzzék, de mégsem annyira szilárdak, hogy veszélyeztethetnék az angol hegemoniát és az angolok közvetlen kapcsolatát Washingtonnal.”⁶⁴ Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy az Európai Gazdasági Közösség gyengébb tagállamai, Olaszország és a Benelux-államok kezdettől fogva óhajtották Nagybritannia jelenlétét Európában, mert ellensúlyt és támogatást reméltek nyerni benne az EGK erősebb államaival szemben. Az 1963. január 22-e óta folytatott kétoldalú tárgyalások ennek a vágnak bizonyosságai. Az EGK 1962 őszén a kereskedelem alapelveiről és fokozatos megvalósításának módszereiről határozatot hozott. Ez az akcióprogram leszögezi és megerősíti az ún. nemzetekfölötti állam uralkodó szerepének fontosságát a gazdaság irányításában. Az 1964—1968 közötti évekre vonatkozó gazdasági program kidolgozására irányuló javaslat ennek megfelelően növelni kíváná az EKG ún. nemzetekfölötti hatóságainak befolyását a Közösség politikájának meghatározásában. Ennek a Benelux-államok és bizonyos fokig Olaszország is örülne, mert az EGK intézményekben való összefogással próbálnak védekezni az erősebbek (NSzK, Franciaország) túlsúlya ellen.⁶⁵ Mindezek egyúttal tanulságul is szolgálnak arra, hogy a nyugati tőkés integrációs szervezetekben az erősebbek befolyása megnehezíti a gyengébbek akaratának érvényesülését, kérdéssé teszi önrendelkezésüket és az egyenlőjogú partnerség helyett a kisebbik kárára egyenlőtlen helyzetet teremt.

1955 óta bizonyos fokú, noha a lényegét nem érintő változás tünetei mutatkoznak a nyugat-német—francia imperializmus és az Egyesült Államok közötti kapcsolatban is. A nyugat-német és a francia fináncióke az amerikai tőkések segítségével állt talpra. Ismeretes, hogy az 1945 utáni időkben azért fogadták el az Egyesült Államok gazdasági segítségét, ismerték el kénytelen-kelletlen az amerikai politikai és gazdasági hegemoniát, mert a háborúban legyengülvén, nem tehettek másként. Mihelyt azonban újból erőre kaptak, a tőkés rendszerben ható objektív törvényszerűségek működése folytán, miként a két világháború közötti időben is, most újra iparkodtak amennyire lehet megszabadulni függő helyzetükből, és az amerikaiak vezetészerepét egyelőre elismervén, lehetőleg önálló politikát folytatni. Ennek megfelelően a francia és a nyugat-német finánciókéseknek a Montanunióban érdekelt csoportjai a Hatok összefogását az Egyesült Államoktól az adott viszonyok keretein belül lehetőleg független erőcsoport kialakítására is kívánják felhasználni. Hadd idézzük újból emlékezetbe Strannernek már idézett ama nézetét, amely szerint az EGK-val és az Euratómmal a bennük szövetkezett államokat vezető imperialista csoportok „szeretnék elérni, hogy Európa fokozatosan felszabaduljon az amerikai gyámságtól különösen az atomipar terén”.⁶⁶ Albonetti könyvéből ugyanaz derül ki, mint a Stranneréből. A mű bevezetőjének írója, Roberto Ducci olasz követ ugyanis elképzelhetetlennek tartja, hogy Európa népei vonakodjanak az integrációs összefogástól és beérnék a nemzeti államokra való széttagoltsággal, amely már elavult, mert régen „visszaesnének az Egyesült Államok csatlósainak szintjére vagy szovjet gyarmattá válnának”.⁶⁷

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ *Mayne*: i. m. — *Rába*: i. m. 598—599. l.

⁶⁶ *Stranner*: i. m. 46. l.

⁶⁷ *Albonetti*: i. m. 21. l.

Albonetti maga könyve több helyén iparkodik ugyan bizonygatni, hogy az EGK nem jelenti valamiféle harmadik erő létesítését a Szovjetunió és az Egyesült Államok befolyásának kiegyenlítése és az USA-tól független politika folytatása végett,⁶⁸ idézi azonban Adenauernek a felfogását, amelyet ebben a vonatkozásban feltétlenül hitelesebbnek kell tekintenünk Albonettiénál. Adenauer nézete szerint ugyanis Németország újraegyesítésének kilátásai jobbak lesznek, „ha a gazdaságilag és katonailag messzemenően független, föderált Nyugat-Európa közvetlen tárgyalásokat kezdhet a Szovjetunióval. Ilyen Európa — jóléte és hatalma révén — nagy vonzóerőt gyakorolhatna a keleti blokk államaira, és a Szovjetuniót talán megegyezésre bírhatná.”⁶⁹ Albonetti művének összefoglalója talán még világosabban igazolhatja, hogy a francia—nyugat-német finánc-tőkés összefogás legalábbis tendenciájában a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti harmadik erő létrehozását óhajtja. „Európa hívei sohasem titkolták, hogy a kontinens egyesítése kifejezetten politikai cél. Ez abban a követelményben foglalható össze, hogy Európából olyan hatalmat alakítsanak ki, amely kiállja az összehasonlítást az Egyesült Államokkal, Szovjetországgal és holnap Kínával, Indiával is.”⁷⁰

Az 1963. január 22-én Párizsban aláírt francia—nyugat-német együttműködési szerződés további lépést jelentett az Angliától és bizonyos mértékig az Egyesült Államoktól függetlenül vágyó francia és német külpolitika útján. Az önállósodási törekvés azonban más irányú a franciáknál és más rendeltetésű a nyugat-németeknél, és egyes vonatkozásokban a célok össze is ütköznek egymással.

A Bonn—Párizs tengely politikai alapja a szovjetellenesség és a munkásellenesség mellett francia részről az uralmon levő monopolista csoportok és az őket képviselő de Gaulle ama törekvése is, hogy magukhoz ragadják a hegemóniát a nyugat-európai kontinentális tőkés államok fölött, és visszaszerezzék világhatalmi pozíciójukat. De Gaulle „harmadik erő” koncepciója ezt a törekvést szolgálja. Francia vezetés alatt szeretné létrehozni Párizsban az EGK államainak közös politikai titkárságát a tagállamok teljes politikai, gazdasági és katonai együttműködésének a biztosítása végett. A franciák célja európai hegemonisztikus és világhatalmi törekvéseik elérésére Anglia és az Egyesült Államok európai befolyásának csökkentése. E célok érdekében állta útját Franciaország az Egyesült Államok ellenzésével nem törődve Anglia belépésének a Közös Piacba és, ugyancsak nem hederítve az amerikai—angol tiltakozásra, önálló atomütőerő megteremtésén fáradozik. Az önálló atomütőerő megteremtéséhez azonban rászorul a nyugat-német tőkére és technikai segítségre. A francia finánc-tőke csak a némettel szövetségben tudja megvédeni volt gyarmatainak pozícióit, és meggátolni azt, hogy az angol vagy az amerikai finánc-tőkés csoportok kiszorítsák onnan (például a 18 volt afrikai gyarmat esetében).

A Bonn—Párizs tengely gazdasági alapja egyes, a politikai uralmat kézbentartó francia és nyugat-német monopolista csoportoknak a második

⁶⁸ Uo. 77., 78., 87., 109. l. De Gaulle 1960. V. 31-i, a televízióban elmondott beszédekben meghirdette a L'Europe des Patries elvet. Ez az államföderációs elgondolás aggodalmat keltett a Hatok többi öt államában, „dass ein solches Vorhaben die Schaffung einer dritten europäischen Macht, deren Förderung und Belebung Frankreich übernehmen würde. bezweckte”. *Albonetti*: i. m. 227. l.

⁶⁹ Uo. 95. l.

⁷⁰ Uo. 246. l.

világháborút követő időben az első világháború utáninál sokkal szélesebb-körű és erőteljesebb összefonódása és az, hogy a francia monopoltőke a második világháború utáni óriási újjáépítési beruházások folytán olyan nagymértékben kifejlesztette az ipart, hogy immár versenyképes tud lenni egyes területeken az EGK nagy piacán belül a nyugat-német iparral és megnőtt termelőkapacitása miatt szüksége is van a nagy piacra. A német burzsoáziához való közeledés eszméje különösen 1955 és 1958 között hódított erősen teret. Ez az időszak a francia gazdasági fellendülés csúcspontja volt. Az ipari fejlődés üteme túlszárnyalta az NSzK megfelelő mutatószámait. A francia fináncsőke ezidőtájt látott hozzá a Szaharában és Afrika más, francia befolyás alatt álló területein fellelt ásványkincsek kiaknázásához (a bauxitéhoz Guineában, a mauretániai és gaboni vaséhoz, a szenegáli és togói foszfátéhoz, Mauretánia rezehez, az Elefántcsontpart és Gabon mangánjához). Míg 1953 előtt a tőkebefektetések legnagyobb része a szén-, vas- és acéliparba irányult, 1953 után mindenekelőtt az újonnan kifejlődött ágakba az új energiaforrások kiaknázásába (földgáz, urán, kőolaj), a vegyiparba és az elektronikába.

A francia fináncsőkének azonban nem volt mindehhez kellő anyagi ereje. A franciaországi piac is szűk volt az új bányák és a korszerűsített gyárak termelésének felszívásához. Emiatt is született meg az integráció francia változata, amely a szárazföldi Európa és az afrikai, francia befolyás alatt álló területeket kívánta gazdasági és politikai egységbe fogni francia politikai vezetés alatt a nyugat-német fináncsőkével szoros szövetségben. A nyugat-német tőke társult a franciákkal az urán, a földgáz, a kőolaj kiaknázására létesített monopóliumokban és az e nyersanyagokat feldolgozó atomipari, elektronikai, vegyipari vállalatokban. Erős a nyugat-német tőkeérdekeltség az afrikai ipari és mezőgazdasági nyersanyagmterelő, valamint a repülőgép-, alumínium-, üvegyipari és műszálas szöveteket termelő vállalatokban. A lotharingiai francia kohászati vállalatok a Ruhr-vidék nehézipari üzemében érdekeltek.

A nyugat-német segítségnek azonban ára is van, nem is csekély, mert viszonzásul a franciáknak meg kell adniok a lehetőséget a nyugat-németeknek arra, hogy ők is hozzájussanak az atomfegyverhez. „Ez nemcsak azt eredményezi, hogy az Európa fölötti gaulleista hegemonia álma szertefoszlik, hanem azt is, hogy Nyugat-Németország olyan fegyverhez jut, amely lehetővé teszi neki a háború kirobbantását . . . területi követeléseikért és hogy Franciaországot és más szövetségeseit magával rántsza a katasztrófába” — állapítja meg egy francia kommunista szerző. — Ha de Gaulle azt remélte, hogy a Párizs—Bonn tengelyben a nyugat-németeket járószalagjára veheti és majd eljuttassák a brilliáns szekundáns szerepét a francia vezetés alatt álló kis Európában vagy akárcsak a mindenben lojális és hűséges szövetségését, alaposan csalódnia kellett. A nyugat-németek ugyanis nem támogatták de Gaullet, amikor visszautasította Nagybritannia felvételét az EGK-ba, és nem álltak mellé az Egyesült Államok ellenében Délkelet-Ázsiában, elsősorban Dél-Vietnamban tett lépései során sem. Ellenben éppen a franciáknak a nyugat-németekre utaltsága folytán a helyzet úgy adódott, hogy 1963. január 22. óta „az erőviszonyok alakulása folytán nem a francia, hanem a német imperializmus fogja irányítani a Bonn—Párizs szövetséget és érvényesíti benne akaratát” — állapítja meg az említett kommunista szerző.

Ami Nyugat-Németországot illeti, az NSzK revansista politikai céljainak megvalósítása érdekében lépett szorosabb szövetségre Párizssal. Ezenkívül „a német imperializmus arra számít, hogy a francia—német koalíció vezető

ereje lesz. Felhasználja e szövetkezést arra, hogy pozícióit minden téren megerősítse.” Ugyanakkor az NSzK úgy akar hasznot húzni a franciákkal való együttműködésből, hogy — a Die Welt 1963. január 29-i számának egyik cikke szerint — a német külpolitika sarkkövét jelentő amerikai kapcsolatai ne szenvedjenek csorbát.

Az Egyesült Államok elsősorban politikai okokból támogatja az integrációs törekvéseket és fő eszközének a legutóbbi időkig az NSzK-t tekintette. Sokoldalú támogatásban is részesítette. Neki köszönheti az NSzK elsősorban gazdasági és katonai talpraállását. Az Egyesült Államok elsődleges politikai célja az integrációs törekvések pártolásával szocializmus-ellenes tömb létrehozása Nyugat-Európában, és ezen a téren fő támasza a revansista NSzK. Emellett gazdasági előnyökre is számít. A nagy közös nyugat-európai piacon jó lehetőségeket lát áru- és tőkekivitelének fokozására.

A nyugat-német bázis azonban a hűségnyilatkozatok ellenére sem teljesen szilárdabbé. Az NSzK nem állhatott talpra amerikai támogatás nélkül. Az Egyesült Államoknak pedig a legerősebb nyugati kontinentális állam, az NSzK segítségére volt szüksége ahhoz, hogy Nagybritannia és Franciaország pozícióit átvehesse ezek egyes volt gyarmatain. Ezt megkapta azon az áron, hogy támogatta a nyugat-német szuverenitás visszaadását, az NSzK egyenjogúsítását a NATO-n belül és vezető szerepét mind e katonai szövetségben, mind az EGK-ban. A nyugat-német imperializmus azonban ezen a réven már úgy megerősödött, hogy az amerikai imperialisták immár nem tudják őket a régi módon ellenőrizni és saját céljaikra felhasználni. A nyugat-német kormány most az amerikai monopóliumok segítségével akarja megvalósítani önálló imperialista törekvéseit. A z amerikai imperialisták be akarják vonni a nyugat-németeket a fegyverkezési versenybe, hogy magukhoz kössék őket és militarista irányba tereljék a nyugat-német nemzetgazdaságot. Ezen a réven is szeretnék gyengíteni az NSzK gazdasági erejét és csökkenteni versenyképességét a világpiacon. A nyugat-német imperialisták azonban gazdasági, katonai és politikai erejük növekedésével párhuzamosan — revansista céljaik változatlan fenntartásával — igyekeznek csökkenteni az amerikai befolyást Európában úgy, hogy ennek ellenére se kerüljenek szembe az Egyesült Államokkal. Az NSzK kormányai új életre keltették a stresemanni manőverezés politikáját a nagyhatalmak között, hogy országuk előnyhöz jusson a velük való kapcsolat révén, „hogy minél inkább módjuk nyíljk saját játékuk folytatására és saját céljaik követésére olyan módon, hogy megakadályozzák a nyugati hatalmak megegyezését a német kérdésben és Berlin ügyében”.⁷¹

A Párizs—Bonn közti összefogás szintén nem áll szilárd alapokon. Eltekintve a köztük levő gazdasági versenyharcról, amelyről még szó lesz, és az Anglia Közös Piachoz történő csatlakozásával kapcsolatos nem lojális német állásponttól, Franciaország és az NSzK között más — politikai — ellentétek is vannak. De Gaulleék elismerték az Odera—Neisse határt, mert csak a

⁷¹ A modern kapitalizmus problémái. Béke és szocializmus, 1962. 12. sz. 14. l. — „Új jelenségek a monopoltőke integrációjában.” 37. l. — *Henri Claude*: A Párizs—Bonn tengely gazdasági vonatkozásai. Béke és szocializmus, 1963. 12. sz. 57—58. l. — *Richard Mayne*: i. m. 144—145., 152. l. — *Rába András*: i. m. 602—604. l. — *Pierre Villon*: La politique de l'axe Bonn—Paris à la lumière de l'histoire. Cahiers du Communisme, 1963. 4. sz. 106—107. l. (Idézetek innen.) — *Haynal Kornél*: Válaszúton a nyugati szövetséges politika. Társadalmi Szemle, 1963. 3. sz. 77., 81—83. l. — *V. Vetlanyin*: A Bonn—Párizs tengely és a Közös Piac. Bpest, Kossuth Könyvkiadó. 1964. 115., 136—144. és 152. l. — *Korunk kapitalizmusa*. II. köt. Bpest. 1961. 279—281., 345., 366. l.

kettéosztott Németország fennállása esetén remélik ellensúlyozhatni a német versenyt. De Gaulleék nem teljesítik a kötelezettségeiket a NATO-n belül és szeretnék úgy átalakítani a NATO-t, hogy a benne résztvevő államok haderői megtartsák nemzeti jellegüket. Ez ellen nemcsak az Egyesült Államok és Anglia tiltakozik, hanem az NSzK és Olaszország is. Franciaország nagyhatalmi helyzete visszaszerzésének első lépéseként szeretne egyenjogú társként csatlakozni az Egyesült Államokhoz és Angliához. Ezért fejt ki nagy erőfeszítéseket önálló atomerő létrehozására és folyamodott a fenti lépésekhez. Az NSzK és Olaszország viszont azért ellenzi a francia javaslatot, mert fél attól, hogy létrejön az amerikai—angol—francia triumvirátus, és akkor az ő súlyuk a NATO-n belül csökkenne.⁷²

A vázolt német—francia politikai ellentétnek máris látszani kezd a hatása. Adenauer agresszív, hideg-, sőt meleg háborúra is kész revansista finánciókés csoportját a politikai vezetésben az Erhard és Schröder által képviselt és a Kennedy—Johnson-féle politikát helyeslő finánciókés csoport váltotta fel. Bár a revansista tervekről ez a csoport sem mond le, de az atomfegyvert amerikai kézből óhajtja elnyerni. Ennek fejében kész vállalni az amerikai vezetést ezen a téren is, és szorosabban zárkózik fel — legalábbis egyelőre — Johnsonnak és Rusknak a vitás nemzetközi kérdések háború útján való rendezése helyett a tárgyalásokat választó politikájához. Erhardék helyeselni látszanak az amerikaiaknak azt a nézetét is, amely szerint azt a vitát, hogy a két rendszer közül melyik jobb, békés gazdasági és kulturális versenynyel kell eldönteni. Az amerikai—nyugat-német kapcsolat szorosabbra fűzése aggodalmat kelt az EGK tagállamaiban, és csökkenti a kisebbekben a multilaterális atomerő iránti korábban észlelhető vonzódást. Az önálló atomerő létesítésén fáradozó Franciaország már amúgy is e terv ellen volt. A legújabb fejlemények láttán maglázult a német—francia összefogás és de Gaulle ismét közeledni próbál a hagyományos szövetségeshez, a multilaterális atomerő tervét vonakodással kezelő — a Labour Party kormányra jutása óta pedig elutasító — Nagybritanniához, miközben 1964 őszén, újabb dél-amerikai körútján gyengíteni próbálta az amerikai és erősíteni a francia befolyást ezen a kontinensen. Mindezek a jelenségek világosan mutatják az imperialisták egymás közti ellentéteit és a nyugati tőkés integrációs szövetségek, valamint a Bonn—Párizs tengely törekénységét is.⁷³

Az európai integráció létrehozásának politikai nehézségeit még csak növeli a semleges államok magatartása. „Emez államok közül egyeseknek . . . olyan a nemzetközi helyzetük, amely nehezen teszi lehetővé az ország gazdasági és politikai integrációját más európai államokkal. Mindenekelőtt olyan országok kinyilatkoztatott semlegességére hivatkozunk, mint Svájc, Svédország, Ausztria” — írja Albonetti műve egy helyén. Más összefüggésben is hangsúlyozza, hogy az integráció elfogadásához nem elegendők pusztán gazdasági megfontolások, hanem a „politikai egység eléréséhez mélyen gyökerező politikai meggyőződésre és lehetőségre van szükség. Svédország, Svájc, Ausztria, három ország, amelyben a semlegesség gyakorlatilag hagyománnyá vált, aligha volna hajlandó pusztán gazdasági megfontolásból lemondani fontos iparágak termeléséről.”⁷⁴ Az integráció hívei ugyanis a Közös Piac szerződés

⁷² *Haynal*: i. m. 83., 84. l. és *Korunk kapitalizmusa* II. köt. 279—281. l.

⁷³ De Gaulle közeledésére Nagybritanniához: *Népszabadság*, 1964. okt. 10. „Párizs Bonntól London felé fordul?” c. cikk.

⁷⁴ *Albonetti*: i. m. 59. és 179. l.

megkötését mindig az európai *politikai* szövetség létrehozása előfeltételének tartották.

Mayne nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a nyugat-európai tőkés integrációs szervezetek, köztük az EGK is „csak látszólag folytatnak kizárólagosan gazdasági tevékenységet, mert működésükkel értelemszerűen politikai célok és következmények is össze vannak kötve”. Az EGK szerződésének aláírói kifejezték szilárd elhatározásukat, hogy „megteremtik az európai népek egyre szorosabb összefogásának alapjait”, amelyben számosan az eljövendő Európai Egyesült Államok csíraformáját fedezik fel.⁷⁵ Kiemeli azt is, hogy a gazdaság a politika másik oldala és fordítva. Ennek az állításának megerősítéseként utal a nyugat-európai tőkés integrációs szövetségre, amely a valóságban mutat rá arra, hogy a közös gazdaságpolitikához politikai integrációra is szükség van. Minél előbbre haladt a gazdasági integrálódás a Közös Piac államaiban, annál tovább kell fejleszteni a tagországok politikai integrációját. „Ezzel kibújít a szög a zsákból” — írja az angol író. „A nagytérgazdaságtól, a vámuniótól tehát egyenes út vezet a politikai unióhoz.” Egy, a Közös Piachoz Mayne-hoz hasonlóan közelálló fiatal francia közgazdász így fogalmazta meg ezt a kérdést: „A politikai közeledés nagyon gyorsan keresztülvihetetlennek bizonyul, ha nem egészül ki megfelelő gazdasági rendszabályokkal. Gazdasági közeledés ellenben csak akkor érhető el, ha az államok, de legalább egyik kettő közül a gazdasági közeledést a politikai tervezés alapjaként, lényeges szempontjaként képzei.” Az EGK 1962. évi akcióprogramja világosan kimondja, hogy „Európa úgynevezett gazdasági *integrációja* lényegét tekintve *politikai* jelenség”. „Az állami politika, amely a gazdaság és a szociális élet integrációjára irányul, eszköz Európa politikai egységének létrehozására.” Az integráció „a tagországok belpolitikája lényeges részének és külpolitikájuk egy részének, nevezetesen a kereskedelempolitikának az egyesítését jelenti”. A nyugati vezető körök sohasem leplezték az integrációs törekvések politikai tartalmát. Az EGK létrehozásának első szakaszában azonban a gazdasági célok domináltak. A második szakaszban (1962 óta) egyre inkább előtérbe kerültek a politikai kérdések, sőt 1963. január 22. óta elsődlegessé váltak.⁷⁶ A semleges államok tartózkodása az integrációs szövetségtől tiltakozást jelent az ellen, hogy a nemzeti önrendelkezés jog kisebb-nagyobb részéről lemondva, alárendeljük népük érdekeit egy vagy több erősebb tőkés, imperialista hatalom érdekeinek, és kénytelenek legyenek vállalni egy esetleges imperialista háború kockázatát, feladván semleges helyzetüket.

Összegezve az eddigieket: a mai világban semmiféle jelenség nem vizsgálható csupán saját objektív, belső törvényszerűségeinek elemzése révén. Marxnak a XIX. században még lehetősége volt arra, hogy a tőkés fejlődés belső törvényszerűségeit a megelőző társadalmi formáktól és termelési módoktól függetlenül tanulmányozza. Korunk kapitalizmusa azonban már az őt követő társadalmi forma és termelési mód *mellett* létezik. A szocializmus élő valóság és olyan ütemben fejlődik, aminőt semmilyen megelőző társadalom és termelési rendszer nem ismert. Ez a tény minden téren befolyásolja a tőkés világ magatartását. Ezt a megállapítást igazolja közvetve de Gaulle „Háborús emlékiratai”-ban, amikor egy, a pápával 1944-ben folytatott beszélgetésére hivatkozik, amelyben az integrációt szükségesnek mondta és céljaként

⁷⁵ *Mayne*: i. m. 10. l. — *Rába*: i. m. 600. l.

⁷⁶ *Mayne*: i. m. 59. l. — A fiatal francia közgazdász: *I. F. Deniau*: Der gemeinsame europäische Markt. Hamburg. 1961. 20. l.

jelölte meg „elhárítani a veszélyt, amelyet a népi erők előtérbe nyomulása jelent és megvalósítani ennek érdekében a katolicizmus által áthatott európai államok: Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Belgium, Portugália szoros szövetségét.”⁷⁷ A nemzetközi forradalmi folyamat kibontakozásának arányában egyre jobban érvényesül a politika elsőbbsége a gazdaság fölött, abban az értelemben, hogy a politika a gazdaság koncentrált kifejezése. Az Egyesült Államok és a nyugat-európai imperialisták politikai integrációs tevékenysége tehát nem magyarázható sem kizárólag a történelmi fejlődés objektív törvényeivel, sem egyes nagyhatalmak világhatalmi törekvéseivel, sem pedig csupán a kisebb imperialistáknak a *kapitalizmus egészének a megmentése*, a szocialista világrendszernek és ideológiájának továbbterjedése elleni védekezésével.⁷⁸ Ugyanakkor az imperialisták egymás közötti ellentétei bomlasztják az integrációs szervezeteket, gyengítik azok szilárdságát.

II.

Az integráció politikusai és ideológusai úgy látják, hogy a szocialista világrend létrejötte folytán a világ nem csupán politikai tekintetben, hanem kulturális vonatkozásban is két részre szakadt. Egymástól függetlenül fejlődik és eltérő utakon halad Európa nyugati részének és a tőkés világ észak-amerikai országainak kulturális élete és a szocialista világrendszer országaié. Ez a kettéválás — szerintük — nem régi keletű. Az európai kultúra schizmájának okozója a marxizmus elterjedése, amely elmélyíti a szakadékot a Kelet és a Nyugat között. „A marxizmus az első nyugati eredetű ideológia, amely az egykori keleti birodalomba bebocsátást nyert és gyökeret vert. Ez a körülmény elmélyítette a szakadékot, minthogy ezt az eszmét a Nyugat gyakorlatilag nem vette át (vagy legalábbis úgy tűnik, mintha nem vette volna át).”⁷⁹ Ezzel szemben Nyugat-Európa a szabad gondolat, a demokrácia hazája és annak ellenére, hogy számos eltévelyedés beszennyezte és meggyalázta az európai humanizmust, liberális maradt, „ezzel azonban nem szűnt meg keresztény lenni”. Bizonyítékul arra hivatkoznak, hogy Európa többsége a marxizmust clausewitz-szerű szigorúsága miatt utasította el, és helyette liberális és keresztény szocializmust fogadott el és politikai és szellemi hagyománya integráns részének tette meg.⁸⁰

Nem lehet ugyan, és veszélyes iparkodás is volna, egységes európai kultúra megteremtésére törekedni — írja Stranner —, de a kulturális csere révén lehetséges közös európai kultúrát létrehozni. A két világháború és az azóta végbement technikai haladás annyira átalakította a kontinens képét, hogy nagyon is megszívlelésre méltó gondolat az integráció segítségével közös európai kultúra létrehozása. „Emlékezetbe kell idézni a nagy angol történész,

⁷⁷ *Charles de Gaulle: Memoiren 1942—46.* Aus dem französischen übersetzt durch Franz v. Wilhelm und Modeste Pferdékampf. Düsseldorf. 1961. Bd. III. 220. l.

⁷⁸ A politika elsőbbségére és az amerikai imperialistáknak a világ tőkés rendjének megmentésére irányuló fáradozásaira vö. *Henri Jourdain: Sur la rencontre de Moscou.* Cahiers du Communisme, 1963. 1—2. sz. 25—27. l. — *Jacques Kahn: i. m. 40. l.* — „A mai kapitalizmus problémái és a munkásosztály.” Bpest, Kossuth Könyvkiadó. 620. l. (A. Arzumanjan összefoglalója.) — A nyugat-európai tőkés integráció és az EGK elsősorban politikai rendeltetésére *Albonetti: i. m. IX., 112., 113., 178., 180. és 245. l.*

⁷⁹ *Stranner: i. m. 68. l.*

⁸⁰ Uo. 5. l.

A. Toynbee megállapításait, azt, hogy a civilizációk a belső háborúk és az osztályharcok következtében halnak meg, hogy a görög civilizáció azért halt meg, mert a városállamok nem egyesültek annak érdekében, hogy közösen szálljanak szembe a római agresszonnal, hogy a jelenkori Európa különösen összezsugorodott, és hogy jelenlegi civilizációnk abban az időpontban, amikor a technika uralkodik a világon, teljes hanyatlásban van ama népekre gyakorolt befolyását tekintve, amelyeken egykor uralkodott.” Az európai népek egyesülése az egyetlen mód a kontinens jövőjének biztosítására, amely földrész egy fejlődőben levő világban hanyatlik.⁸¹

„A nyugati kultúra, amely látszatra annyira változatos, alapjaiban nem tartalmaz-e közös örökséget, a görög—római, a keresztény—zsidó, a reneszánsz humanista kultúra hozzájárulásaként, amely a »világosság századának« »Aufklärung«-jában folytatódott?” „Nem voltak-e századok, amikor Európa homogénabb egységet képezett — Nagy Károly Európája, a középkori és a kereszties hadjáratok Európája, a reneszánsz Európája, a »filozófusok« Európája, a XIX. század polgári Európája, vagyis ama koroké, amelyekben az európai összetartozás érzése valóság volt?” Miért ne volna lehetséges, miután két háború megmutatta a nacionalizmus abszurditását, újra létrehozni a lelkek egységét, de Gaulle szavaival: a lelkek integrációját?⁸² A lelkek integrációját, a közös kulturájú népek szolidaritásának kifejtését és eme kultúra védelmét a marxizmus előretörése ellen szolgálja a legközvetlenebbül a második világháború utáni integrációs politika is, az Egyesült Államok vezetésével. És fordítva: a politikai célok jogosultságának elfogadtatása végett hivatkoznak a tömegek előtt a keresztény európai kultúra egységére. „Van . . . közös kulturális és szellemi alap, amelyen állva kitűzhető a határai az egykor létrejövő Európai Egyesült Államoknak.”⁸³ Az Atlanti óceán partjai közelében élő népek, Európa és Észak-Amerika fehér népeinek kulturális egysége a második világháború utáni politika egyik lényeges vonása. „A fehér népek az Atlanti óceán egyik és másik oldalán egy család tagjai: kulturájuk, vallásuk, politikai elméletük a valóságban ugyanaz.”⁸⁴ Az Egyesült Államok elismervén eme kulturális közösséghez való tartozását, támogatta a NATO életrehívását, hogy szilárd európai szervezet jöjjön létre, „amelybe Németországot egyenlő értékű félként vették fel” Európa és az atlanti térség védelme céljából. Eleinte az Egyesült Államok támogatása volt szükséges e szervezet létezéséhez, „hogy azután később saját eszközökkel elégséges védővonalat alkothasson a nyugati civilizáció számára”.⁸⁵ Az Északatlanti Paktum tehát azért jött létre, „hogy végső soron nagyobb szolidaritást hozzon létre az ugyanazon kultúrkörökhöz tartozó népek között”.⁸⁶

Vegyük talán sorba az érveket. Az kétségtelen, hogy mivel a szocialista világrendszer népei a marxizmus—leninizmus világnézetét vallják magukénak és a tőkés rendszert szocialistával váltották fel, *politikailag* valóban két részre szakadt a világ. Ez azonban nem jelenti azt, mintha a szocialista országok kulturálisan is minden kapcsolatot megszakítottak volna a nyugati világgal. Immár közhellyé vált, hogy a szocialista kultúra mindazt magába olvasztja

⁸¹ Uo. 67. l.

⁸² Uo. 68. l.

⁸³ Uo. 5. l.

⁸⁴ Uo. 6. l.

⁸⁵ Uo. 86. l.

⁸⁶ Uo. 77. l.

a megelőző társadalmak kultúrájából, ami azokban haladó volt. Közismert az ókori filozófusok, költők, drámaírók haladó írásainak elterjedtsége a szocialista országokban, nem is szólva az új- és legújabb kor haladó kulturális termékeiről. Érdemes azonban felvetni a kérdést, mi is a helyzet az európai keresztény kultúra közösségének ügyében és az európai kulturális hagyományok folytonosságát illetően. Úgy tűnik, hogy ennek a kérdésnek eldöntésére helyénvaló lesz egy hivatott, az imperialista-barát történészek köreiből is elismert angol polgári történész-szakember véleményét idézni. Geoffrey Barraclough e történész, aki egyik művében elmondja, hogy 1945 óta a gondolkodó emberek egyik legfontosabb feladatuknak tartják azoknak az alapfogalmaknak a tisztázását, amelyeken a kultúra nyugszik. „Alig múlik el nap anélkül, hogy »örökölt szellemi hagyományainkról«, »a nyugati kultúra típusos értékeiről«, »a nyugati közösség eszméjéről«, vagy egyszerűbben »nyugati hagyományainkról«, »nyugati értékeinkről«, »nyugati kultúránkról« ne olvasnánk vagy hallanánk. A háború vége óta kitartóan trombitálták ezt fülünkbe” — írja az angol tudós, szerinte azért, „hogy mindebből azt a hallgatóságos következtetést vonják le, hogy a kultúra maradandó értékei és hagyományai egyszeri jellegűkben a Nyugathoz kapcsolódnak. Ez a szemlélet nemcsak a független keleti kultúrák jelentőségét becsüli le, hanem egészszégtelen elválasztását is eredményezi Európa keleti és nyugati országainak Németországgal mint valami senkiföldjével a közepén. Nem kétséges ugyanis az a szándék, hogy a nyugati világnézeti értékeket szembeállítsák a kelet-európai hagyományokkal, különösen pedig Szovjetország ideológiájával. A háttérben tudatosan vagy öntudatlanul az a gondolat huzódik meg, hogy átfogó ideológiai alapot teremtsenek a demokráciáról alkotott »nyugati« elképzelés számára minden olyan területen, ahol a szovjet befolyás erős”⁸⁷ (ti. a kommunista eszmék hatásának ellensúlyozására — M. Gy.).

„Az örökölt szellemi hagyomány” elmélete, amely a Nyugaton általánosan elterjedt, a történészek számára nemzedékek óta ismert közhely. A XIX. század nagy történelmi hagyományainak alapjára épült — Ranke, Giesebrecht, Bryce és Acton hagyományára —, de először csak a második világháború utóhatásaira lett egy szélesebb áramlat részévé — kiszakadván az őt létrehozó történelmi környezetből — dogmaként, hitvallásként vagy hittételként lépett fel. Ezt az egész eszmetörténetben ismert átalakulást az magyarázza, hogy az, ami korábbi időben politikai következtetések levonása nélküli intellektuális meggyőződés volt csupán (ebből fakadt történész-nemzedékek ama kísérletének sikertelensége, hogy az igazság és menekvés elemeit, amelyek ebben [az elméletben — M. Gy.] kétségtelenül felfedezhetők, a nagyközönség tudatába bevigyék), most politikailag szervezett hatalmak segédeszközévé lett, politikai tartalommal terhelve. Polgárjogot nyert (ez az elmélet — M. Gy.) mint ideológiai ködfüggöny, amely mögött a „nyugati hagyomány” harcias védelmezői előkészültek arra, hogy az atombomba ellenállhatatlan tűzéréségét tüzelőállásba vigyék.”⁸⁸

Eltérítene a tárgytól a nyugati kultúra egységéről szóló — és osztályösszefüggésekből kiszakított, autonóm mozgásra képesnek nyilvánított — elmélet történelmi hitelességének elemzése. Itt csupán azokkal az érvekkel lehetett

⁸⁷ *Geoffrey Barraclough: Geschichte in einer sich wandelnden Welt. Vandenhoeck et Rupprecht in Göttingen (1957). 39—40. l.* Az angol eredeti 1955-ben jelent meg. Ugyanez a kiadó adja ki Hermann Heimpel, Reinhard Wittram, Otto Brunner műveit is.

⁸⁸ Uo. 40. l.

foglalkozni, amelyek eme teória politikai indítékaira derítenek fényt. Az angol tudós nézeteinek lényegéhez nincs mit hozzátenni, hiszen ez csak helyeselhető. A szovjet befolyásról vallott felfogásán kétségtelenül megérzik a nyugati propaganda hatása, amely szerint a népi demokráciák a szovjet hatalmi zónába tartoznak és mind politikai, mind eszmei függetlenségük csak formális. Ha azonban úgy értelmezné a szovjet befolyást, hogy valamennyi szocialista állam a Szovjetunióval azonos elvi alapon, a marxizmus—leninizmus alapján áll, és eszerint értelmezi a demokrácia gyakorlatát és a fogalom tartalmát is, akkor ebben is egyet lehetne vele érteni. Nem csupán a tárgyilagosságra törekvő angol tudós felfogása igazolja azt az állítást, hogy az egységes keresztény európai kultúra-elmélet politikai célokat szolgál. Az integrációt pártoló és annak szócsöveként közrebocsátott művekből is meríthetők bizonyító adatok. Albonetti véleménye szerint Németország újralfelfegyverzése és egyenlőjogú tagként való felvétele a NATO-ba az európai civilizáció védelmének érdekeit szolgálta.⁸⁹

Politika és kultúra ilyenfajta azonosítása is amellet érvel, hogy a marxizmus eszmei hatását a Nyugaton — joggal — veszélyesnek tartják a polgári világnézetre és ezen a réven — áttételesen — a tőkés rend számára is. Az integráció hívei azonban — így tűnik — a liberalizmus, az emberi szabadságjogok és a demokrácia érvényrejuttatásában nem mennek el addig, hogy szabadon hagynák vitázni egymással a polgári és a marxista nézeteket, és nyugodtan megvárnák, míg az egyik legyőzi a másikat, ami azon mérhető le, hogy a tömegek melyik eszme mellé állnak. A tőkés rend válságának és annak jeleként, hogy a tőkés világ védelmezői tisztában vannak gyengeségükkel és félnek attól, hogy az eszméknek a történelem tényei által is alátámasztott versenyében alulmaradnak, jónak látják politikai és katonai szövetségek agresszív szándékú eszközeit is latbavetni az eszmei érvek mellett a tőkés rend fenntartása érdekében.

Az sem véletlen, hogy a kereszténység univerzális jellegű eszméjét és a keresztény szocializmust állítják szembe a marxizmus „clausewitz-szerű szigorúságával”. A mély emberséggel áthatott eredeti krisztusi kereszténység eszméjét ugyanis, amely békét, emberi egyenlőséget hirdetett, olyan ideológiának tartják, amelynek valóráváltásától, elsősorban a többé-kevésbé vallásos emberek békevágyuk és emberi életre és megbecsülésre irányuló óhajaik kielégítését remélhetik. A mai keresztényszocialista, kereszténydemokrata pártok látszólag osztályoktól függetlenül mindenki számára meghirdetik a szociális jólétet a „jóléti államban”, a békét, az egyenlőséget, de a magántulajdon szentségére és megóvására irányuló programjaik világosan feltárják, mely osztályok érdekét szolgálják. Így azután akaratlanul is utalnak arra, hogy a dolgozók tömegei sorsuk végleges rendezését, igazi szabadságukat és jólétüket ettől az ideológiától nem remélhetik.

Albonetti érvelésének az Atlanti-óceánon innen és túl élő fehér népek külön kultúrájáról szóló része pedig a Nyugat faji egységét és különállását óhajtja aláhúzni a kelet-európai szocialista országok népeivel szemben. Szerző ezáltal önmagával is ellentétbe kerül, hiszen műve más helyén azt állítja, hogy a kelet-európai népek mindaddig az európai kultúrközösség tagjai, sőt az európai kultúra bástyái voltak, amíg a marxizmust el nem fogadták. Ezek szerint az atlanti közösség fehér népeinek faji egysége és külön kultúrája csak

⁸⁹ Albonetti: i. m. 61. l.

1917, illetve 1945 óta léteznek? És vajon a Szovjetunió európai szövetségi államai-nak és a népi demokráciáknak népei 1917, ill. 1945 óta megszűntek fehér emberek lenni? Külön érvelés nem látszik szükségesnek annak ismeretében, hogy a biológiai fajok kialakulásához évezredek, valamely nép, terület külön kultúrá-jának létrejöttéhez pedig legalábbis évszázadok szükségesek. Történelmi érte-lemben vett fajok pedig a valóságban nem léteznek, csupán a fajelmélet hirdetőinek érvelésében. A Nyugat faji egységéről szóló elmélet is egyik eszköz arra, hogy a tömegekkel elhitessék: betemethetetlen szakadék tátong Európa keleti, délkeleti és nyugati államai között, mióta az előbbieket Marx tanításai-nak nyomán a szocializmus útjára léptek. Éppígy a külön és a nyugat-európai népek számára közös kultúra eszméjének a hirdetése is azt a célt szolgálja, hogy politikai és kulturális „vasfüggönyt” húzzon a Nyugat és Kelet-Európa népei közé, azoknak az európai kultúrától elidegenedett voltát hirdetve. Ezen a réven is megkísérlik a monopóltőkések vezető csoportjai nemzetközi össze-fogásuk tömegbázisaként egységes táborba tömöríteni maguk mögött a dolgozókat. A politikai, gazdasági és kulturális diszkrimináció kéz a kézben haladó tényei ugyanakkor arra is szolgálnak, hogy elaltassák a tömegekben meglévő és még az integráció-barát szerzők által is kénytelen-kelletlen félig-meddig beismert érdeklődést a marxizmus iránt. (Emlékezetbe idézzük Albonetti ama állítását, amely szerint a marxizmus eszméit a Nyugaton gyakorlatilag nem vették át.) Ehhez zárójelben hozzáfűzi: („vagy legalább is úgy tűnik, hogy nem vették át”).⁹⁰ Ilyen módon is igyekeznek eltántorítani a nyugati országok dolgozó tömegeit attól, hogy a marxizmus útján keressék a kelet-európai szocialista országok népeinek példája nyomán a ténylegesen szabadabb, az igazi emberi egyenlő-séget és emberséget biztosító életet, és hogy elhitessék velük: a boldog életet a számukra igazságtalan tőkés társadalmi rendben találhatják meg. Nagyonis közvetlen politikai megfontolások elfogadtatása érdekében vonultatják fel tehát a nyugat-európai tőkés integráció hívei a nyugat-európai kultúra egy-ségéről szóló állításaikat.

A nyugat-európai kulturális közösség védelmére szolgáló integrációs gondolat az évek során hasonló tartalmi változásokon ment keresztül, mint a politikai elmélet is, amint az följebb, a politikai célok vázolásánál ismerte-tést nyert annak további igazolásaként, hogy az integráció szükségességének kulturális okokra való hivatkozással való bizonygatása politikai célokat szol-gál és azokat nem is nagyon takargatja. A Kis-Európa szószólói ugyanis a kulturális integrációt azért tartják lényegesnek a nemzetállami különállás, és mint állítják, a szabad nyugati világ szétdaraboltsága helyett, hogy ezek az államok ne „süllyedjenek le az Egyesült Államok csatlósainak vagy a Szovjetunió gyarmatainak szintjére”.⁹¹ Felvetik a kérdést: ha az Egyesült Államok és a Szovjetunió monolitikus kontinentális blokkot óhajt képezni kulturális téren is, vajon szükséges-e, hogy ez európai összefogás gondolatá-nak hívei utánozzák őket és feláldozzák lelküket?⁹² A nyugati monopolisták — tudjuk — az 1950-es évek felében a politikában és a gazdaságban elfogad-ták az Egyesült Államok politikai vezetését, mert nem tehettek másként. A 60-as évek elején a megerősödött francia és nyugat-német vezető monopóltőkés cso-portok immár kezdeti lépéseket is tesznek annak érdekében, hogy távlatilag,

⁹⁰ Uo. 67. l.

⁹¹ Albonetti: i. m. 21. l.

⁹² Stranner: i. m. 92. l.

későbbi időpontban esetleg majd önálló, harmadik erőként léphessenek fel. Ezt tükrözik az önálló kulturális életre vonatkozó fenti kijelentések is.

Már szó esett arról, hogy miért is lett a kereszténység az az eszme, amelyet az integráció hívei megfelelő gátnak vélnek a marxizmus előretörésének útján. Tekintettel arra, hogy a parasztság, a dolgozó kisemberek, kisiparosok, kiskereskedők, bizonyos fokig még a munkások körében is még nagy hatása van a vallásnak, a tőkés rend védelmezői nem is számítanak rosszul. Ez a körülmény is magyarázza, hogy a finánctóke napjainkban a kontinensen a keresztény néppártokat, a keresztényszocialista, kereszténydemokrata pártokat tekinti érdekei egyik legjobb képviselőit, hiszen Európa a második világháború után „nem szűnt meg keresztény lenni”⁹³ — állítja az integráció egyik szószólója. A különböző elnevezésű és a kereszténység, a jólét és a magántulajdon, ugyanakkor a kommunista-ellenesség eszméit zászlaira író konzervatív pártok lettek a finánctóke elképzeléseinek megfelelően Franciaország, valamint Belgium, Hollandia, Luxemburg, Olaszország, Nyugat-Németország vezető, többségi pártjai és az integráció gondolatának hirdetői és harcosai.

Az integráció ellenfelei, akik közé hosszabb ideig a szociáldemokraták és egyes antiklerikális, középburzoá érdekeket képviselő pártcsoporthozások is tartoztak, kétségtelenül leegyszerűsítő módon „vatikáni összeesküvésnek” nevezték a Montanuniot és az Európai Védelmi Közösség szervezetét. Ez a vád ebben a formában eltér a történelmi igazságtól. Helyesebb lett volna bizonyos vezető finánctőkés csoportok összefogásáról beszélni, mert ez sokkal jobban érthetővé teszi, hogyan találták meg a közös nyelvet Schuman, de Gasperi és Adenauer. Ez a magyarázat elfogadhatóbb megközelítést jelent annak a problémának is, hogyan kerülhettek az integráció küzdőinek élvonalába, az Európai Gazdasági Közösség szószólóinak sorába olyan nem klerikális, hanem liberális elemek, mint az olasz Martino és a francia Faure, vagy ami talán még meglepőbb, olyan szociáldemokraták, mint a francia Guy Mollet, a belga Henri Spaak, a holland Van der Beugel, akik szintén nem dicsekedhetnek vatikáni összeköttetésekkel. Igaza van Albonettinek: „A Nyugat valamennyi nagy politikai pártjának ebből az együttműködéséből következik, hogy a Közös Piac révén nem igyekeztek bizonyítékot keresni sem a liberális gazdaság, sem a szocialista dirigizmus, sem a katolikus szolidaritás fölényének igazolására.”⁹⁴ Az már azután más kérdés, hogy ez az Európa a monopóliumok és a nem a népek érdekeit szolgáló Európa lenne — ha megvalósulna.

A nyugat-európai szociáldemokrata pártoknak a NATO, az Euratom, az EGK melletti állásfoglalása nem véletlen. A második világháború után ugyanis végképpen elfordultak a forradalmi elmélettől, és legutóbbi programjaikból már a marxizmusnak a korábbi programokban még feltalálható nyomait is kigyomlázták. Elvi álláspontjuk az emberi jogok, szociális követelések terén ma már nem emelkedik felül a burzoá-demokratikus pártok követeléseinek színvonalán, külpolitikai, katonai vonatkozásban pedig egyenesen az integrációs szervezetek hívei.⁹⁵ Ugyanakkor például a Labour Party és a Francia Szocialista Párt programjában is, tetteiben is határozottan állást foglal a béke megóvása, az általános leszerelés, az atomfegyverhasználatnak és -gyártásnak a betiltása, a békés egymás mellett élés politikája mellett. Franciaországban például a személyi diktatúra elleni harcot illetően is azonos állásponton vannak

⁹³ *Albonetti*: i. m. 5. l.

⁹⁴ Uo. 15. l., vö. még 14. és 110. l. és *Stranner*: i. m. 26. l. — *Kahn*: i. m. 35., 36. l.

⁹⁵ *Albonetti*: i. m. 91. l.

a kommunisták és a szociáldemokraták. Mindez lehetővé tesz Franciaországban többnyire párhuzamosan futó, egyes esetekben azonban közösen folytatott akciókat a fenti kérdések egyikében-másikában vívott küzdelem során. Angliában egyelőre még párhuzamosan és külön vívják harcukat kommunisták és szociáldemokraták a békemozgalmat kivéve a többi területen, ahol egyeznek nézeteik. Mindez azonban nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy eme haladó programpontok és tettek ellentmondásban vannak az EGK és a NATO melletti állásfoglalással, és ebben a vonatkozásban mind a Labour Party, mind a Francia Szocialista Párt az imperialistákat segíti.⁹⁶

⁹⁶ A Szocialista Internacionálé 1963. szept. 9. és 12. között Amszterdamban tartott kongresszusán elhangzott egyes felszólalásoknak, még inkább az „Európai gazdasági integrációról” szóló határozatnak, továbbá a Francia Szocialista Párt 1962. őszén elfogadott programjának puszta ismertetése — úgy véljük — minden további elemzés nélkül is világosan megmutatja, melyek azok a kérdések, amelyekben a kommunista pártok számos és följebb már érintett együttműködési lehetőség mellett nem érthetnek egyet a szocialistákkal, akik ezeken az utóbb érintett területeken vallott nézeteikkel a kapitalisták malmára hajtják a vizet.

I. G. Suurhof, a Holland Munkáspárt elnöke például üdvözlő beszédében többek között így nyilatkozott: „Meggyőződésünk, hogy országunk és népünk csak akkor reménykedhet fennmaradásában és boldogulásában, ha részét képezi egy olyan európai közösségnek, amely nem kíván önellátó és önfenntartó lenni, hanem nyitva áll a szabad világ többi részének is (kiemelés tőlem — M. Gy.), ily módon lehetővé téve, hogy az európai energia, hozzáértés és kereskedelem hozzájárulhasson a jóléthez a világon Európán kívül is.” De Gaulle politikájával szemben mondotta el mindezt Suurhof, akivel csupán abban nem lehet egyetérteni, hogy a jólét növelésére irányuló lépéseket nem éppen internacionalista, hanem nagyon is a tőkés diszkrimináló politikájának szellemében, az ún. szabad világra, tehát a nem szocialista államokra kívánta korlátozni. Hogy ez az értelmezés nem Suurhof szavaiba való belemagyarázás, azt beszédének másik része igazolja. „Egységes Európát akarunk, amely komolyan igyekszik valóráváltani az Atlanti Közösséget, amely alapvetően fontos szerepet játszik a nyugati világ jövője szempontjából.” — Erich Ollenhauernek, a Német Szociáldemokrata Párt azóta elhunyt elnökének megnyitó beszéde azután rávilágít arra is, hogy ő is, Suurhof is, a többi szocialista vezető is a polgári pártok politikusaival egybehangzóan mely államokat tartanak szabadoknak és melyeket nem. „Amíg a kommunista rendszerek csírájában elfojtják az emberi jogok szabad gyakorlására irányuló legesekélyebb erőfeszítéseket is — mondotta Ollenhauer —, addig a fajegyenlőségért indított demokratikus mozgalom széles visszhangra talál a szabad világban.” Az amerikai, angol, szovjet atomcsendegyezményt Ollenhauer reménysugárként értékelte, amely azonban nem oldja meg a fő kérdéseket. Az imperialista politikusok kommunistaellenes szövegeit tette magáévá, amikor így szólott: „Mindamellettnem lehetnek illúzióink. A kommunisták nem tettek le világuralmi céljaikról. Ez megnyilvánul a nem-kommunista országokkal szembeni agresszív magatartásukban is. Amíg a kommunista világ elutasítja — sőt valójában eltiporja — a népek önrendelkezési jogát, a demokratikus erőknek fokozott éberséget kell tanúsítaniuk.” A Szocialista Internacionálé — mondotta — követelje az önrendelkezés jogát valamennyi népnek, így a német nép számára is. Majd félreérthetetlen célzással a Német Demokratikus Köztársaságra és arra, hogy nem ismeri el a jogosnak létezésének tényét, így folytatta: „Senkiszem ismerheti el, hogy azokat a nemzeteket vagy nemzetreszeket, amelyek szabadok vagy szabadnak kell lenniök, védtelenül ki lehet szolgáltatni a totalitáris és diktatorikus hatalmaknak.” Ezt követően elégedetlenségének adott hangot a Hatok Európájában elért eredményekkel kapcsolatban, és kijelentette: „Olyan Európát várunk, amelynek gazdasági és politikai egysége magában foglalja e kontinens valamennyi szabad nemzetét, amely az Európán kívüli szabad nemzetekkel való közösség keretében nagyobb entitássá fejlődik.” Ezek a szavak a tőkés integráció bármely polgári hívének szájából sem hangzhatnának másképp.

A Szocialista Internacionálé határozatot hozott az európai gazdasági integrációval kapcsolatban is. Bevezetőben utal arra, hogy a Szociátern Irodája 1963. január 24—25-i ülésén sajnálkozását fejezte ki amiatt, mert De Gaulle államelnök magatartása miatt Anglia, Dánia, Norvégia és az Ír Köztársaság csatlakozási, Ausztria, Svédország és Svájc társulási szándékai az EGK-hoz és az ennek érdekében folytatott tárgyalások meg-

1955-ig még inkább a német és a francia fináncetőkések egyes csoportjainak külön érdekei voltak előtérben, mert a Montanunióban szövetkezett fináncetőkés csoportok még nem ragadták magukhoz döntő súllyal a politikai vezetést, és így más fináncetőkés csoportok érdekei sokkal erőteljesebben szóhoz juthattak a politikában. Ebben az időszakban a német szociáldemokraták a Montanunió-ellenes fináncetőkés csoportok és a fináncetőkén kívüli tőkések érdekeinek szószólóiként azzal érveltek, hogy az integráció keretében létrejövő végzetes verseny tönkretenné a német ipart, s a kartelleknek módjuk nyílnék arra, hogy a Montanunió árnyékában megerősítsék pozícióikat, ami a francia felelősség megerősítésének eszköze Németország fölött. A francia fináncetőke nem montanuniós csoportjai nacionalista érveléssel a német ipar megerősödésétől és versenyétől féltve saját vállalataikat, elleneztek az integrációt, vagyis ellenkező előjellel ugyanúgy érveltek, mint a német szociáldemokraták.

Ugyanígy érvelve harcolt mindkét fél az Európai Védelmi Közösség ellen is. A német szociáldemokraták még azt is hozzáfűzték már ismertett érveikhez, hogy az integráció megvalósítása kedvezőtlenül befolyásolhatná Németország egyesítésére irányuló terveiket, sőt egyenesen lehetetlenné tenné,

hiúsultak. „Ez a kudarc komoly mértékben visszaveti a szabad nemzetek szolidaritását az európai egységet, különösen a Hatok munkáját” — szól a határozat. A továbbiakban síkraszáll az EKG és az EFTA gyümölcsöző együttműködése és ennek érdekében Európa és az Egyesült Államok szoros gazdasági kapcsolatai mellett. „A Szocialista Internacionálé reméli, hogy valamennyi érdekelt ország együtt fog működni a jelenlegi holtponthoz megszüntetésében és új utakat-módokat talál az európai gazdasági integráció mindent átfogó keretének a megerősítésére. Ezáltal biztosíthatjuk, hogy az egész demokratikus Európa közös gazdaságpolitikai alapon tevékenykedő szomszédok közösségévé válik” — szól a határozat, a szocialista országokkal való együttműködésről éppúgy nem tévén említést, mint akár Suurhof, Ollenhauer vagy a vita más felszólalója. (A kongresszus jegyzőkönyvét közli a Socialist International Information 1963. szept. 28-i száma.)

A Francia Szocialista Párt 1962. évi programjának elméleti része leszögezte, hogy mind a tőkés, mind a szovjet formában az elnyomás fokáig kizsákmányolják a munkást. Mindkét kormányzati forma meggátolja a dolgozók emancipációját, az ember felszabadítását. — A szocialista tervezést gazdasági demokrácia segítségével, a munkásokat trade unionokba és szövetkezetekbe csoportosítva készítik elő és valósítják meg. A nagytőkés magántulajdon megszüntetése mellett van, de jogosnak tartja a termelőeszközök magántulajdonát, ha ezt egyéni munkával szerezte meg és nem jár együtt mások kizsákmányolásával vagy gazdaságilag retrográd lépésekkel (a kisipar, a kézművesipar irányában). A Francia Szocialista Párt programjában határozottan állást foglal a béke fenntartása mellett és a háborúval szemben.

A világbéke érdekében a FSzP elutasítja a nemzeti államok jelenlegi formájukban örökké való fennmaradását, mert ez gátolná az emberiség gazdasági, szociális és kulturális fejlődését és megnövelné a háború veszélyét. A FSzP eszménye az egész világra kiterjedő közösség, amelynek keretében az egymással kibékült és szövetkezett nemzetek folytatják egyéni jellemvonásaik fejlesztését. E célkitűzés érdekében a FSzP küzd a) fokozatos, párhuzamos és általános leszerelésért nemzetközi ellenőrzés alatt; b) olyan intézmény létrehozásáért, amely alkalmas két állam közti konfliktusok eloszlására; c) a nemzeti önállóság olyan korlátozásáért, amely lehetővé teszi a nemzetközi piac kiterjedését és széleskörű gazdasági egységek létrehozását, közös gazdasági intézményeket a szomszédos demokratikus államokkal. Az így egyesített Nyugat-Európa, Afrika nemzeteivel egyesülve a világ nagyobb biztonságát hozta létre. — A FSzP tehát a béke és a lefegyverzés híve. Ugyanekkor a világ népeinek biztonságát a nem tőkés csoportok javára történő gazdasági integrálódásban keresi. Programja tehát haladóbb követeléseket tartalmaz, mint a Szocintern határozata és a német vagy a holland párt állásfoglalása, bár ugyanakkor elhatárolja magát a kommunista pártoktól és gyakorlatában egyes kérdésekben a kommunistákkal azonos célú, de csupán párhuzamosan futó és nem akcióegységben történő lépésekre hajlandó. Az integrációba pedig csak a nyugat-európai országokat kívánja bevonnani az Európán kívüliek mellett, míg a szocialista országokat nem.

mert az integráción belül „a német politika más hatalmaktól függő helyzetbe kerülne, Németország mindkét része szembenálló blokkok erődítményévé változnék és Németországot csatatérnek szemelnék ki”, amelynek során a német csapatoknak a szövetséges csapatok visszavonulását kellene fedezniök. A francia szociáldemokraták álláspontja egyezett a németekével. Ők ugyanis szívesebben támogatták volna a Kis-Európa helyett a Nagybritanniát és az Atlanti Közösség többi államát is magában foglaló nyugat-európai egyesülést. 1955 után mindkét párt álláspontja megváltozott. Jean Monnet-nek 1955-ben sikerült rávennie Ollenhauert arra, hogy csatlakozzék az Európai Egyesült Államok akcióbizottságának alapítóihoz. Guy Mollet a szuezi kudarc óta lett fenntartás nélküli híve a Kis-Európának. A német szociáldemokratákat választási vereségük és a nyugat-német gazdasági fellendülés, amelyet ott Erhard tehetségének tulajdonítanak, térítette az integrációs politika oldalára. Valójában arról van szó, hogy mind a francia, mind a német szociáldemokrácia politikája 1955 óta még inkább jobbra tolódott és az EGK és a NATO vonatkozásában immár fenntartás nélkül támogatják a hatalom birtokában levő legerősebb finánciókés csoportok politikáját.⁹⁷

III.

Az integrációs törekvések kétségtelenül legfontosabb mozgatója a már említett értelemben vett politika. Éppen a politika ilyen értelmezéséből kifolyólag helytelen volna azonban csupán ezt hangsúlyozni és figyelmen kívül hagyni az alapvető mozgatót, a gazdaságot. Nem kétséges, hogy az integrációs törekvések legfontosabb ösztönzője magának a tőkés gazdaságnak a fejlődése és e fejlődés objektív törvényszerűségei. Hogyha a jelenkori kapitalizmus életfolyamatát nem is lehet többé csupán belső törvényszerűségeinek működését figyelve elemezni, eme törvényszerűségek hatásának figyelembevétele és az, hogy a tőkésék hogyan iparkodnak e törvényszerűségek szerint cselekedni, és hogy ez miképpen sikerül vagy nem sikerül nekik, semmiképpen sem lebecsülendő tényező.

A történelmi fejlődés tendenciája nagy területi egységek létrehozására irányul. Világtörténelmi tendencia a nemzetek közötti kapcsolatok kifejlődése, élénkülése, a nemzeti válaszfalak ledöntése, gazdaság, politika, tudomány stb. nemzetközi egységének megteremtése.⁹⁸ A nyugat-európai tőkés integrációs törekvések is ezt az objektív folyamatot szolgálják és mozdítják elő. A Közös Piac monopolistái e szervezet segítségével iparkodnak megfelelni „a piacok kiterjesztése objektív szükségletnek. Ennek a szükségletnek a forrása a jelenkori tudományos és technikai forradalom, az automatizálás általánossá válása és a nagy sorozatban történő termelés új technikája. Mindez hangsúlyozza a gazdasági élet nemzetközivé válásának tendenciáját és a termelés nemzetközi méretű elszakosodását.”⁹⁹

⁹⁷ *Albonetti*: i. m. 94. l. (idézet) és 93. l. — *Mayne*: i. m. 11. l.

⁹⁸ *Lenin*: A szocialista forradalom és a nemzetek önrendelkezési joga. Művei 22. köt. (Bpest. 1955) 148. l. és *Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban*. Művei 20. köt. (Bpest. 1955) 12. és 13. l.

⁹⁹ *Mayne*: i. m. 56—57. l. — *Henri Jourdain*: Sur la rencontre de Moscou. Cahiers du Communisme, 1963. 1—2. sz. 221. l. Vö. még: A modern kapitalizmus problémái. Béke és szocializmus, 1962. 11. sz. 125—126., 128., 129. l.

A termelési apparátus újjáépítése a nyugat-európai tőkés országokban 1945 után olyan magas technikai és tudományos alapon ment végbe, hogy annak megvalósítására egyetlen európai állam már nem volt képes, és már csak ezért is szükséges volt a nemzetközi összefogás. Szabadalmak kölcsönös átengedésére kötött nemzetközi megállapodások, nemzetközi jellegű termelési egységek, mint például a Földközi tengerről kiinduló és a Közös Piac országait ellátó olajvezeték, a dunkerque-i nehézipari kombinátum, a franciaországi lacq-i földgázkiaknázás, kőolaj vállalatok, alumíniumipari vállalkozások stb.¹⁰⁰ Az automatizálás megköveteli a nagy sorozatokban való gyártást, a nukleáris energia felhasználásának előrehaladása „akkora pénzüsszeget igényel, hogy kis országok nem képesek nemzeti atomipart létesíteni. Ezen a téren is szükségessé válik az erők egyesítése.”¹⁰¹ A termelőerők fejlődésének objektív menete követeli tehát a különböző országok gazdasági közeledését, a nemzetközi gazdasági határok megnyitását, serkenti a gazdasági kapcsolatok internacionalizálását. Korábban a nemzetközi kartellemegállapodások főleg gazdasági jellegűek voltak és egy-egy iparág vagy iparágcsoport termelését, forgalmát, árait szabályozták. Ma ellenben a technikai fejlődés jelenlegi állapotában és annak folytán, hogy a monopolkapitalizmus állammonopolista kapitalizmussá fejlődött, és azon is változások történtek a kapitalizmus általános válsága harmadik szakaszának történelmi körülményei között, a nemzeti gazdasági határokat a tőkés integrációs szervek tagállamai között és csak az ő számukra kormányközi megállapodások nyitják meg. Ezek az egyezmények immár nem az ipar kisebb-nagyobb részét iparkodnak átfogni, hanem a tagállamok egész gazdaságát. Ez új jelenség az állammonopolista kapitalizmus életében. A termelőerők immár túlnőttek a nemzeti határokon, és megkövetelik a nemzetközi összefogást. Ezt az objektív tendenciát kívánja szolgálni például az EGK is.¹⁰² „Vitathatatlan, hogy a jelenkori kapitalizmus általános tendenciája az »integráció« felé megteremtí a megfelelő gazdasági és technikai alapot a szocializmusba való átmenet számára”,¹⁰³ és ha ellentmondásos formában is — és a monopóli-tőke javára, — de a termelőerők fejlődését mozdítják elő. A termelőerők hatalmas méretű gyarapodása a piacok kiterjesztését követeli meg.

Az integrációs törekvések ösztönzői között szerepelnek még az 1929—33. évi világgazdasági válság tanulságai és az a félelem is, hogy a világgazdasági válság megismétlődése végzetes lehetne az egész tőkés rendszerre.¹⁰⁴

Végül, de egyáltalán nem utolsósorban, említendő rugója a nyugat-európai tőkés integrációs törekvéseknek a Szovjetunió hatalmas arányú növekedése, a szocialista világrendszer létrejötte és fejlődése, a gyarmati rendszer felbomlása, illetve napjainkban már szétesése, ami nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is szükségessé teszi az integrációt a monopóliumok irányítói és az ő járószalagjukon haladó kormányok számára.¹⁰⁵

1945 után „minden országnak szembe kellett néznie csaknem megoldhatatlan belső problémáival, a nemzetközi csereforgalom hajtórugója eltört

¹⁰⁰ Kahn: i. m. 45. l.

¹⁰¹ Stranner: i. m. 67. l.

¹⁰² A modern kapitalizmus problémái I. h. 103. l. — Kahn: i. m. 42—43. l. — Alexandr Mityil: A monopóli-tőke „integrációja” és a munkásosztály. Béke és szocializmus, 1962. 8. sz. 43. l.

¹⁰³ Jourdain: i. m. 25. l.

¹⁰⁴ Mayne: i. m. 56—57. l.

¹⁰⁵ Mayne: i. m. 54—55. l. — Korunk kapitalizmusa, II. köt. Bpest. 1961. 258—259. l.

és átadta helyét a kontingens kereteken mozgó kétoldalú szerződéseknél. Európa nem tudta saját termeléséből kielégíteni roppant nagyságú szükségleteit — és így tömegméretű vásárlásra kényszerült az Egyesült Államokban anélkül, hogy meg tudta volna fizetni az árakat, amiből Nyugat-Európa nyugtalanító deficitnövekedése következett a dollárövezet vonatkozásában.”¹⁰⁶ Az UNRA és a Marshall-segély a fizetésképtelenség akadályát elhárította. Mindez előkészítő lépés volt a gazdasági integráció létrehozása felé. A vezető imperialista hatalmak közgazdasági felismerték, hogy a legerősebb monopolista csoport az integrációs összefogás erejére támaszkodva tudja jobban érvényesíteni fölényét versenytársaival szemben. Észrevették azt is, hogy a tőkés világrendszer a szocialista világrendszerrel a gazdasági versenyt csak integrációs szervezetbe tömörülve képes felvenni. Ez az egyik gazdasági oka annak, hogy az Egyesült Államok szorgalmazta és támogatta az integrációs összefogásokat, hogy egyben megteremtse a szovjetellenes európai politikai gazdaság alapjait.¹⁰⁷

Már Adam Smith utalt a nagy piac előnyeire. Az Egyesült Államok hatalmas méretű gazdasági előretörésének egyik, bár semmiképpen sem egyetlen oka szinte kontinentális méretű belső piaca. A nagy piac ellátása tömegtermelést igényel, tömegellátást tesz lehetővé és jelentős mértékű termelési költségek csökkentését is eredményez. A nagy piac igényeinek kielégítése technikai javításokra, a termelőberendezések korszerűsítésére is ösztönöz és a munkaerő nagyobbarányú foglalkoztatása és jobb kereseti lehetőségek révén a nagyobb jólét kilátásaival is kecsegtet — írja Mayne, akinek általában a valóságot tükröző megállapításai csak annyiban szorulnak kiegészítésre, hogy a jólét kilátásait nem lehet abszolútnak, hanem csak a folyamatban benne rejlő potenciális lehetőségnek tekinteni, amely tőkés viszonyok között csak számos körülmény szerencsés időleges és véletlenszerű találkozása esetén válhat valóssággá. Az EKG tagjai, de más tőkés államok is rájöttek arra, hogy az első világháború előtt és a két világháború között alkalmazott és a piac megóvására a versenytársaktól és a termékek elhelyezésének biztosítására szolgáló módszerek, „Európa bezárkózása kis nemzeti piacokba nem tesz lehetővé olyan gazdasági terjeszkedést, ami az Egyesült Államok nagy területű gazdaságához fogható volna. Az európai munkás életszínvonala mindaddig jócskán alatta fog maradni amerikai kollégájának, amíg a mi iparunk nem termelhet egy nagy európai piac számára, és amíg tizenhét többé-kevésbé államilag védett nemzetgazdaság egymás mellett létezése fölösleges ismétlődésekre ad lehetőséget és erőpocséklást eredményez és meggátolja szárazföldünk emberi és technikai potenciáljának kibontakozását.”¹⁰⁸

A piac kiszélesítése, mint az életszínvonal javításának eszköze nem lebecsülendő szempontja a nyugat-európai monopolisták piackiterjesztő törekvéseinek. Természetesen más okok is sarkallják őket erre. Az egyik mozgató az az egyenrangú versenytársként való fellépésre irányuló szándék, amelyről más összefüggésben már szó esett. „Ha szem előtt tartjuk, hogy az Európai Gazdasági Közösség Nagybritannia lakosságának bevonása révén a nyugati,

¹⁰⁶ Stranner: i. m. 20. l.

¹⁰⁷ Göncöl György: A mai kapitalizmus alapadottságai és a szocializmusért folytatott harc új feltételei. Társadalmi Szemle, 1963. 1. sz. 42—43. l. — Haynal: i. m. 79. l. — Sipos Aladár: „A harmadik elhúzóó agrárválság a kapitalista világrendszerben.” Társadalmi Szemle, 1963. 3. sz. 63. l.

¹⁰⁸ Mayne: i. m. 56—57. l. — Stranner: i. m. 67. l. (idézet).

iparosított világ legnagyobb piacává lesz, úgyhogy ez a nagyobb piac 220 millió fogyasztójával túlszárnyalja az Egyesült Államok 180 milliónyi, sőt a 210 millió fogyasztóval rendelkező Szovjetuniót is,” és ha „fontolóra vesszük, hogy egyes EFTA-országok követik az angol példát és ezáltal kereken 300 millió fogyasztót magában foglaló nagy európai gazdasági térség alakulna ki”, felmérhető, milyen komoly versenytársa lehetne Európa a világpiacon az Egyesült Államoknak és ebben a formában ellensúlyozhatná a szocialista világrendszer hatásait is, mert a távolabbi jövőben az amerikainál is magasabb életszínvonalat biztosíthatna dolgozóinak.

Mayne hasonló hírokat penget. Előadja, hogy az EGK egyetlen tagállamának népessége sem haladja meg az 50 milliót, vagyis a brit szigeteket, míg a hat állam együttesen több mint 170 millió lelket számlál, csaknem annyit, mint az Egyesült Államok. A kereső lakosság máris népesebb az EGK-ban (73 millió), mint az Egyesült Államokban (69 millió). Az EGK a világ acéltermelésében második helyen áll, első a kereskedelmi hatalmak sorában, a legnagyobb importőr és nyersanyagfogyasztó, második a kivitelben. Felbukkanásának jelentősége az Egyesült Államok XIX. századi és a Szovjetunió XX. századi előretörésének fontosságához mérhető. A világon, amely fölött — Mayne és a többi polgári szerzők nézete szerint — óriások uralkodnak, újabb óriás bukkant fel. Nagybritannia az abszolút számokat tekintve erősebb és gazdagabb mint valaha, az új óriáshoz viszonyítva azonban gyengébb lett. És ha az EGK potenciálja további tőkés államok csatlakozása folytán gyarapodik, az Egyesült Államoknak is alkalmazkodnia kell az új nagyságrendhez.¹⁰⁹ Ez az integráció híveinek elképzelése. Reménységeiknek van tárgyi alapjuk. A Közös Piac valóban előrelendítette a tagállamok gazdasági fejlődését.

A római szerződés életbelépése óta eltelt idő során az Európai Gazdasági Közösség hat országának kereskedelmében eddig az ipari vámokat 60%-kal, a mezőgazdaságiakat 45%-kal csökkentették. Megtették a kezdő lépéseket afelé is, hogy a szervezeten kívül álló országok felé egységes vámtarifát dolgozzanak ki. Feloldották az importárúk mennyiségi korlátozásait a tőkés országokra vonatkozóan, és bevezették egymás között a valuták szabad átváltását. Szabad tőkeforgalmat és munkaerővándorlást biztosítottak a hat állam területén belül. Mindez ösztönzően hatott a fellendülésre. A gazdasági integráció még állami monopóliókés formájában is hozzájárul bizonyos fokig a termelőerők felhasználási területének kiszélesítéséhez. Erőltetett ütemű és a termelés korszerűsítésére irányuló beruházások, a szomszédos országokba történő gazdasági behatolás növelése, tömegesebb gyártásra irányuló tevékenység érdekében a gazdasági életnek új szervezeti, gazdasági és technikai alapokra helyezése és, ami ezzel jár, „tőkebefektetési hajszá” jellemezte a Közös Piac működésének első szakaszát (1958 január—1961 december). A termelés és a tőke koncentrációja Európában még soha nem látott méreteket öltött.

A termelés koncentrációja és a tőke centralizációja a Nyugaton már a Közös Piac létrejötté előtt igen magas fokot ért el. Franciaország gazdasági kulcspozícióit nyolc nagy finánciós csoport tartja a kezében, élükön olyan nagybankokkal, mint a Banque de Paris et des Pays Bas, a Banque Mirabaud de l'Union Parisienne, a Banque de l'Indochine, a Crédit Industriel et Commercial, továbbá a Rotschild, a Lazard Frères, a Worms et Cie, a Mallet Frères és más bankok. Körülbelül tíz bank csaknem száz óriási trösztöt ellen-

¹⁰⁹ *Albonetti*: i. m. X. 1. — *Mayne*: i. m. 24. 1.

őriz. A bankok száma a francia birodalomban 1946—1956 között 19%-kal, magában Franciaországban 21%-kal csökkent. A francia pénzügyminisztérium adatai szerint 1958-ban a francia kereskedelmi és iparvállalatok alig 25%-a bonyolítja le a forgalom 91%-át, az összes vállalatok 1,4%-a pedig 46%-át. Az iparban 1958-ban a gépipari vállalatok 2%-a a termelés 61%-át, a villamos gépiparban a vállalatok 2%-a a termelés 72%-át, az optikai iparban a vállalatok alig 1%-a a termelés 50%-át, az élelmiszeriparban a vállalatok 1%-a a termelés 55%-át, a ruházati és cipőiparban a vállalatok 1%-a a termelés 21%-át állította elő. A gépkocsiparban a Renault, Citroën és Peugeot vállalat gyártja a személygépkocsik 95%-át. A kohászatban a De Wendel et Cie, az Unisor, a Sidélor, a Lorraine-Escaut, a Schneider et Cie ellenőrzi az acéltermelés több mint háromnegyed részét. A Péchiney és az Ugine tartja kézben az alumíniumgyártást. Hat tröszt uralkodik a vegyiparban, a Boussac-csoport a textiliparban. Hat vállalat állítja elő a traktorok 83%-át. A háború utáni első évtizedben 310 esetben olvadtak össze vállalatok, 1959-ben 931, 1960-ban pedig már 1000 esetben került sor fúzióra. A Közös Piac életének első szakaszában az Európai Gazdasági Közösség egyéb adatok tanúsága szerint is a termelés koncentrációjának és a tőke centralizációjának ösztönzőjévé lett.

Nyugat-Németországban hasonló folyamat játszódott le, mint Franciaországban. Jelenleg 2130 részvénytársaság, a társaságok 83,3%-a az egész részvénytőkének csak 13,1%-ával rendelkezik, míg 56 társaság, a részvénytársaságok 2,2%-a a részvénytőke 50,4%-ával rendelkezik. A háború előtt, 1938-ban a monopóliumok az ország részvénytőkéjének 25,8%-ával, 1958-ban 46%-ával, 1960-ban pedig már 50,1%-ával rendelkeztek. A vegyiparban, részben a gép- és villamosgépiparban a termelés koncentrációja sokkal magasabb fokú az átlagnál. A Ruhr-vidék nyolc konszernje szolgáltatja Nyugat-Németország acéltermelésének 80%-át. A termelés koncentrációja és a tőke centralizációja Nyugat-Németországban már a Közös Piac létrehozása előtt is magas fokú volt, azóta pedig még a kormány félhivatalos lapjának tekintett Frankfurter Allgemeine Zeitung szerint is példátlan méreteket öltött.¹¹⁰ Nyugat-Németországban ugyanis 17 konszern az ország részvénytőkéjének 80%-ával rendelkezik. A gazdasági életet 150 pénzmágnás irányítja. A termelés szakosítására, koordinálására, a tőkebefektetések megfelelő irányítására, a tudományos és műszaki kutatások menetének és céljainak lerögzítésére vonatkozó új típusú nemzetközi kartellmegállapodások jöttek létre. Ezek a kormányok segítségével kötött egyezmények megkönnyítették a termelési és a forgalmi költségek csökkentését, a tömeggyártásra és a sorozatgyártásra való áttérést, a piac felvevőképességének növekedését. A Hatok országainak ipari termelése a Közös Piac megalakulása előtt, 1954 és 1957 között összesen 40%-al, 1958 és 1961 között 30%-al, a bruttó társadalmi termék 28%-al, külkereskedelme 50%-al nőtt meg (1958—1961). Ezen belül az NSzK ipari termelése 62, ill. 36%-al, Franciaországé 48, ill. 28%-al, Olaszországé 50, ill. 63%-al. Japánban ugyanakkor az első öt évben 102, a második öt évben 103%-al növekedett az ipari termelés. Az utóbbi években lassubbodott az ipari fejlődés az NSzK-ban. Az 1960. évi 10,7%-os gyarapodás 1962-ben már

¹¹⁰ A termelés koncentrációjára és a tőke centralizációjára: Die Welt, 1962. aug. 29., Cahiers du Communisme, 1961. 6. sz. 43—44. l. — Deutsches Wirtschaftsinstitut, Bericht No. 14. 1960. 7. l. Économie et politique, 1961. 88. sz. 68. l. — Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1958. szept. 19.

csak 4,9 volt, 1963 január és november között pedig 3,4%.¹¹¹ Az ipar fejlődésének üteme (30%) azonban még így is gyorsabb volt mint az Egyesült Államoké (1%), Kanadáé (12%), Angliáé (12%) és Svédorszáé (19%). A vezető tőkés országok erőviszonyait és ezen belül a világ ipari termelésében való részesedésük arányait 1949–1951 között az alábbi táblázat szemlélteti:¹¹²

	Év	Közös Piac	Anglia	USA	Japán
Részese- dés a világ ipari termelésében	1949	14,8	12,2	51,4	1,4
	1953	15,9	10,3	52,8	2,1
	1957	18,4	9,8	48,9	2,9
	1961	20,4	9,2	43,6	4,6
kivitelében	1949	15,4	13,0	22,9	0,9
	1953	19,0	9,7	21,1	1,7
	1957	22,5	9,3	20,8	2,9
	1961	27,5	8,8	17,6	3,6
bevételében	1949	19,2	15,1	11,9	1,6
	1953	19,7	11,9	14,3	3,2
	1957	23,1	10,2	12,4	4,0
	1961	26,0	9,6	11,9	4,7
arany és deviza- tartálékaiban	1949	7,4	3,9	56,2	0,1
	1953	10,8	4,9	42,9	1,9
	1957	16,4	4,0	40,6	0,9
	1961	26,5	5,4	27,8	3,0

Azt a körülményt, hogy a Közös Piac főbb tagállamaiban a gazdasági fejlődés nagyobb arányú volt, mint a többi tőkés országban, az alábbi táblázat is mutatja:

*Az ipari termelés indexe az EGK-ban, az EFTA-ban és az Egyesült Államokban*¹¹³
(1957 = 100)

	1958	1959	1960	1961
EGK	102	109	122	130
Belgium	93	98	104	108
Franciaország	104	109	120	128
NSzK	103	110	122	130
Olaszország	103	114	131	146
EFTA	100	105	112	114
Egyesült Államok ...	92	105	108	109

Mindez az integráció híveinek reménysegit és várakozásait látszott igazolni. A Közös Piac hívei figyelembe vették, hogy ez a szervezet növelte a konjunktúra lendületét. Azt azonban már nem vették számításba, hogy a Hatok két vezető hatalmának, az NSzK-nak és Franciaországnak ipari termelése 1954 és

¹¹¹ *Mayne*: i. m. 13. 1. — *Otto Reinhold*: A nyugatnémet monopoltőke és a Közös Piac. Béke és szocializmus, 1963. 2. sz. 76. 1.

¹¹² U. N. Monthly Bulletin of Statistics, 1962 nov.

¹¹³ Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD, September 1962.

1957 között gyorsabban nőtt, mint 1958 és 1961 között, vagyis a Közös Piac megalakulása óta.

Vajon mi a magyarázata az iparfejlődés gyorsuló ütemének egyes tőkés országokban, másokban pedig a lassúbb ütemű gyarapodásnak? A másik, és az előzővel szorosan összefüggő probléma az, hogy miért vált lassúbbá az EGK államainak ipari növekedési üteme, bár még mindig gyorsabb más tőkés államokénál.

Az ipar a második világháború utáni időben az NSzK-ban, Franciaországban, Olaszországban, Japánban és Ausztriában fejlődött a leggyorsabban. Gyors és hosszantartó gazdasági fejlődésük nem magyarázható kizárólag a második világháború gazdasági utóhatásaival, hiszen már a fejlődésnek az 1951–52. évben észlelhető bizonyos megtorpanása is a háború közvetlen gazdasági utóhatásainak kimerülését jelezte. Ezeknek az ösztönzőknek a jelentősége 1953 után végérvényesen háttérbe szorult.¹¹⁴ 1953 óta a világháborúnak csak közvetett utóhatásai éreztették hatásukat. Ezek a fejlődésnek kétségtelen hajtóerői voltak, de az állam egyre növekvő közvetlen gazdasági tevékenysége és más tényezők talán még lényegesebbek a háború közvetett utóhatásainál.¹¹⁵

Az ipari termelés gyors ütemű fejlődésének egyik fontos mozgatója az említett gyors fejlődésű monopoltőkés országokban a termelőberendezések technikai fejlettségi színvonalának jelentős elmaradása az Egyesült Államokétól. Ha az 1953 után végrehajtott beruházásokat olyannak tekintjük, mint amelyek a második világháború következtében létrejött technikai elmaradás behozása érdekében történtek, akkor ez a jelenség a háború közvetett utóhatásának tekinthető. A gyors ütemű fejlődés fő oka azonban nem ez. A legtöbb tőkés állam technikai fejlettségi színvonalának elmaradottsága a második világháború előtti időkhöz nyúlik vissza. A munka termelékenysége emiatt az Egyesült Államokban — Kanadát, Nagybritanniát és Svájcot kivéve — a többi tőkés ország termelési szintjének többszöröse. A háború előtt és alatt létrejött technikai és munkatermelékenység fejlettségbeli különbség miatt még 1953-ban is a bruttó nemzeti termék egy főre jutó értéke az Egyesült Államokban két és félszer akkora volt mint Franciaországban, három és félszerese volt az NSzK-énak, ötszöröse Ausztriáénak, hatszorosa Olaszországnak és tízszerese Japánénak.¹¹⁶ Ez az állapot ösztönző hatást, ún. utólérési effektust gyakorolt a beruházásokra az Egyesült Államok termelési berendezései fejlettségi színvonalának elérése végett.

A gyors fejlődés előmozdítója az 1950-es években kibontakozó tudományos-technikai forradalom is, amely növeli a termelő berendezések erkölcsi kopását és szükségessé teszi e berendezések kicserélését. A technikai forradalom új iparágakat hív életre, és ezek költségigénye is jelentkezik a beruházások összegében. Önmagában véve a tudományos-technikai forradalom még nem magvarázná meg az erősen eltérő ütemű fejlődést. A forradalom élén az Egyesült Államok halad. A beruházások aránya, a fejlődés üteme azonban a viszonylag elmaradott monopoltőkés országokban nagyobb, éppen az elmaradottság csökkentése, esetleg behozása végett. A beruházások szerkezetének eltérése is hozzájárult ahhoz, hogy a termelés növekedésének rátája magasabb

¹¹⁴ Erdős Tamás: A gazdasági növekedés néhány tényezője a II. világháború után gyorsan fejlődő tőkés országokban. *Közgazdasági Szemle*, 1964. 6. sz. 674–675. l.

¹¹⁵ Uo. 677–678. l. — Az állam növekedő közvetlen gazdasági tevékenységére vö. *Mayne*: i. m. 56–57. l.

¹¹⁶ Erdős: i. m. 677–678. l.

pl. az NSzK-ban, Japánban, mint az Egyesült Államokban. A termelés növekedését közvetlenül előmozdító gépi beruházások ugyanis a viszonylag elmaradottabb országokban az összes beruházásoknak jóval nagyobb részét teszik ki, mint az Egyesült Államokban. Az igaz, hogy az ipari termelés átlagos növekedése 1948 és 1953 között gyorsabb volt, mint 1953 és 1961 között, de a bruttó beruházások aránya a bruttó nemzeti termékhez képest az utóbbi szakaszban nagyobb volt. Az első szakasz gyorsabb termelésnövekedési ütemében szerepet játszott a második világháború közvetlen utóhatása is. Abban a jelenségben viszont, hogy a második szakaszban a beruházások nagyobb aránya ellenére a termelésnövekedés üteme lassúbbodott, a második világháború közvetlen utóhatásainak kimerülése fejeződött ki.¹¹⁷

Ugyanaz a technikai eljárás, találmány stb. az általános technikai fejlettségben elmaradottabb országban adott szinthez viszonyítva a termelékenység és ezzel együtt a termelés ugrásszerű fejlődését teszi lehetővé, míg a technikai fejlődés élén haladóknak az ő adott szintjükhöz viszonyítva csupán mérsékelt ütemű növekedést eredményez mind a termelékenység, mind a termelés gyarapodása terén. Az elmaradottabb országban a legfejlettebbek korábban alkalmazott technikai termelési eljárásainak átvétele is gyors növekedést hozhat, míg ugyanez az eljárás a fejlettebb országokban nem teszi lehetővé újabb termelékenység-emelkedést. 1953-ban a viszonylag fejletlenebb tőkés országok sorában Japán volt leghátul, majd hátulról előre Olaszország, Ausztria, NSzK, Franciaország volt a további sorrend. 1953 és 1961 között az európaiak közül a leggyorsabban az NSzK fejlődött, utána Olaszország és Franciaország. A nyugat-német fejlődés gyorsabb ütemének magyarázata az, hogy itt jobban érvényesült a háború közvetett utóhatása, mint a többi gyors fejlődésű európai tőkés országban.¹¹⁸

A gyors termelés-növekedésnek azonban a piac bővülése a feltétele. A piacot bővítő tényezők közé tartozik az újjáépítés és a termelő apparátus helyreállításának, az ún. „elhalasztott kereslet” kielégítésének, összefoglaló kifejezéssel, a háború közvetlen hatásainak — láttuk — időleges tényezőjén kívül, az utolérési effektus tartós ösztönzője, a technikai fejlődés és a korszerűsítés követelményei. Ezeknek, különösen a relatív technikai elmaradás behozására irányulóknak hatására, a beruházási kvóta erősebben nő, mint a termelés, vagyis a keresletnövelő hatás erősebb, mint a termelésnövelő. Leggyorsabban nő a termelési eszközök piaca (az elektromos és elektronikus felszerelések iparának, a műanyag-, petrokémia, vegyi-, nehézgépiparnak gyors fejlődése ennek következménye). A nehézipar növekedésének üteme a könnyűiparához képest 1948 és 1953 között jóval kisebb volt mint 1953 után. A közvetlen fogyasztást szolgáló szükségleti cikkek konjunktúrájának szerepe tehát kisebb hajtóerővé lett, amikor a második világháború közvetlen hatásai kimerültek. A piacot bővítő tényezők között jelentős szerepet játszik a munkások és alkalmazottak viszonylag alacsony reálbére, a dolgozók nagyfokú kizsákmányolása. Az alacsony életszínvonal egyik, de nem egyedüli tényezője a termelés gyors növekedésének. Ugyanakkor piacbővítő tényezők a nemzeti fogyasztás viszonylag alacsony hányadát tevő személyes fogyasztás elég gyors ütemű növekedése és mind a személyi, mind a termelő fogyasztás szerkezetének átalakulása, ami tartóssá teheti a konjunktúrát, amely alacsony élet-

¹¹⁷ Uo. 678. és 680. l.

¹¹⁸ Uo. 679. l.

színvonal esetén enélkül az ösztönző nélkül csak rövidlejáratú lehetne. (Csak közbevetően jegyezzük meg, hogy a béreknek és a dolgozók fizetőképes keresletének a növekedése a beruházások nagy arányával és gyors emelkedésével függ össze. A gyors technikai fejlődés támogatja a béremelésért vívott harcokat, mivel a növekedő reálbérek ellenére is növekszik a relatív értéktöbblet, kedvezően alakul a munkaerőpiac is. Ezenkívül a gyors technikai fejlődés révén olcsóbbá válnak az állandó tőke elemei, növekszik a profitráta is, és ez is kedvezően befolyásolhatja a bérharcok kimenetelét.)

Kisebb fontosságú piacbővítő tényező az árukivitel növekedése is. Az exportképességet ugyanis növeli a munka termelékenységének gyors emelkedése, amelynek révén csökken az önköltség. A bérek szintjének a termelékenység szintjéhez mérten viszonylag alacsony állása, illetve az a körülmény, hogy egyes gyorsan fejlődő országokban (Olaszország, Japán) a bérek sokkal lassabban nőttek, mint a termelékenység, ugyancsak a versenyképesség fokozásához járult hozzá.

A piacot bővítő tényezők között tekintélyes helyet foglal el az állami fogyasztás, bár semmiképpen sem lehet gyors és aránylag tartós gazdasági fejlődés alapja. A háború utáni gazdasági fellendülés megértéséhez azonban figyelembe kell venni az állami beavatkozás hatását is. Az állami beruházás a gazdasági fellendülés idején kedvez a termelés fellendülésének, amikor tehát a piac állami beavatkozás nélkül is bővül. Kedvezőtlen gazdasági viszonyok esetén az állam termelő beruházásai csak növelhetik a válság veszélyét. Ilyenkor az állami nem-termelő beruházások lehetnek jótékonyak. A gyorsan fejlődő nyugat-európai tőkés országokban és Japánban az állami beruházások növelték a mesterséges keresletet és így hozzájárultak a termelés gyors növekedéséhez, mert jobban ösztönözték a termelő beruházásokat, aminek jelentősége emez országokban nagyobb volt, mint például az Egyesült Államokban.

A hadikiadások, a gazdaság militarizálása járulékos keresletnövelő hatásúak lehetnek, de sokkal jelentősebb és állandóbb jelentőségű piacbővítő tényező ennek ellenkezője, az, ami a gyorsan fejlődő nyugat-európai tőkés országokra is, Japánra is mindeddig érvényes volt, ti. az, hogy a hadikiadások a bruttó nemzeti terméknek jóval kisebb hányadát emésztették fel, mint az Egyesült Államokban.

Időlegesen piacbővítő hatásúak lehetnek az állami monopólkapitalista államközi egyesülések, az integrációs szövetkezések, amelyek a kereskedelmi korlátok jelentős mértékű lebontása révén járulékos konjunktúrát eredményezhetnek, és így kedvezően befolyásolhatják az illető országok gazdasági fejlődését, de ez a hatás számos ellentmondás és ellentendencia miatt nem alapvető.

Összefoglalva: A Közös Piacnak is van szerepe abban, hogy az EGK tag-államainak beruházási kvótája 1958 óta emelkedett, és része van abban, hogy ezekben az országokban erős és tartós fellendülés alakult ki. Helytelen volna azonban túlbecsülni az EGK szerepét a konjunktúra folyamatában. Belgium fejlődése például nem gyors, Japáné viszont a leggyorsabb a tőkés államoké között, és nem tagja az EGK-nak. Ugyanakkor az EGK létrejötté hozzájárult egyes monopóltőkés országok, Olaszország, NSzK, Franciaország elsősorban ipari termelésének, de egész gazdaságának is gyors fejlődéséhez.¹¹⁹ Igaza van Richard Mayne-nek: „Bizonyos jogosultsága van tehát annak az állításnak,

¹¹⁹ Uo. 681—689. l. és Rába: i. m. 597. l.

hogy inkább a jó konjunkturális feltételek és a kereskedelmi forgalom növekedése könnyítette meg a vámleszállításokat, mint fordítva." A nyugat-európai gyors gazdasági fejlődés nem a tőkés integráció, az EGK kibontakozásának és előrehaladásának a következménye, hanem egyik feltétele az integrálódásnak. A hat tagállam ipari termelésének és külkereskedelmének növekedési üteme ugyanis 1958 előtt nagyobb volt, mint az EGK létrejötte után. Az EGK működésének első szakaszában a növekedés rátája jelentős maradt ugyan, de csökkent az 1958 előttihez képest.¹²⁰ És ezzel el is érkeztünk a második kérdéshez. Miért is vált lassúbbá az EGK államai fejlődésének üteme a második szakaszban?

Az EGK működésének első szakasza 1958. január 1. és 1961. december 31. között felfelé ívelő periódus volt. Eredményeket értek el — láttuk — az egymás közötti kereskedelmi korlátozások lebontása, külső országokkal szemben közös vámtarifa kialakítása, a tagországok közötti tőkeforgalom nagymértékű szabadbáddá tétele, közös agrárpolitika alapelveinek és főbb módszereinek kialakítása terén, bár ez utóbbi vonatkozásban csak nehéz tárgyalások és a határidő letelte után (1962 január) jutottak csupán általános elveket tartalmazó megállapodásra. Ebben az időszakban alakították ki és vetették alá a gyakorlat próbájának az EGK ún. nemzetekfölötti szerveit. Ebben a szakaszban e szervezetekben az ún. nemzetekfölötti jelleg még nem vált uralkodóvá, a tagállamok nemzeti önrendelkezése csak kis mértékben, többé-kevésbé kényszer nélkül nyert korlátozást. Az egyes tagországok uralkodó állammonopolista csoportjainak nacionalizmusa, önálló imperialista törekvései észlelhetők voltak már, de az ellentéteket megegyezésekkel áthidalták. Ekkor még nem merült fel közvetlenül és élesen az a kérdés, hogy a jövőben mely államok monopolista csoportjainak érdekeit szolgálja majd a Közös Piac, ha teljesen kiépül. Az első szakaszban az EGK a tőkés világnak az Egyesült Államok mellett másik fő központjává alakult.

Az első szakaszban végbement fejlődés azonban kielezte a tagállamok közötti versenyt, és további technikai fejlesztésre, a termelés még korszerűbbé tételére, a beruházások növelésére ösztönözte őket. Ez utóbbinak eredményeként már az 50-es években csökkent az egyes EGK államok viszonylagos technikai elmaradottsága az Egyesült Államokéhoz képest. A második szakaszban (1962—1965) tehát gyengült a beruházásokat ösztönző erő, nem lát-

*Az állódtöke-beruházás és az ipari termelés fejlődése néhány monopolizált országban
1962—1963-ban*

(Növekedés százalékában az előző évhez képest, változatlan áron számítva)

Év	NSZK		Franciaország		Olaszország		Japán		Anglia	
	Beruházás	Ipari term.	Beruházás	Ipari term.	Beruházás	Ipari term.	Beruházás	Ipari term.	Beruházás	Ipari term.
1960	+11,8	+11,2	+ 5,9	+ 8,9	+15,5	+15,3	+28,1	+25,8	+13,2	+10,4
1961	+10,1	+ 5,9	+ 8,0	+ 5,5	+11,5	+10,9	+44,2	+19,2	+ 5,8	+ 5,1
1962	+ 4,5	+ 4,5	+ 7,4	+ 4,4	+ 8,9	+11,2	- 7,0	+ 8,1	- 3,0	+ 2,4
1963. I. félév	+ 2,6	+ 3,2	+ 5,8	+ 3,4	—	+ 7,7	—	—	—	—

¹²⁰ *Mayne*: i. m. 14. l. — *Erdős*: i. m. 689—690. l. — *Rába*: i. m. 597. l.

szik valószínűnek a beruházási kvóta emelkedése, és így feltehetően csökken a termelés növekedésének üteme is. Az előző lapon közölt adatok ezt a feltevést látszanak igazolni.¹²¹

Az ütemcsökkenés fő oka a beruházások és ezzel együtt a termelés gyors növekedése az előző években. A létrejött nagy termelőképeség kezd túlméretezetté válni a piac felvevőképességéhez viszonyítva, és ez mérséklően hat a tőkések beruházásaira. Még hogyha figyelembe is vesszük az 1963 eleji tél kedvezőtlen hatásait, ennél sokkal lényegesebb az, hogy a termelés jócskán meghaladta a dolgozók fizetőképes fogyasztásának a határait. A termelési szerkezet változásaiból, a nehézipar eddigi gyorsabb ütemű fejlődéséből adódó konjunkturális lehetőségek kezdenek kimerülni. Kezd feltűnni az EGK államok látóhatárán a konjunktúra megtorpanásának és a válság létrejöttének fenyegető réme. Ilyen körülmények között emelkedik az állami, főleg improduktív fogyasztás növelésének mint a piacbővítés egyre fontosabb tényezőjének a jelentősége. Míg például Japánban és Nyugat-Németországban 1953 óta a bruttó beruházások gyorsabban nőttek mint az állami fogyasztás, és ez tette lehetővé a rendkívül gyors gazdasági fejlődést, 1962-ben már az NSzK-ban az álló tőke beruházás 4,5%-kal, az állami fogyasztás ellenben 11,2%-kal nőtt, Japánban a beruházások 7%-kal csökkentek, míg az állami fogyasztás az előző évhez viszonyítva 22,5%-kal növekedett. Az állami fogyasztás ezentúl a bruttó nemzeti termék nagyobb részét fogja felhasználni, mint korábban. Ez pedig a növekedési ráta esésével jár majd, minthogy az állami fogyasztás a felhalmozás növelése helyett a bruttó nemzeti termék improduktív felhasználását jelenti. A külkereskedelem sem adhat állandó, kielégítő ösztönzést a tőkés konjunktúrának, annál kevésbé, mivel a „behozási effektus” lanygulása folytán a munka termelékenysége is lassúbb ütemben nő, s így a kivitelre szánt áruk versenyképessége a világpiacon kisebb mértékben növekszik. A reálberek és a termelékenység növekedési ütemének egymáshoz közelebb kerülése viszonylag növeli az árukban levő bérkiöltséget, ami szintén csökkenti a világpiaci versenyképességet. Az állami fogyasztás gyors növekedésének inflációs hatása ugyancsak kedvezőtlenül befolyásolja a kivitel alakulását. Az 1960-as években a gyorsan fejlődő tőkés országok konjunktúrája gyengébb lesz, mint az 50-es években volt. Valószínű, hogy az ipari termelés és a bruttó nemzeti termék átlagos évi növekedési üteme is jóval alacsonyabb lesz, mint a korábbi években, noha Japán, Olaszország, az NSzK és más gyorsan fejlődő tőkés államok gazdasági fejlődésének növekedési üteme gyorsabb lesz, mint az amerikaié, mert nagyobb a konjunkturális tartalékuk, mint az Egyesült Államoké. Az eddiginél lassúbb, de aránylag még mindig gyors gazdasági fejlődés során már túltermelési válságokra lehet számítani, ha ezek valószínűen nem is lesznek nagyon mélyek, bár mélyebbek a második világháború utániaknál.¹²²

Az elmondottakat erősítik a 764. lapon közölt táblázat adatai is.¹²³

A vázolt fejlődésben az egyenlőtlen fejlődés törvénye érvényesült.

A tőkés világban általában és így a Közös Piacban belül sem sikerült megszüntetni a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése törvényeinek működését, és ez kielezi az egyes tőkés államok közti ellentétet. Az NSzK egymaga közel annyi ipari terméket állít elő, mint Franciaország és Olaszország együtt.

¹²¹ *Rába*: i. m. 596. l. — *Erdős*: i. m. 691. l. — A statisztikára Deutsches Wirtschaftsinstitut. Bericht 1964. No. 1. Die Weltwirtschaft, 1963. Heft 1.

¹²² *Erdős*: i. m. 691—692. l.

¹²³ U. N. Monthly Bulletin of Statistics 1962 nov.

Az ipari termelés és a kivitel növekedése néhány tőkés országban
(évi átlagban, százalékban)

	Közös Piac	NSzK	Franciaország	Olaszország	Nagy-Britannia	USA	Japán
Ipari termelés							
1953—1957	8,8	10,1	8,6	8,4	3,8	2,4	13,7
1957—1961	6,8	6,6	5,9	9,7	2,9	2,2	17,3
Kivitel							
1953—1957	12,3	18,2	7,6	14,0	0,6	7,2	22,4
1957—1961	9,6	10,3	9,2	13,2	2,9	0,9	10,3

Franciaországgal szemben nagyobb a fölénye, mint 1937-ben volt. A nyugat-német ipar termeli a Közös Piac ipari termelésének 45%-át, szolgáltatja az acéltermelés 46, a cement 40, a villamosenergia 40, a gépkocsitermelés 51%-át. A Közös Piac 43 legnagyobb trösztjéből 22 nyugat-német kézben van. A 10 vezető monopólium közül nyolcnak a székhelye az NSzK-ban van. Ezek részvénytőkéjéből a nyugat-németek 11,95, a franciák csupán 3,09%-ban részesednek. Az ellentétek elsősorban az azonos ipari termékek területén folyó verseny kiéleződésében jelentkeznek (általános gépek, vegyipari termékek, elektrotechnikai gyártmányok, gépkocsik, textilárúk). A Közös Piacon belül az NSzK a legerősebb, de gyorsan fejlődik Olaszország is azon a réven, hogy egyes árucikkek, pl. háztartási gépek előállítására terén termelési költségei egy harmaddal kisebbek, mint a nyugat-német és a francia termékeké. A nyugat-németek ipari fölénye azonban nem vitatható. A nyugat-német széntermelés két és félszer nagyobb mint a franciáké, acéltermelésük kétszerese a francia iparéénak. Az NSzK egymaga csaknem annyi gépkocsit termel, mint a Közös Piac többi állama együttvéve. A munka termelékenysége az NSzK-ban nagyobb, mint a Hatok többi államában.¹²⁴ Franciaország villamosáram-termelése csupán 41%-a annak, amit az NSzK-ban termelnek. Kivitele 43%-kal, arany- és devizabevétele 42%-kal kisebb a nyugat-németekénél. A franciaországi villamosáram fogyasztás 62%-a a nyugat-németországinak. A legfejlettebb technikájú és leginkább monopolista tulajdonban levő elektronikus és villamos gépipar termelésének emelkedése 1951 és 1960 között évi átlagban, majd 1961-ben százalékos arányban a következőképpen alakult:

	1951—1960	1961
Franciaország	11	10,7
NSzK	18,5	10,8

A műszálettermelés 1961-ben Franciaországban 13,4%-kal, az NSzK-ban 24%-kal emelkedett.

Az a körülmény, hogy a Közös Piac országai között felszabadították a tőkeforgalmat és jelentősen megkönnyítették az egymás közötti áruforgalmat,

¹²⁴ Eszmecsere. Az antikommunizmus az emberiség ellensége. 130. l.

a verseny megszüntetése helyett kiélezte a tagországok egymás közötti konkurenciáját és az erősebb behatolását a gyengébbek piacaira, megnövelte az erősebb imperialista államok tőkéseinek befolyását a gyengébbek gazdasági életére.

Ismeretes, hogy az első világháború előtt a német tőkének voltak nagyobb érdekeltségei Franciaországban, mint a franciának a Német Birodalomban. A második világháború után a francia monopóliumok kihasználták német versenytársuk átmeneti meggyengülését és kiszélesítették, megerősítették helyzetüket Nyugat-Németország gazdaságában, főleg a Saar- és a Ruhr-vidéken. A Saar-vidéki Dillingen kohászati művek részvényeinek 60%-a a francia Pont-à-Mousson társaság birtokában van. Ugyanilyen arányú a francia vállalat részesedése a Hallbergerhütte kohászati társaság részvénytőkéjében is. 1957-ben a francia monopóliumoknak a nyugat-német szénbányászatban (elsősorban a Ruhr-vidéken) eszközölt tőkebefektetései 37%-át tették a nyugat-német magánvállalatokba fektetett francia tőkék teljes összegének. A francia monopóliumok néhány új üzem létesítése révén a nyugat-német vegyiparban is tekintélyes érdekeltségekre tettek szert. Kisebb arányú, de szintén jelentős a franciáknak a nyugat-német olajfinomító-, üveg-, textil-, finommechanikai iparban vállalt érdekeltsége is. A francia monopóliumoknak a nyugat-német-országi tőkebefektetésekből származó jövedelme 1956-ban 10,9 millió, 1957-ben 13,6 millió, 1958-ban 18,2 millió márka volt, eleven bizonyágaként annak, hogy a francia tőkebefektetések Nyugat-Németországban már a Közös Piac létrejöttét megelőző időben is jelentősek voltak és az EGK első éveiben még tovább növekedtek.

A nyugat-német monopóliumok erőteljes behatolása a francia gazdasági életbe a második világháború után a Közös Piac létrehozását közvetlenül megelőző időszakban kezdődött el újra, és azóta állandóan tart. Míg 1957-ben 120 francia vállalkozásban részesedett a nyugat-német tőke, 1962 októberében már 500 nyugat-német részesedésű francia vállalat volt, amelynek az egyharmada ipari, fele kereskedelmi, a többi bank és biztosító intézeti vállalat volt. 1961-ben főleg gép- és villamosipari nyugat-német vállalatok nem teljes adatok szerint mintegy 25 új fiókvállalatot létesítettek Franciaországban. Ugyanez idő alatt a franciák csak egyharmad annyi fiókvállalatot alapítottak Nyugat-Németországban. A nyugat-német tőke svájci fiáléinak révén közvetve is behatol a francia gazdasági életbe. Számos esetben az amerikai tőkével közös fiókvállalatokat létesítenek a nyugat-németek Franciaországban. A Phoenix-France S. A. a nyugat-német Phoenix Gummiwerke, az amerikai Firestone Tire and Rubber Company és az Industrie du Caoutchouc Supple francia társaság közös vállalata. A Saar-vidéki német iparbáróknak 1960 végén Franciaország keleti megyéiben már 40 fiókvállalatuk volt az 1955. évi Saar-szerződésben biztosított fiókvállalat-alapítási jog érvényesítése nyomán. Ugyanakkor a kereskedelmi képviseltek száma 400 körül mozgott. Az utóbbi években Elzászban is jelentősen növekedett a nyugat-német tőkeérdekeltség. Alsace-Lorraine-ben több mint 11 nyugat-német vállalat létesített fiálét. A Franciaországban befektetett teljes nyugat-német tőke negyedrésze elzászi vállalatokban nyert elhelyezést.

A francia fináncoligarchia a szabad tőkeáramlás révén magához szeretné láncolni fő vetélytársát, és ezért igyekszik a Közös Piacon belül, elsősorban Nyugat-Németországban megerősíteni gazdasági hadállásait. Ezt az iparkodást azonban nem koronázta teljes siker, minthogy a francia tőke behatolása

Nyugat-Németországba jóval kisebb mértékű, mint a nyugat-németeké Franciaországba.

A fiókvállalatok útján történő tőke kivétel a Közös Piac országai között nem csupán német—francia viszonylatban jellemző. 1961 végéig a Közös Piac országainak 880 vállalata, köztük 165 nyugat-német vállalat létesített fiókvállalatokat más tagországokban. Egyidejűleg az Egyesült Államok, Anglia és Svájc monopóliumai is fokozott mértékben hatoltak be a közös piaci országok gazdaságába. Belgiumban például 1958-ban 77 amerikai, 45 holland, 26 francia, 22 nyugat-német, 21 angol, 18 svájci cég létesített fiókvállalatot. 1961-ben 237 fiilálét alapítottak külföldi tőkések. Franciaországban 1958 óta 400 francia vállalat tőkésének 45%-a eredt francia forrásból, 16%-a a Közös Piac országai-ból, 27%-a az Egyesült Államokból és Kanadából, 12%-a pedig a Szabadkereskedelmi Társulás országaiból. Egyre több francia vállalat lesz amerikai vagy nyugat-német monopolista csoport fiókvállalatává, különösen a gépkocsiiparban.

A piacokért folytatott versenyharc tünete mindez, és nem az integrálódásé, éppúgy, mint a behatolásnak az a formája is, hogy a monopóliumok szabadalmakat adnak el külföldi társaságoknak. A licencia-eladás készíti elő például a nyugat-német áruk útját más országok piacán. A dömpingárakon történő eladás szintén eszköze a nyugat-német behatolásnak a Közös Piac országainak és más államoknak piacaira.¹²⁵

Az NSzK üzeleinek hatalma Franciaországban egyre növekszik. A SAVIEM teherautógyár, a Renault állami gyár fiiláléja megállapodást kötött a Henschel-gyárral. Egy másik jellemző iparágban, a hűtőgépiparban a következő a helyzet. Franciaország évi hűtőgépfogyasztása 800—900 000 db. Termelése 800 000 db. Ebből 1961-ben 127 000 db-ot szállítottak külföldre és 1962 folyamán Olaszországból 180 000 hűtőszekrényt vittek be Franciaországba. Olasz vállalatok francia leányvállalatai is elárasztják a francia piacot hűtőszekrényeikkel. Az Egyesült Államok üzeleinek franciaországi leányvállalatai 200 000 hűtőszekrényt állítanak elő a Franciaországban termelt 800 000 darabból, 250 000 darabot holland és belga cégek leányvállalatai termeltek. Igen erős a nyugat-német tőke befolyása a holland iparban is. A termelőberendezéseket gyártó nyugat-német ipar néhány holland iparágban monopolhelyzetet élvez, de megerősödtek a francia monopóliumok pozíciói is egyes területeken Olaszország és a Benelux-államok iparában.

Mindez kiélezi a termelőkapacitások és a piac felvevőképessége közötti feszültséget, és többek között a termelőberendezések növekedő kihasználatlanságát is eredményezi. Az autóiparban például az Egyesült Államok nagy autógyárainak európai fiiláléi révén előnyös helyzetbe jutott a Közös Piacon belül. (A General Motors és a Ford-művek nyugat-németországi leányvállalatai.) A Közös Piac országai autóiparának fejlett technikáján kívül ez is egyik

¹²⁵ A francia—nyugat-német kölcsönös tőkebehatolásra *Vetlanyin*: i. m. 30—31., 33., 34. l. — A Közös Piac államaiban létesült fiókvállalatokra *Neue Zürcher Zeitung*, 1961. okt. 3., a belgiumi fiiláléokra *Neue Zürcher Zeitung*, 1962. okt. 2. A francia vállalatokba 1958 óta befektetett tőkék megoszlására *Franfurter Allgemeine Zeitung*, 1961. dec. 15. — A nyugat-német dömpingárakra *Dürernek*, a *Deutscher Industrie- und Handelstag* főtítkárnak nyilatkozata a *Common Market News* 1961. 6. sz. 1. lapján. — A licencia eladásokra *Common Market News*, uo. — Minderről összefoglalóan *Vetlanyin*: i. m. 41., 42., 65. l. — A Közös Piac államai és az amerikaiak közötti nemzetközi vállalkozásokra vö. még *Reinhold*: i. h. 68—69. l. — A mai kapitalizmus problémái és a munkásosztály i. h. 346—347. l. — *Korunk kapitalizmusa* II. köt. Pppest. 1961. 258—259. l.

oka annak, hogy a Hatok országainak autóipara 1961-ben termelőképességének csupán 90%-át tudta kihasználni, 1965-ben pedig már majd csak 80%-át. A francia hűtőgépipar sem dolgozik teljes kapacitással. A 800 000 darabot tevő évi termelés elég tetemes részét olasz, amerikai, holland és belga gyárak franciaországi leányvállalatai állítják elő, míg a francia tőkés kézben levő vállalatok csupán a fennmaradó hányadot termelik, noha többre volnának képesek. A franciaországi hűtőgépipar egésze pedig a 800 000 db-on felül még további 350 000 db-ot tudna előállítani, ha akadna rá vevő, illetve ha nem hozták volna be Olaszországból a már említett 180 000 db hűtőszekrényt.¹²⁶ A termelőképesség kihasználási lehetőségei korlátozottak. A Közös Piac ugyanis kedvező elhelyezési lehetőségekkel biztatta a tagállamokat és azok erre számítva megnövelték a termelőképességüket. Ez egyes területeken bizonyos nehézségeket okozott.

A Süddeutsche Zeitung írta 1960-ban, amikor a Montanunió főhatósága megtiltotta egységes nyugat-német szénértékesítési szindikátus létrehozását: „A Ruhr-vidéken erősödik az a benyomás, hogy az Európai Szén- és Acélközösségről szóló szerződés — kezdeményezőinek minden jóakarata ellenére — a szénbányászatra és a kohászati iparra olyan fűzöt erőszakolt, amely már régen szűk lett. Lehetetlen a gazdasági fejlődést hosszú időre kiszámítani és paragrafusokba szorítani.¹²⁷ Az Európai Szén- és Acélközösség a kőszén mint elsődleges energiaforrás monopóliumhelyzetének feltételezése alapján jött létre, és a keretében tömörült vállalatok erre számítva növelték termelőképességüket a szén terén is. Az új kőolaj- és gázlelőhelyek kiaknázása strukturálissá változtatta a nyugat-európai országok széntermelésének hosszabb ideje tartó válságát. A Montanunió nem tud mit kezdeni a több tagállamában, elsősorban Belgiumban felhalmozott óriási eladatlan készletekkel. A Montanunió acéliparának kihasználtsági foka: 1960: 95,5, 1961: 92,4, 1962: 87,3 százalék. Mindez a konjunktúra-lenyomulás egyre sűrűsödő jeleinek egyike.¹²⁸

A termelés és a tőke fokozott centralizációja és koncentrációja, a szabad tőkeáramlás és összefonódás, a nagyarányú külföldi befektetések, a tőke kozmopolizálódásának nagyméretű előrehaladása és magának a Közös Piacnak a létrejötté ellenére az egyenlőtlen fejlődés törvénye érvényesül, és kiéleződnek a tőkészek egymás közötti ellentétei. A nyugat-német monopolisták gazdasági fölényük birtokában vezetésre törnek a Közös Piacon belül, és ez kiváltja a társállamok, elsősorban a franciák ellenállását. A hat ország burkolt védelmi intézkedéseket tart fenn a társországok ellen. Nyílt és titkos megkülönböztető rendszabályok, egyes államokban bizonyos kiviteli ágazatok állami támogatása, kedvezőtlen szállítási feltételek juttatása a versenytársaknak stb. a védekezés leggyakoribb módszerei.¹²⁹

A közös piaci országok adó- és pénzügyi rendszere a külföldi befektetőkre nézve sok esetben hátrányos megkülönböztetéseket tartalmaz. A hazai vállalatok ugyanis a külföldiekkel szemben a nyereségadó tekintetében kedvező elbánásban részesülnek. Rosszabb helyzetbe jutnak a külföldi vállalatok azon a réven is, hogy egyes közös piaci államok csak hazai társaságoknak adnak előnyös katonai megrendeléseket és nyersanyagot. A hazai monopóliumoknak

¹²⁶ Kahn: i. m. 49., 51. l.

¹²⁷ Süddeutsche Zeitung, 1960. febr. 14. — *Vetlanyin*: i. m. 119. l.

¹²⁸ *Vetlanyin*: i. m. 121. l. — *Rába*: i. m. 605—606. l.

¹²⁹ New York Herald Tribune, 1962. okt. 26. — Manchester Guardian, 1962. okt.

nyújtott állami hitelek szintén erősítik a monopóliumok helyzetét a külföldi versenytársak ellen folytatott gazdasági harcban mind a bel-, mind a külföldi piacon. Nem könnyíti meg a külföldi tőkebefektetők helyzetét például Franciaországban és Nyugat-Németországban az, hogy a vállalatokat törvény kötelezi áruforgalmi adataik közzétételére, míg más országokban nincs ilyen törvény. Különösen Franciaországban sok protekcionista rendelkezés látott napvilágot a Közös Piac fennállásának első éveiben. Panaszkodott is a Frankfurter Allgemeine Zeitung: „A protekcionista jellegű intézkedések kieszelésében Franciaország, sokéves tapasztalata folytán, ügyesebb és találékonyabb, mint bármely más ország. Nyilvánvaló, hogy az Európai Gazdasági Közösség létrehozása az ilyen intézkedések kieszelésének nemhogy véget vetett volna, hanem inkább szárnyakat adott. Erre Franciaország sok, egyáltalán nem örvendetes példával szolgált az utóbbi félévben, vagyis azóta, hogy a vám- és mennyiségi korlátozások fokozatos csökkenése megerősödött” — írta 1958. július 8-i számában. A francia kormányservek 1959-ben a vámtarifák első, 10%-os csökkentésének és a beviteli kontingensek emelésének végrehajtásakor a kontingentált árucikkekre szóló behozatali engedélyeket több hetes, sőt több hónapos késéssel adták ki az árukontingens átszámításához szükséges időre történő hivatkozással, amire egyébként egy teljes esztendő állt a kormánynak rendelkezésére. Egy másik francia kormányrendelet egyenesen a római szerződés szövegével ellenkezett. A francia pénzügyminisztérium ugyanis a szokásos kedvezményeken kívül további 10%-os árengedményt biztosított a francia vállalatoknak abban az esetben, ha hazai termelési eszközöket vásárolnak. Ez elsősorban a szerszámgépekre, főleg esztergapadokra, valamint textil- és nyomdaipari gépekre, öntödei és élelmiszeripari berendezésekre, konverterekre, transzformátorokra, egyenirányítókra, tehergépkocsikra vonatkozott. Eme cégeknek a kormány állami hitelek folyósítását, adócsökkentést, külön finanszírozó társaságok létesítését, államilag garantált osztalékot ígért termelési kapacitás bővítés esetére. Ezzel az intézkedéssel megszegte a római szerződés 92. cikkelyét, amely tiltja az állami támogatásnak másik tagállam vállalatára káros formáját.¹³⁰

Kiéleződik azonban a versenyharc a Közös Piac tagjai és a kívülállók között is. A tőkekoncentráció és centralizáció, a tőke kozmopolizálódása világméretben fokozódik, és világméretűek ennek kedvező és kedvezőtlen hatásai is. A tudományos-technikai forradalom szükségletei, az állami eszközök felhasználása a monopóliumok érdekében, a fegyverkezési hajszá során a monopóliumoknak juttatott rendelések gyorsítják a tőkekoncentráció és centralizáció, a termelési kapacitás növekedés folyamatát, ugyanakkor az erősebb imperialista hatalom uralmát, a termelőkapacitások kihasználatlanságának növekedését és a versenyharc nemzetközi méretű kiéleződését is eredményezik. A tőke kozmopolizálódásának egyik tünete az Egyesült Államok és Kanada monopóltőkéinek összefonódása és az amerikai tőke befolyásának uralomra jutása Kanadában. Hasonló folyamat megy végbe Ausztráliában is. Ugyanehhez a folyamathoz tartoznak az Egyesült Államok jelentős tőkebefektetései a Közös Piacon és leányvállalatok létesítése. Mindez gyorsítja a termelés fejlődését, de egy bizonyos idő múlva át is csap saját ellentétébe. A külföldi tőke vállalkozásai versenytársaivá lesznek a belföldi tőkével létesített, azonos jellegű üzemeknek, hozzájárulnak azok piacának szűkítéséhez, ugyanakkor a megnö-

¹³⁰ *Vetlanyin*: i. m. 45., 46., 67., 68. 1. Idézet a 67. lapon.

velt termelőkapacitások kihasználatlanságának révén a túltermelés egyik kútfejévé is válnak. Így azután világméretben is éleződik a versenyharc. Az Egyesült Államok acéliparát fenyegeti az olcsóbban termelt francia, belga, japán acél. Az angol acélkiviteli előltetése a francia gyárosokat készletre tiltakozásra. A francia iparügyi miniszter élesen kikelt az amerikai Trade Expansion Act miatt, mert állítása szerint ez veszélyezteti Európa gazdasági fellendülését. Az amerikaiak szabadkereskedelmi törekvései éket vernek a Közös Piacba és az erősödő amerikai verseny gátolja a Hatok fejlesztési terveit — állítja a francia iparügyi miniszter.¹³¹

Ez utóbbi állítások hitelességének és túlzásainak bírálata nem feladata e tanulmányoknak. Amnyi azonban a felsorolt tényekből kétségtelennek látszik, hogy a gazdasági fejlődés terén Európa, ezen belül a jelenleg, ha lassúbb ütemben is, de még mindig fejlődő Közös Piac államai is azon az úton haladnak, amelyet az Egyesült Államok már régóta tapos. A termelési kapacitások növelésével az eladási lehetőségek ott már hosszabb ideje nincsenek összhangban, a piac felvevőképessége jóval szűkebb a termelőképességnél. A kapitalizmus törvényszerűségét, a termelés és a piac összehangolatlanságából eredő anarchiát tehát éppúgy nem sikerült megszüntetni, mint más, az előzőekben felsorolt törvényszerűségek hatását sem. Vessünk egy pillantást az Egyesült Államok gazdasági viszonyaira, amelyek az említett tünetekből következtethetően megmutatják az európai tőkés országok, így a Közös Piac államai gazdasági jövőjét is.

A második világháború gazdasági következményei (a háborús károk helyreállítása, a háború alatt elhalasztott kereslet kielégítése, az 1929 és 1945 között elmaradt felújítás és korszerűsítés végrehajtása után és a nagyarányú fegyverkezés a nyugati vezető tőkés államokban) átmenetileg enyhítették a termelés növekedése és a termékek elhelyezési lehetőségei között fennálló ellentmondást. Az ötvenes évek közepe óta azonban a konjunktúra üteme lassan alábbhagyott. A technikai fejlődés is — előbb-utóbb — a belső piac szűkülését mozdítja elő a tőkés államokban. A verseny fokozódása a tőkések költségmentekarító technikai újítások bevezetésére kényszeríti. Az automatizálás nagyarányú bevezetése, majd előrehaladása kezdetben növeli az új felszerelések iránti keresletet, fokozza a beruházásokra fordított összegeket és a munkások foglalkoztatottságát is. Amikor azonban az újonnan felszerelt félig és teljesen automatizált üzemek kezdik tömegesen piacra dobni termékeiket, a tőkés országokban az automatizálással is velejáró munkanélküliség-növekedés, különösen az alapvető iparágakban immár tendencia jellegét ölti, és a fizetőképes fogyasztás visszaeséséhez jelentősen hozzájárul. Az Egyesült Államokban pl. olyan mértékben nőtt a munkanélküliség, hogy 1961 első felében a munkanélküliség mértéke jelentősen meghaladta az ötvenes évek közepéig bármikor észlelt szintet (a teljesen munkanélküliek száma majdnem elérte a 7 százalékot és a részleges munkanélküliekkel együtt meghaladta a dolgozók 8 százalékát). Ennek a jelenségnek azután két, egymással szorosan összefüggő következménye is lett. Egyik a termelési fejlődésnek olyan lassú üteme, hogy számos országban alig múlja felül a lakosság számának a növekedését. Az Egyesült Államokban a bruttó termelés 1889—1929 között évi 3,7 százalékkal, 1947—1954-ben 3,9 százalékkal, 1954—1960-ban pedig csak 2,4 százalékkal nőtt, míg a lakosság az utóbb említett időben évente 1,7 százalékkal gyarapodott. Az

¹³¹ *Göncöl*: i. m. 41. l. — *Hajnal*: i. m. 81. l. — Új jelenségek... 36. l.

említett jelenség másik következménye a termelőberendezések kisebb-nagyobb arányú kihasználatlansága. Mind a termelőkapacitás bizonyosfokú kihasználatlansága, mind a krónikus munkanélküliség a monopólióké térhódításának kezdettől fogva kísérő jelensége volt. Az Egyesült Államokban az 1929—33. évi válság után a feldolgozóipar termelőképességének 50 százaléka, a rendelkezésre álló munkaerőnek több mint egynegyede kihasználatlan volt. Később a helyzet javult. 1953 és 1960 között az Egyesült Államok feldolgozóiparának termelőképessége mintegy 50 százalékkal növekedett, a termelés azonban csak 20 százalékkal. Ezen belül különösen figyelemre méltó, hogy a legfontosabb iparában, az acél- és gépiparban az 1960. évi kapacitáskihasználás mindössze 50—60 százalékos volt. És mindez annak ellenére történik, hogy az Egyesült Államokban a fegyverkezési kiadásokra például az 1961—62. évi költségvetésben közvetlenül előirányzott összeg az egész költségvetés 58 százalékát tette ki.

Európa tőkés államaiban egyelőre még nem ez a helyzet. Anglia egyes vidékein ugyan már hasonló következményei vannak az ipari fejlődésnek, mint az Egyesült Államokban, de London körzetében, Dél-Angliában még nem a munkanélküliség, hanem a munkáshiány a jellemző. A kontinensen pedig, különösen az NSzK, Franciaország, Hollandia és Svédország foglalkoztat nagyszámú külföldi munkaerőt a munkáshiány enyhítésére. Mindez azonban csak azt jelenti, hogy emez országok még nem érzik a termelés fejlődésének ama visszahatásait, amelyek az Egyesült Államokban már érvényesülnek. A tőkés integrációs törekvések fő gazdasági kérdése a piac kiszélesítése. Erre irányulnak az EGK államainak és a kívülállóknak, elsősorban az Egyesült Államoknak az iparkodásai. Az előzőekben említett tőkeexportáló és más gazdasági lépései, a Trade Expansion Act. Ennek ugyanis az a célja, hogy megvédje az Egyesült Államok kereskedelmi érdekeit Nyugat-Európában és a tőkés világpiaccon. Így is nyomást akar kifejteni az EGK-ra, hogy az csökkentse a kívülállókkal szemben felállított vámtarifáit, mivel az EGK válnék az amerikai ipari termékek és agrárcikkek legfontosabb piacává, különösen akkor, ha Nagybritannia is csatlakoznék az EGK-hoz. Az Egyesült Államok kiviteli piacának növelése végett hirdet liberális kereskedelempolitikát, hogy ezen a réven ösztönzött nyerjen saját gazdasági növekedése is. A Közös Piac kibővítését szorgalmazó sürgetései mind ebbe az irányba mutatnak. A tőkés rendszerben rejlő ellentmondások folytán azonban e törekvések egyre fokozódó nehézségekbe ütköznek és ahelyett, hogy megszűntetnék, magasabb, világméretű szinten még ki is élezzik a kezdettől fogva meglevő alapvető ellentmondásokat. Ugyanez a jelenség kísérhető nyomon Angliának a Közös Piachoz való csatlakozási készsége gazdasági okainak vizsgálata során is.

Nagybritannia az 1950-es évek végére kénytelen volt szakítani az integrációs szövetkezésektől való tartózkodás politikájával. Amikor 1960 elején hirtelen úgy döntött, hogy felvételét kéri a Közös Piacba, kétségtelen amerikai nyomásnak engedett, de még más körülmény is befolyásolta benne, hogy ez alkalommal figyelembe vegye az amerikai óhajokat, míg korábbi időben ellenállt minden amerikai sürgetésnek. 1950 telén ugyanis nyilvánvalóvá lett az angol gazdasági élet visszaesése, a font később átmenetinek bizonyult válsága. A kormány és a Bank of England nyugat-európai bankokhoz fordult hitelért és kölcsönt kért a Nemzetközi Valuta Alaptól. A kölcsön elnyeréséhez az Egyesült Államok támogatására szorult. Angliában elterjedt nézetek szerint az Egyesült Államok ekkor kikötötte, hogy kezdjen tárgyalni az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozásról. Ennél lényegesebb és tényleges

objektív oka a csatlakozási kísérletnek az erőviszonyok eltolódása, amelynek forrása az, hogy az EGK gazdasági fejlődése gyorsabb volt, mint azt még néhány évvel ezelőtt Nagybritannia és az Egyesült Államok feltételezte. Az Egyesült Államok, amely 1955 előtt szorgalmazta az együttműködést, sőt — láttuk — nyomást is gyakorolt az integrációs szövetkezés létrehozására irányuló szervezetekbe lépni vonakodó nyugat-európai tőkés államokra, a Közös Piac létrehozásában eredetileg nem vett részt, azt nem az amerikai monopóliumok szája íze szerint hozták létre. Az Egyesült Államok eleinte nem ellenezte, de nem is támogatta az EGK létrejöttét. Politikailag hasznosnak tartotta a szocializmus ellen irányuló éle és így a kapitalizmust erősíteni hivatott rendeltetése miatt. Gazdaságilag azonban az új ipari és gazdasági központ már első szakaszában, 1960 után jelentős versenytársá lépett elő, és egyre inkább a tőkés világgazdaságnak az Egyesült Államok mellett másik fő központjává lett mind az EGK belső területén, mind a világpiacon. Az Egyesült Államok az EGK-t immár nemcsak atlanti szövetségesének tekinti, hanem legfontosabb piacának és annyira erős, veszedelmes versenytársának, hogy megegyezésre törekszik vele. Az Egyesült Államok ugyanis felismeri, hogy az EGK egyre inkább kicsúszik gazdasági ellenőrzése alól, és így gazdasági érdekeivel ellentétes irányban fejlődik. A Trade Expansion Act ennek ellensúlyozására, az amerikai pozíciók megerősítésére és az EGK-é meggyöngítésére szolgál a Kennedy-féle atlanti partnerság jelszavával együtt. A legveszélyesebb ellenfél az EGK-n belül gazdasági téren az NSzK. Ezért az Egyesült Államok azt remélte, hogy Nagybritannia és a skandináv országok csatlakoztatása révén bizonyos fokig csökkentheti az EGK-n belül a nyugat-német monopóliumok uralkodó helyzetét, és gyengítheti a franciák politikai szembehelyezkedését is az amerikai politikai hegemonisztikus törekvésekkel. Ezenkívül az Egyesült Államok azért is szorgalmazta Nagybritannia belépését a Közös Piac tagállamai közé, mert arra számított, hogy ha Nagybritannia csatlakozik az EGK-hoz, kénytelen lesz lemondani a birodalmi védővámok rendszeréről. A nemzetközösség tagjai — egyes EGK tagállamok (pl. Franciaország) követelésének elfogadása esetén — csak a Közös Piac tarifájának megfelelő vámok lefizetése után szállíthatnák, eddig vámmentesen exportált áruikat Angliába, míg a Közös Piac államai vámmentesen. A vámkorlátozások esetén elvesztenék az angol piacot és helyüket a francia, holland, nyugat-német termékek foglalnák el. Anglia a Közös Piachoz csatlakozása esetén szabadon fektethetné be tőkéit a szövetség tagállamainak vállalataiba, és így kevesebb jutna a domíniumoknak. A domíniumok viszont megtorlásul esetleg megtagadnák az előjogokat az angol tőkéitől. Meglazulnának Nagybritannia kapcsolatai a Commonwealth államaihoz, és így az amerikai tőke jobban behatolhatna a brit nemzetközösség államainak piacára.¹³² Mindez aláásná Nagybritannia és a domíniumok kapcsolatait. Ugyanakkor Anglia a második világháború alatt és után megnövelt termelési kapacitásának jobb kihasználását reméli a Közös Piachoz csatlakozásától, mivel egyes korszerűsített iparágait versenyképesnek tartja a megnagyobbodott európai piacon. Számos más iparág azonban jócskán megsínylené a csatlakozást (színesfém-, repülőgép-, kőolajfeldolgozó-, építőanyag-, üveg-, műszergyártó-, textil-, bőr- és óraipar). A belépés körüli huzavona azonban az imperialisták más ellentéteire is fényt vet. Franciaország azért

¹³² Korunk kapitalizmusa II. köt. 368. l. — *Rába*: i. m. 597., 601—603. l. — A mai kapitalizmus és a munkásosztály. 363—373., 746. l.

szegül ellen az angolok belépésének, mert ezen a réven a Közös Piac olyan módon bővülne ki, hogy „a Franciaországban létesült monopóliumok csak a másodrendű partner szerepét játszanák és az új versenytársak zsákmányául esnének”. A Német Szövetségi Köztársaság nem látja veszélyesnek a csatlakozást, sőt „reméli, hogy ezen a réven megveti a lábát a Nagybritanniától függő országokban, különösen a Commonwealth országaiban”. Ami pedig Belgiumot és Hollandiát illeti, „ahol a monopóliumok nagy része hagyományosan összefonódik az angliai monopóliumokkal, ők szívesen látják a Közös Piac kiszélesedését”.¹³³

Az egész Európa valamennyi tőkés országára kiterjedő integrációt neheztlik a semleges és a gyengén fejlett tőkés államok gazdasági viszonyai is. Az Európai Gazdasági Közösség ugyanis nem csupán azért létesült a Montanunió hat tagállamának szövetségéből, mivel ugyanazoknak a monopolista csoportoknak a vezetőszerpe érvényesült az egyes államok kormányzásában, és így az ő érdekeik határozták meg az államközi monopolista egyezmények megkötésének irányát, tartalmát. Legalább ilyen döntő szerepe volt a Közös Piac létrejöttében annak az objektív tényezőnek is, hogy e szövetség „hat hasonló politikai és gazdasági szerkezetű országot kapcsol össze. Mind a hat állam megszemélt iparosított, gazdasági téren bár különböző, de egymástól erősen nem eltérő fejlődési fokon áll és olyan a gazdasági szerkezetük, amely ugyanolyan irányú fejlődés felé hajlik”¹³⁴ szól a Közös Piac egyik, az operatív ügyvitelben működő szakértőjének véleménye. Mindebből az következik, hogy Törökország, Görögország, Izland, Írország, Portugália, a skandináv államok esetében „alig képzelhető el, hogy annyira különböző országok között például a munkaerő és a tőke szabad vándorlása keresztülvihető volna vagy egységes hitel- és pénzügyi politika megvalósítható lenne”.¹³⁵ Ehhez járul még egyes fejlett ipari országok, mint Svájc, Svédország esetében a nemzeti monopolizációk félelme az erősebb nyugat-német, francia, olasz monopolizáció yersenyétől.¹³⁶ Az európai semleges országok egy részét magába foglaló EFTA-országok Nagybritannia EGK-ba lépési kérésének elutasítása óta még inkább visszariadnak az EGK-hoz csatlakozástól. Egyedül Ausztria kíván továbbra is társulni, míg Dánia, Svédország, Norvégia társulási készsége lelohadt, bár ugyanakkor a dánok, norvégok iparkodnak kereskedelmüket kiszélesíteni az EGK országokkal, amire nem sok a kilátásuk.¹³⁷

A második világháború befejezése előtt a piacok és a nyersanyagforrások felosztásának és újrafelosztásának egyetlen módja a háború volt. Ma a szocialista világrendszer létezésének, gyarapodásának és a gyarmati rendszer szétesésének idején a háború túlságosan veszélyes és lényegében véve lehetetlen formája a piacok újrafelosztásának. Ezért a tőkés az integrációs szervezetek különféle formáit tartják a legmegfelelőbbnek a tőkés világpiac felosztására, a külső piac biztosítására. A felosztás emez új formája szoros kapcsolatban van az imperialista tábor jelenlegi erőviszonyaival. Ettől az új szervezettől remélik, hogy fenn tudják tartani, sőt, ha más formában is, de növelni tudják a volt gyarmati és függő országok gazdasági függését.¹³⁸ Az Európai

¹³³ Kahn: i. m. 66., 67. l.

¹³⁴ Albonetti: i. m. 177. l.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Uo. 67. l.

¹³⁷ Rába: i. m. 604–605. l.

¹³⁸ Albonetti: i. m. 133. l. — Új jelenségek ... 29–30. l. — Jourdain: i. m. 22. l. — A mai kapitalizmus problémái ... 270–271. l.

Gazdasági Közösség ipari termelésének már megismert gyorsabb ütemű növekedése révén erős vonzó hatással van a még kívülálló fejlett tőkés országokra. Ugyanakkor taszító hatásuk a fejletlen, nyersanyagtermelő, adós országokra. A monopolkapitalizmus idején kialakuló nemzetközi munkamegosztásban a nyersanyagtermelő adós ország egyre hátrányosabb, az iparilag fejlett hitelező ország egyre kedvezőbb helyzetbe jut. Hosszabb időszakot vizsgálva romlanak a nyersanyagtermelő országok reális cserearányai, ezzel együtt csökken importképességük és nő importszükségletük, az iparilag fejlett hitelező országnál pedig fordított a helyzet. Fokozódik az elmaradott országok kizsákmányolása, és csökken a feléjük irányuló tőkekivitel is. Ez egyik gazdasági alaptényezője a gyarmati rendszer széthullásának. A Közös Piac még csak elmélyíti ezt a helyzetet. Az EGK-n kívülálló, gyengén fejlett országok ugyanis viszonylag egyre inkább veszítenek eddigi helyzetükből az EGK piacain. Az ellentéteket még csak jobban növelni fogja az EGK vámpolitikai programjának végrehajtása során a külkereskedelmi diszkrimináció fokozódása.¹³⁹

A Közös Piac tehát a tőkekonzentráció és centralizáció révén nem jelenti általában a tőkés piaci lehetőségek kitérülését, hanem csupán a monopoltőke piacainak növekedését és a közép- és kisvállalkozók tönkremenési folyamatának gyorsulását, a falu elnéptelenedésének folytatódását. Nem jelenti a piacok igazi szabadságát sem, mert csupán az integrációs szervezetek tagállamai között bontja le a pénz- és áruforgalom korlátjait. A kívülállókkal szemben megkülönböztető, őket a versenyből és főleg az integrációs szövetség piacáról úgyszólván kirekesztő rendszabályokat alkalmaz. Elsősorban áll ez a szocialista világrendszer és az ázsiai nemzetek államaira (vámtetelek és bevételikivíteli korlátozások stb.). Az integrációs szervezetek így nem bontják le még a tőkés világ keretein belül sem a gazdasági és vámhatárokat, hanem éppen ellenkezőleg, többé-kevésbé zárt és egymással versenyző imperialista tömböket eredményeznek.¹⁴⁰

A gazdasági integrációs törekvések sikerének útjába álló egyik legnagyobb akadály a mezőgazdasági termelési együttműködés útján emelkedik. A tőkés államok közötti ellentétek itt törnek leginkább a felszínre. 1962 második felében megindultak a tárgyalások a Hatok és a Hetek, továbbá még néhány tőkés ország között (Görögország, Törökország szorosabb, Franciaország, 18 volt gyarmata lazább kapcsolatok létesítése útján) egységes tömb létrehozása érdekében. Az agrárkérdésben azonban nem csupán a Hatok és a Hetek között, hanem az egyes csoportokon belül is ellentétek vannak. További ellentétek választják el ezen a téren e csoportoktól és egymástól a többi európai országot és a tengerentúliakat.

Nyugat-Európában a második világháború óta állami támogatással segítik a mezőgazdasági termelést (Svájcban 50, Olaszországban, Belgiumban, Norvégiában és az NSzK-ban 30—50%-kal magasabb pl. a búza termelői ára a világpiaconál, a francia, ír, dán búzáé 15%-kal, a tejé 30—60%-kal, Dániát kivéve, ahol csekély a tej ártámogatása). A mezőgazdasági termékek átlagosan 40—50%-os ártámogatásban részesülnek Svájcban, Norvégiában. Az NSzK-ban, Angliában, Olaszországban, Belgiumban, Svédországban 20—40%-os, Dániában, Hollandiában, Franciaországban és Írországban 10—20%-os kedvezményt élveznek. A gabona, a cukorrépa és a tej szorul a legerősebb

¹³⁹ Göncöl: i. m. 36—39. l. — Rába: i. m. 604—605. l.

¹⁴⁰ Kahn: i. m. 37. és 40. l.

támogatásra. Az élelmiszerfogyasztás összetételének változása folytán csökken a gabona- és a cukorbevitel, növekedett az élőállat-, hús-, gyümölcs- és zöldségimport. Csökkent a szénhidrátgazdag élelmiszerek, nőtt az állati eredetű fehérjék fogyasztása. 1952—1955 között számos terv született az európai országok mezőgazdasági termelésének összehangolására, de akkorák voltak a nehézségek, hogy a terveket nem sikerült valóra váltani. A Közös Piac államai közötti megállapodásoknak az ipari szektoron túl a mezőgazdaságra való kiterjesztése az egyes államokban élvezett eltérő nagyságú szubvenciók miatt nem előnyös a mezőgazdasági termelők többségének. A mezőgazdasági termékfogyasztás növekedésének határai és az egy főre eső fogyasztás emelésének lehetőségei egyaránt korlátozottak, a népszaporodás viszont lassú.

A nemzetközi munkamegosztás, a piacbővülés lehetőségei a mezőgazdaság területén sokkal kisebbek. Ezért a Közös Piac célkitűzései a mezőgazdaságot illetően az alapszerződésben csak nagy vonalakban, homályosan nyertek rögzítést. A keretmegállapodást 1959—1969 között kell tartalommal kitölteni. 1959 és 1961 között még nem közelítették egymáshoz a tagországok mezőgazdaságát, és az általános, 30%-os vámcsökkentést termelői szubvenciókkal egyenlítették ki. A 40%-os beviteli kontingens-emelés nem terjedt ki a legfontosabb mezőgazdasági termékekre. Az említett két tényező hatását egyébként az importáló tagállamok az átmeneti időben a mezőgazdaság számára biztosított kibúvókkal ellensúlyozták. Franciaország például minimális árakat állapít meg állati termékekre, gyümölcsre. A forgalom liberalizálása a Közös Piac országai között az ipari termékek esetében gyorsabb, a mezőgazdaságnál lassúbb a tervezettnél. A helyzetet még csak bonyolítja az egyes tagországok mezőgazdasági termékösszetételének, az egyes termékek termelési arányainak különbözősége. Egy-egy országon belül is bonyolultak a mezőgazdasági érdekellentétek.

Franciaország a gabona-, élőállat-, hús-, tejtermék- és gyümölcskivitel növelését szorgalmazza. Hollandia állati terméket visz ki, takarményféléit importál nagy mennyiségben. Érdeke az olesó világpiaci takarmányárak fenntartása, Franciaországnak azonban nem érdeke az alacsony takarmány-gabona ár. Olaszország gyümölcs- és zöldségkivitelét szeretné fokozni, míg állati termékekből egyre jobban növeli bevitelét. Az NSzK-ban az ipari monopóliumok érdekei még jobban bonyolítják a helyzetet. Az ipari kivitel biztosítása érdekében az agrártermékeket részben továbbra is a Közös Piacon kívülálló országokból óhajtják bevinni, ami ellenkezik a francia, holland mezőgazdasági termékexportőrök érdekeivel.

A tagországok áruforgalmának liberalizálása eltolódásokra vezetne az egyes tagállamokban. Egyes mezőgazdasági termelési csoportok a védelem megszűnésével kedvezőtlen helyzetbe jutnának, mások kiszorítanak a piacról a belföldi termelőket. A forgalom lassú növekedése miatt a kivitel fokozása csak más országok termékeinek rovására történhet meg. Ezért a továbbhaladás helyett a jelenlegi termelési és fogyasztási egyensúly fenntartására törekednek, ami nem könnyű az egyes tagállamok mezőgazdasági exportnövelési tendenciái és az importáló országok parasztjainak fennálló kedvezményezett helyzetükhöz való ragaszkodása miatt. A Közös Piac 1961 decemberi és 1962 januári ülésén az NSzK piacait megnyitották a francia mezőgazdasági termények számára. A januári tanácskozásokon a franciák nagy erőfeszítéseket tettek nagyrészt a kihasználatlan mezőgazdasági termelési kapacitásuk kiaknázási lehetőségeinek biztosítására, de a többi agrárélexportőr tagállam aggoda-

lommal fogadta a franciák ama törekvését, hogy a nyugat-európai országok legnagyobb mezőgazdasági termékszállítójává válhassanak. A januári megállapodások előbbre vitték ugyan a közös agrárpolitika megvalósítását, de ha a jövőben a termelői árakat például Franciaország és Hollandia számára 15–20%-kal emelnék, az NSzK és Olaszország termelőit árveszteség érné (a nyugat-német gazdákat mintegy 200–250 millió dollár). A francia és holland árak általában legalacsonyabbak, az olasz és nyugat-német árak a legmagasabbak. Az importáló országok ellenzik, az exportálók sürgetik a mezőgazdasági árak egységesítését.

1963 decemberében a Közös Piac mezőgazdasági politikájáról Brüsszelben folytatott tanácskozásokon kiéleződtek a tagállamok, elsősorban az NSzK és Franciaország mezőgazdasági érdekellentétei. Franciaországnak jelentős termékefeleslegei vannak. Ezért az az érdeke, hogy minél hamarabb és minél alacsonyabb szinten egységesítsék a mezőgazdasági termények árait, hogy ennek eredményeképpen elárasszthassa a nyugat-német piacot és Nyugat-Európa „kenyérkosarává” és tejszállítójává lehessen. Az NSzK kormánya magas állami támogatásban részesíti a gabona- és tejtermelést, és igényt tart a termelők szavazataira a közelgő választásokon. Ennek érdekében hallani sem akar az árak ilyen jellegű egységesítéséről és ki akarja rekeszteni a nyugat-német piacról a francia gabonát és tejet. Ugyanakkor a nyugat-német kormány biztosítani kívánja a Közös Piacon kívüli élelmiszerszállítók érdekeit is, mert ezek az államok jelentős mennyiségű nyugat-német iparcikket vásárolnak. Ragaszkodott a nyugat-német küldöttség ahhoz is, hogy az NSzK a közös mezőgazdasági politika életbelépése után is jelenlegi szinten tarthassa amerikai rizsbehozatalát. A közös mezőgazdasági politika bevezetése révén ugyanis az amerikai rizs mintegy 30%-kal drágább lenne a francia és olaszországi rizsnél. Így csökkenne az amerikai rizsimport, ami kedvezőtlenül befolyásolná a nyugat-német – amerikai külkereskedelmi viszonyt. Ez a kérdés még tovább bonyolította a mezőgazdasági politika terén a Közös Piacon belül kialakult ellentéteket. A Közös Piac egységes mezőgazdasági politikájának nehézségeit még csak fokozza az Egyesült Államokkal támadt vámháború. Johnson amerikai elnök ugyanis bejelentette, hogy 1964. január 7-től kezdődően felemelik a Közös Piacról bevitt tehergépkocsik és égetett szeszesitalok behozatali vámját, mivel a Közös Piac államai felemelték a fagyasztott baromfi behozatali vámját. A „csirkeháború” elsősorban az amerikai baromfi-exportot sújtó rendelkezés miatt tört ki. Megtorlásként az Egyesült Államok 8,5 százalékról 25 százalékra emelik a Nyugat-Németországból az USA-ba szállított tehergépkocsik vámját. Jelentős vámemelés sújtja a francia égetett szesz termelők és exportőrök is. A kiéleződött ellentéteket a Közös Piacon belül nem sikerült kiegyenlíteni. A vihar azonban átmenetileg elült, mert elhalasztották az egységes mezőgazdasági politika életbelépését.¹⁴¹

Az EFTA országoknak a Közös Piacba való belépése esetén növekednék e terület mezőgazdasági importszükséglete (Anglia, Ausztria, Svédország, Norvégia jelentős mezőgazdasági termékimportőrök). Ugyanakkor a dán és az ír mezőgazdaság nagy versenytársa lenne a holland és francia agráriusoknak,

¹⁴¹ Népszabadság, 1963. dec. 4. Az Európai Közös Piac és az Egyesült Államok vámháborújának újabb fejleménye; Népszabadság, 1963. dec. 12. Élénk vita a Közös Piacról Párizs és Bonn között és uo. dec. 13. Tovább bonyolódik a francia–nyugat-német agrárpolitikai vita. — *Henri Claude* id. cikke 64–65. l. — *Veilanyin*: i. m. 79., 81., 86–87., 89., 83., 93., 95., 97. l. — A mai kapitalizmus problémái stb. 347–348. l.

Anglia csatlakozása esetén csökkenne a nemzetközösségi államok agrártermék-kiviteli lehetősége az anyaországba.

Az Egyesült Államok — láttuk — a tőkés világ egyik legnagyobb agrár-exportőr állama, nem hajlandó megtorlás nélkül eltérni kivitelének csökkenését. Az Egyesült Államok a Közös Piac államainak nyújtott politikai támogatás fejében gazdasági előnyöket vár. A latin-amerikai országok a világ legnagyobb agrártermék-exportőrjei. Számos olyan terméket visznek piacra, mint a Közös Piachoz társult ország formájában „csatlakozott” afrikai államok. A latin-amerikai országok számíthatnak a legkevésbé a fejlett tőkés országok támogatására a piacok felosztásáért folytatott küzdelemben. Franciaország volt gyarmatait. Nagybritannia a nemzetközösség államait támogatja a Közös Piacnak történő szállítások terén.

A Közös Piac kiszélesedése a tőkés renden belüli ellentéteket világméretűekké teszi. A nagyobb piac növeli az érdekelletéteket.¹⁴²

A Bonn—Párizs közötti megállapodás létrejötté 1963 elején, ezt követően Nagybritannia EGK-be való felvételének durva elutasítása Franciaország részéről, majd az EGK és Nagybritannia között a belépési feltételekről folytatott tárgyalások megegyezés nélküli megszakadása mind annak tünete, hogy a nyugat-európai tőkés integráció fejlődésében törés állt be. A felszínre is láthatókká váltak az Egyesült Államok vezette nyugati katonai-politikai-gazdasági tömb belső ellentmondásai, kiéleződtek az imperialista hatalmak közti ellentétek.¹⁴³ Ezen a talajon előtérbe kerültek a kényes, az elválasztó kérdések, amelyek terén az EGK tagjait is mélyreható ellentétek választják el egymástól, de ugyanezek a kérdések szembeállítják az EGK tagállamait a kívülálló országokkal is.

Ilyen ellentétek merültek fel — láttuk — az agrárkérdés terén. A belső vámközelítések és már érintett lebonthatása is a kívülállók számára igen jelentős vámkülönbözetet eredményezett, ami az EGK kiviteli lehetőségeit a vámkülönbözet által érintett országokba hátrányosan befolyásolja, egyes esetekben meg is gátolja.¹⁴⁴

A gazdaságpolitika egységesítésére irányuló célkitűzés révén még jobban előtérbe kerülnek a Közös Piac protekcionista vonásai, és eme jellege folytán kiéleződnek ellentétei az EGK-n kívülálló országokkal. A tőkés integráció folyamata tehát nem egyenesvonalú. A termelés nemzetközivé válásának következményei a tőkés termelési viszonyok korlátjaiba ütköznek. Az egyesülés és elkülönülés tendenciája egyidejűleg érvényesül, és bizonyos körülmények között az utóbbi túlsúlyra juthat. Az integráció nemzetközi együttműködést igényel. A valóságban a tőkés integráció esetében az egyes nemzeti állammonopolista csoportokat képviselő államszövetségek harcra kelnek egymással a világpiac újrafelosztásáért és a tőkés világban való hegemóniáért, a nemzetközi fejlődés irányának meghatározásáért. A nyugat-európai tőkés integráció regionális jellegű, és már csak emiatt is magában hordozza az összeütközés lehetőségét.

Az integrációs folyamat az utóbbi években Nyugat-Európában ösztönzően hatott a tőke produktív felhasználására, a beruházási tevékenységre, ugyanakkor az EGK regionális jellege folytán növelte az anarchisztikus eleme-

¹⁴² Kahn: i. m. 59. l. — Ujhelyi Tamás: A nyugat-európai mezőgazdasági integráció problémái. Közgazdasági Szemle, 1962. 7. sz. 884. l.

¹⁴³ Rába: i. m. 596. l.

¹⁴⁴ Uo. 598. l.

ket a tőkés világgazdaságban. A termelés nemzetközi társadalmasításának mai fokán a kereskedelmi akadályok lebontása néhány állam között növeli a protekcionista elzárkózást a kívülállók felé és megzavarja a világkereskedelemben kialakult áramlás irányait. Mindez a nemzetközi munkamegosztás rendjének megbontását, gazdasági nacionalizmust, felesleges párhuzamos termelési kapacitások létrehozását, a fizetőképes kereslethez képest világméretben a kínálat túlzott felduzzadását eredményezi. A regionális tőkés integráció, bár átmenetileg — kedvező körülmények között — piacbővülést hozhat, távlatilag a piac kérdés kiéleződésének irányába mutat. Az a körülmény pedig, hogy a tőkés integrációs törekvések irányait és formáit a vezető monopolista csoportok és az államcsoportok érdekei illetve érdekellentétei szabják meg, az Egyesült Államok, Nagybritannia, a Párizs—Bonn tengely számos tekintetben egymáséttól különböző politikai elképzelései távlatilag a bizonytalanság forrásaivá lesznek a nyugat-európai tőkés integráció fejlődése szempontjából. A tőkés integráció a szocialista világrendszer létezésének, erősödésének, terjedésének körülményei között megy végbe. Ez a körülmény egyesülére ösztönzi a monopolista csoportokat és államokat. Ugyanakkor a szocialista tábor ereje és a békés egymás mellett élés politikája csökkeni a katonai összehúzóerők és a háború veszélyét. Mindez nagyobb lehetőséget teremt az imperialista érdekellentétek kiéleződésére és törés következik be az integrációs folyamatban. Ez észlelhető már 1962, még élesebben 1963 eleje óta.¹⁴⁵

Az integrációs törekvések sikerét tehát a tőkés világon belül érvényesülő politikai és gazdasági ellentétek veszélyeztetik. A nemzetközi állammonopolista szövetkezéseknek az adatok tanúsága szerint nemcsak, hogy nem sikerült megszüntetniük az imperialisták és más tőkészek egymás közötti ellentéteit és általában a kapitalista rendszer törvényszerűségeiből fakadó ellentmondásokat, hanem éppen ellenkezőleg, még csak jobban kiélezik azokat. A világtörténelmi fejlődésnek az integrálódás felé mutató, haladó tendenciájára a monopol-tőkés burzsoázia ezek szerint nem tud helyesen választ adni, mivel tőkés eszközökkel, a tőkés rend fenntartásának igényével próbál megfelelni a haladás igényének.

Д. Мереу:

Политические и экономические основы капиталистической интеграции в Западной Европе

Резюме

После второй мировой войны экономическая, политическая мощь и влияние крупных европейских капиталистических держав значительно уменьшилось. Равновесие сил в Европе, существовавшее по сути дела неизменно с 1815 года, окончательно развалилось и на место прежних великих держав ступили две мировых державы — СССР и США. Европейские крупные державы, ослабевшие во время второй мировой войны, нуждались в помощи США для восстановления своей экономической и военной мощи и поэтому они — волей-неволей — вынуждены были принимать руководящую роль США в области как политической и военной, так и экономической жизни. По инициативе США они стали также объединяться в организациях по интеграции, чтобы они имели, мол, таким образом, довольно силы парализовать советские экспансионистские устремления, а также отразить

¹⁴⁵ Уо. 598., 600—601., 605—606. 1.

немецкую агрессию, которой они опасались вплоть до середины 1950 годов. Так аргументирует западная буржуазная историография, занимающаяся вопросами интеграции.

В противовес этому в введенной настоящей статье указывается, что основным двигателем капиталистической интеграции в Западной Европе являются объективная тенденция исторического процесса, стимулирующая к интеграции и другие закономерности капиталистического развития, а также вытекающая отсюда претензия крупных капиталистических держав к захвату чужих территорий и рынков, далее стремления более мелких, слабых, борющихся как с внутренними, так и с внешними затруднениями империалистов к тому, чтобы с помощью более крупных империалистов освободиться от этих трудностей. Однако, на стремления к интеграции оказывают решающее воздействие существование и постоянное укрепление мировой системы социализма, а также страх капиталистов Западной Европы перед дальнейшим расширением мировой системы социализма и распространением идеологии революционного марксизма.

Анализируя друг за другом причины интеграционистских стремлений, автор сначала вскрывает политические двигатели. Рядом фактов он показывает, как европейские капиталистические государства — среди них также и бывшие ведущие крупные державы — стали приближаться к идее интеграционистских объединений, и впоследствии и создали такие организации. Все это происходило вследствие образования мировой системы социализма и подтверждением этим-то правильности идей революционного марксизма. Главным образом же это произошло потому, что с 1945 по 1947 гг. во Франции, Италии, Бельгии, Греции, Турции и Иране революционное движение, вследствие требований внутреннего положения а также на привлекательном примере развития стран народной демократии — всё более продвигалось вперед, и капиталистические страны боялись дальнейшего продвижения вперед социалистической системы и распространения революционного марксизма. Интеграционистские организации отличаются качественно от прежних капиталистических объединений, главным образом именно вследствие существования мировой системы социализма тем, что они созданы не исключительно с целью обеспечения господства на рынках, перераспределения мира, а в первую очередь с задачей обеспечения сохранения, существования самой системы капитализма. Другой причиной интеграционистских стремлений западных капиталистов является то, что они претендуют и в дальнейшем на экономическое, а этим и на политическое влияние на таких местах, где это старыми, непосредственными методами уже не осуществимо, путем неокOLONIALИЗМА и американской помощи на обширных территориях Ближнего Востока, других частей Азии и Африки. Капиталистические интеграционистские союзы служат, таким образом, и капиталистическому объединению против антиимпериалистического движения колониальных, зависимых, или недавно освобожденных народов и за лозунгом помощи развивающимся странам на самом деле скрывается попытка укрыть, что на место прежнего одиночного государства-эксплуататора стала теперь коллективная эксплуатация, проводимая империалистическими державами, сплотившимися в интеграции. Вышеуказанные обстоятельства и составляют центрипетальную силу интеграционистских объединений. В то же время на основе капиталистической системы выступают наружу и центрифугальные тенденции с конкурентная борьба на основе неравномерного развития, обострение рыночного вопроса в связи с относительным перепроизводством и т. д.). Сила лагеря социализма и политики мирного сосуществования, проводимого подавляющим большинством социалистических государств, ослабляют тенденцию к объединению и таким образом с большой силой могут выступать на первый план тенденции, разъединяющие капиталистов.

Вторая часть статьи полемизирует с утверждением западной буржуазной историографии, будто распространение марксизма вызвало схизму в области мировой культуры. Автор статьи, не желая скрывать качественное различие между социалистической и буржуазной культурами, указывает, что буржуазные глашатаи стараются и данным разрывом воспользоваться, чтобы, как это пишет английский буржуазный историк Джофрей Борклу, сделать из него идеологический занавес, «за которым воинственные защитники 'западных традиций' подготовятся к тому, чтобы ввести в боевой строй неотразимую артиллерию атомной бомбы». Автор вскрывает классовые основы этой теории и ее цель — противодействовать марксизму.

Третья часть статьи характеризует экономические основы капиталистической интеграции в Западной Европе. Автор указывает на позицию западной буржуазной литературы о том, что интеграционистские организации, в том числе и Европейское Экономическое Содружество (ЕЭС), являются исключительно экономической организацией лишь на вид. В самом же деле они являются в первую очередь политическим явлением. Автор добавляет к этому, что в наши дни политика принадлежит первенство над экономикой в том смысле, что политика по существу является концентрированным выражением экономики. Таким образом самым главным, основным стимулом западноевропейских интегра-

ционистских стремлений является объективная историческая тенденция развития капиталистической экономики, направленная к созданию наднационального единства путем разрушения национальных преград, соединения обширных территорий.

Капиталистические интеграционистские стремления в Западной Европе способствуют данному процессу. Монополисты ЕЭС стремятся отвечать объективным требованиям расширения рынков с помощью данной организации. Источником этих требований является современная научная и техническая революция, всеобщее распространение автоматизации и новая техника крупных серий в производстве. Все это подчеркивает тенденцию к интернационализации экономической жизни. Общая тенденция современного капитализма, направленная к интеграции, создает соответствующую экономическую и техническую базу для перехода к социализму. В то же время самые сильные монополистические группы путем экономической интеграции надеются более серьезно привести в действие свое превосходство над своими конкурентами и считают, что объединившись в эти организации они смогут более эффективно вступать в соревнование с социалистической системой.

Процесс интеграции путем ЕЭС в последнее время оказывал, хотя и в качестве приложного фактора, стимулирующее влияние на капиталовложения, но одновременно ЕЭС, вследствие своего регионального характера, приумножило элементы анархии в капиталистической мировой экономике. Протекционистская замкнутость раскалывает порядок международного распределения труда, влечет за собой экономический национализм, создание ненужной параллельной производственной мощи, а также возрастание предложения по сравнению с платежеспособным спросом. ЕЭС и подобные ему организации могут иметь своим результатом проходящее расширение рынка, но прочно расширить рынок в состоянии лишь т. н. эффект нагона, усовершенствование технического оборудования, государственные заказы и дополнительное возрастание вывоза товаров. Эти факторы пробивались в жизнь в первый период развития ЕЭС, хотя и темп возрастания производства был медленнее, чем в годы, предшествовавшие 1953 году, когда непосредственное влияние последствий войны оказывало свое воздействие. Быстрое развитие, однако, дало возможность пробиваться в жизнь закону неравномерного развития. Ослабление воздействия эффекта нагона, насыщенность рынков во второй период еще более замедлили темпы все еще значительного возрастания производства, рыночный вопрос обострился также вследствие дискриминаций, вытекающих из регионального характера и на горизонте — вследствие всех этих факторов — постепенно вычеркивается угрожающий капиталистов призрак экономических кризисов, которые, если и не будут исключительно глубокими, но будут значительнее, чем были регрессы после второй мировой войны. На основе неравномерного развития обостряются противоречия как внутри Общего Рынка, так и между этой организацией и стоящими вне ее странами (Великобритания, Соединенные Штаты, нейтральные развивающиеся страны).

Обострение противоположности интересов влечет за собой перелом в процессе интеграции. Это явление с особой ясностью наблюдается начиная с января 1963 года. На тенденцию всемирно-исторического процесса в сторону интеграции монополистическая буржуазия не в состоянии дать правильного ответа, ибо она внутри капиталистической системы старается отвечать потребностям прогресса капиталистическими методами. Объективные центрифугальные тенденции капиталистической системы сделают развитие капиталистической интеграции нерочным, а в перспективе — шатким.

Gy. Mérei:

Les arrières-plans politiques et économiques de l'intégration capitaliste en Europe occidentale

Résumé

Après l'achèvement de la seconde guerre mondiale les forces et l'influence économiques et politiques des grandes puissances capitalistes de l'Europe se virent fortement rétrécies. L'équilibre de puissance restée en Europe depuis 1815 inchangée dans son essence se trouva vouée à une désagrégation totale et c'est à deux puissances mondiales: l'Union Soviétique et les États Unis de l'Amérique, que les anciennes grandes puissances se virent obligées de céder leur place. Pour se rétablir sur le plan économique et militaire les États de l'Europe, affaiblis au cours de la deuxième guerre mondiale, étaient contraint de recourir à l'aide des États Unis ne se refusant pas dans ce but à admettre, bon gré

malgré, son rôle dirigeant dans le domaine politique, militaire et économique. Sollicités par les États Unis ils se mirent à se réunir dans des organisations d'intégration, pour s'assurer, ce faisant, de forces susceptibles de contrebalancer les aspirations d'épanouissement de l'Union Soviétique et se protéger contre une aggrégation allemande qu'ils n'étaient pas sans redouter jusqu'au milieu des années 1950.

Voici les arguments dont se sert la littérature d'esprit bourgeois consacrée à l'Ouest à la question de l'intégration.

Par contraste l'introduction préparée à la présente étude expose que le mobile majeur de l'intégration capitaliste développée en Europe occidentale s'avère être d'une part la tendance objective de l'évolution historique, stimulatrice de cette même intégration et d'autres lois de l'évolution d'autre part, y compris les efforts déployés par les grandes puissances impérialistes en vue de s'acquérir de nouveaux territoires et de nouveaux marchés et les aspirations des impérialistes moins influents, plus faibles, se trouvant aux prises avec les difficultés intérieures et extérieures et visant à s'en débarrasser avec l'aide des plus puissants. L'existence du système mondial socialiste exerce, à son tour, une influence décisive sur les essais d'intégration, à quoi vient s'ajouter une crainte qu'éprouvent les capitalistes de l'Ouest à l'égard de l'expansion du système socialiste et de l'idéologie du marxisme révolutionnaire.

Passant en revue les raisons qui se trouvent à l'origine des efforts d'intégration l'étude se met à en exposer les mobiles d'ordre politique. Se fondant sur toute une série d'arguments elle arrive à constater que les pays capitalistes de l'Europe — parmi eux des puissances ayant joué jadis un rôle dirigeant — se montrèrent disposés à s'engager dans la voie de l'intégration et réussirent dans la suite à créer des organisations de ce genre. Tout cela fut dû, d'une part à la raison d'être des idées diffusées par le marxisme et remonte d'autre part au fait suivant lequel les mouvements révolutionnaires déclenchés entre 1945 et 1947 en France, en Italie, en Belgique, en Grèce, en Turquie, en Iran à la suite des revendications provoquées par l'exemple attrayant de l'évolution des pays de démocratie populaires, accusèrent un élan de plus en plus notable, ce qui n'étaient pas sans éveiller la crainte des pays capitalistes vis-à-vis d'un nouvel épanouissement du système socialiste et du marxisme révolutionnaire. Les organisations d'intégration diffèrent essentiellement des rassemblements créés antérieurement par les capitalistes du fait que les premiers ne se contentent plus d'inscrire à l'ordre du jour le contrôle sur les marchés et la nouvelle répartition du monde mais se mettent aussi à insérer dans leur programme des objectifs qui garantissent le maintien et l'existence du régime capitaliste. Une autre raison qui se trouve encore à l'origine des aspirations à l'intégration est celle qui par la voie du néocolonialisme et avec l'appui américain — se voit appelée à garantir leur futur influence économique et politique là où ils s'estimaient incapables de se l'assurer directement. Les alliances de ce genre se trouvent du même coup au service d'un rassemblement capitaliste dirigé contre les mouvements menés par les pays coloniaux, par ceux en état de dépendance et par les pays récemment libérés contre les puissances impérialistes, rassemblement qui, derrière le slogan de l'aide à fournir aux pays sous-développés, cherchent à cacher l'exploitation collective exercée par les puissances impérialistes intégrées se substituant aux puissances colonisatrices de jadis exerçant cette exploitation chacune à son compte. Les facteurs, y énumérés s'affirment les forces de scission inhérentes au régime capitaliste (rivalité développée sur le sol de l'évolution inégale, exacerbation de la question des marchés due à une surproduction relative, etc.). A cela vient s'ajouter que la force du camp socialiste et la politique de la coexistence pacifique suivie par la plupart des pays socialistes ne font qu'affaiblir cette tendance à l'union pour mettre encore mieux en relief les antagonismes qui séparent les pays capitalistes les uns des autres.

La seconde partie de l'étude ouvre un débat avec la littérature bourgeoise spécialisée qui dit que l'expansion du marxisme n'était pas sans provoquer un schisme culturel dans le monde. Se refusant à dissimuler la différence de qualité existant entre la culture socialiste et celle d'esprit bourgeois l'étude n'omet pas de souligner que les propagateurs d'esprit bourgeois de cette même schisme s'en servent pour en créer — comme l'écrit Geoffrey Barraclough, historien anglais d'esprit bourgeois — un rideau de fumée idéologique derrière lequel les défenseurs combattifs des traditions occidentales se préparent à mettre en batterie l'artillerie irrésistible de la bombe atomique. L'auteur de l'étude ne manque pas de souligner l'arrière-plan social de cette théorie et d'élucider son objectif qui se propose de contrebalancer l'effet du marxisme.

La troisième partie brosse un tableau sur les dessous économiques de l'intégration des pays capitalistes d'Europe occidentale. L'auteur y renvoie à la constatation de la

littérature bourgeoise d'Ouest, constatation d'après laquelle les organismes d'intégration, tel la Communauté économique, ne sont qu'en apparence de caractère économique, en réalité ils s'avèrent être des associations d'aspect politique. L'auteur y ajoute que de nos jours la politique n'est pas sans prendre le dessus sur l'économie, en tant que l'expression concentrée de cette dernière. Dès lors la principale stimulatrice des essais d'intégration tentés en Occident est la tendance historiquement objective de l'évolution de l'économie capitaliste qui, par la destruction des barrières séparant les nations les unes des autres et la fusion de vastes territoires, vise à créer une union à l'échelon international.

Les efforts d'intégration portés par les pays capitalistes d'Ouest se mettent eux aussi à encourager le processus susindiqué. Les monopoleurs de la Communauté économique entendent satisfaire par l'appui de cet organisme aux exigences objectives surgies quant à l'extension des marchés. Les racines de ces exigences plongent dans la révolution des sciences et des techniques modernes, dans la généralisation de l'automatisation et dans la nouvelle technique de la production en série. Tout cela n'est pas sans faire ressortir une tendance qui conduit vers une intégration économique. La tendance générale du capitalisme moderne qui s'achemine vers une intégration finit par créer les fondements économiques et techniques nécessités par le passage au socialisme. Par contre les groupes monopoleurs les plus vigoureux comptent faire mieux prévaloir par la voie d'une intégration économique leur suprématie vis-à-vis de leurs rivaux, et se réunissant dans des organisations estiment pourvoir mieux soutenir la concurrence avec le système socialiste.

Facteur accessoire, n'influant que sur l'activité déployée en connexion avec les investissements le processus d'intégration n'était pas, au cours des dernières années, sans avoir un effet stimulateur au travers de la Communauté économique, organisation qui en raison de son caractère régional ne fit qu'augmenter le nombre des éléments anarchiques, inhérents à l'économie du monde capitaliste. L'hermétisme protectionniste finit par décomposer l'ordre de la division internationale du travail et ne tarda pas de provoquer un nationalisme économique, de créer parallèlement des capacités de production devenues superflues et de produire en comparaison d'une demande solvable un excès de vendeurs. Bien que la Communauté économique et les organisations de même caractère arrivassent à réaliser un élargissement transitoire quant aux marchés, mais cet épanouissement ne saurait être maintenu que par l'effet de rattrapage, la modernisation de l'équipement technique, l'accroissement de la consommation nationale et — à titre accessoire — par l'augmentation des importations. C'étaient là les facteurs qui dominaient la première étape de l'activité de la Communauté économique bien que le rythme montré par l'accroissement de la production se révélât être plus lent que dans la période d'avant 1953, où l'effet immédiat de la guerre ne cessa encore de se faire prévaloir. Cependant un développement au rythme accéléré ne tarda pas de mettre en vigueur la loi de l'évolution inégale. Le recul de l'effet de rattrapage, les marchés obstrués, ne firent que ralentir dans la seconde phase l'essor de l'accroissement toujours notable de la production et les problèmes surgis en connexion avec les marchés s'aiguïsèrent, eux aussi, pas suite des discriminations découlant d'un caractère régional et, dû aux facteurs agissant à l'unisson, le simulacre des crises économiques menaçant les capitalistes ne tarda pas de paraître à l'horizon, crises qui, encore que moins profondes, revêtent successivement des proportions plus vastes que les régressions observées depuis l'achèvement des hostilités. Les antagonismes surgis sur le terrain de l'évolution inégale iront toujours en s'aiguissant tant au sein du Marché commun que par rapport au pays se trouvant du dehors de la même organisation (Grande Bretagne, États Unis, pays neutres et ceux sur la voie du développement économique).

L'exacerbation des antagonismes d'intérêts n'est pas sans provoquer un arrêt dans le processus d'intégration, phénomène observable en premier lieu à partir de janvier 1963. En effet la bourgeoisie monopoleur se trouve dans l'impossibilité de donner l'explication adéquate de la tendance de l'évolution mondiale engagée dans la voie de l'intégration, vu qu'à l'intérieur du régime capitaliste elle s'efforce de satisfaire par des moyens capitalistes, aux exigences réclamées par le progrès. Les tendances objectives et séparatrices de ce régime ne tarderont point d'entraver l'essor du processus ni de le rendre précaire dans ses perspectives.